

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: HEGYI ZSANETT
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖCZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: HOMA JÁNOS, a Kulturális Bizottság elnöke

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
agria@agriafolyoirat.hu

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.

Előfizethető: postán és e-mailen.

Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola különféle szolgáltatásokkal
sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

Tornai József	
Képzetelem	9
Vallásom	10
Göncölszekerem	11
Halálom	12

In memoriam Nagy László

Csoóri Sándor kézírásos levele	13
Csoóri Sándor	
Furulyacsonk a szánkon	
<i>Nagy László halálára</i>	14
Székelyhidi Ágoston	
Nagy László tekintete. <i>Egerben 2009-től évente rendeznek irodalmi tanácskozást</i>	15
Dobozi Eszter	
Iszkáz fölött	19
Alföldy Jenő	
Igézet és magyarázat	
<i>Észrevételek Nagy László metaforáiról</i>	20
Tóth Erzsébet	
Nagy László örökzöldben	23
Cs. Varga István	
Tisztelet Nagy Lászlónak	24
Döbrentei Kornél	
A sár taktikus hősei. <i>Az egri Nagy László-emléknapra, halálának 31. évfordulóján</i>	27

ARTÉRIÁK

Kiss Benedek	
Gyöngyök	29
Koncsek József	
MagyA(r)merika	30

Műhely

G. Komoróczy Emőke	
„Sorsom: közös történelem” (<i>Rózsa Endre költészetéről</i>)	36

Kárpátaljai palackposta

Vári Fábián László

Ha már a halál...	50
Szemöldökök zárójele	50
Magányomat magamra	50
Milyen lehetett	50

Bartha Gusztáv

Viszontlátás	51
--------------	----

Nagy Zoltán Mihály

Keserű boldogság. <i>Részlet a Messze még az alkonyat című versesregény-variációból</i>	54
---	----

Penckőfer János

Egy magányt látogató angyalraj üzenetéről és egy szerelmes szájban elaludt mondat esélyéről	65
Különféle félelmekről, melyeket a nyelv angyalai soroltak egymás mellé, érintve a csöndben lakó tapintatlanság mibenlétét	65

Becke József Lajos

Így vagyok	67
Mint a dallam	67

Zselicki József

comedia	68
hamisan	68

Czébely Lajos

a paroxista hite	69
Magántörténelem kéréssel	69

Fodor Géza

A hó árnyéka	71
--------------	----

Bakos Kiss Károly

Vagyunk	73
Csak szúr	73

Műhely

Bertha Zoltán

A Nyugattól a Kelet Népeig és Szárszóig. <i>Németh László eszmevilágáról</i>	74
--	----

ARTériák

Paizs Tibor

Útban Amerikába

Bartók Béla emlékére

86

Demeter József

Nagy meglepetés

87

Antal Attila

A világszabadság roadshow

88

Szenti Ernő

Emelkedő számsor

89

Dudás Sándor

Nincs kegyelem

89

Szűk Balázs

Ikon a hóban I.

90

Ikon a hóban II.

90

Ádám Tamás

Parti harci kutyáknak

91

Csontos János

Eposz

92

Műhely

Fekete Gyula

Kétszáz éve vakvágányon a demográfia tudománya

93

Laudatio

Serfőző Simon

Fekete Gyula kitüntetése elé

107

ARTériák

Gittai István

Fehér asztal-társaság

109

Való világ

109

Egy fagyhalálra

110

SMS

110

Barabás Zoltán

Miért nem látod? *A Nietzsche-dagerrotípiákból*

111

<i>Tari István</i>	
Húsvét	112
Tűrve a tébolyt	112
Szülőfalud helyén	113
<i>Kelemen Erzsébet</i>	
Ima a nemzetért	114

Dialógus

Vezérfonal az úton. <i>Tüzes Bálint beszélgetése Holló Barna képzőművésszel</i>	116
---	-----

ARTÉRIÁK

<i>Fecske Csaba</i>	
Faluszél	122
Tisztás	122
Sirám	122
<i>Anga Mária</i>	
Magasodik égre a hangom	123
<i>Kaiser László</i>	
Csak néztem	124
Végső béke	125
<i>Lipcsei Márta</i>	
Csend cseppek	125

Klasszikusok nyomában

<i>Antal Attila</i>	
Áprilyról és a Nyugatról. <i>A Patroklos alszik című vers kapcsán</i>	127
<i>Bozók Ferenc</i>	
Egy csésze forró tea és egy Czóbel Minka-kötet	132

ARTÉRIÁK

<i>Korpa Tamás</i>	
Midőn Sziszre gondolt (<i>Bogdán Lászlónak</i>)	134
<i>Hutvágner Éva</i>	
Játékelmélet	135
<i>Magolcsay Nagy Gábor</i>	
frankfurt/m - ősz	138
frankfurt/m - tél	138
frankfurt/m - tavasz	138

Színek a palettán

Szakolczay Lajos

Egyezések és különbözőségek. *Kopócs Tibor, Darázs Rozália, Szilva Ilona és Szilva Emőke kiállítása a tatabányai Kortárs Galériában* 139

Győrffy Sándor

Táj-változatok 144

ARTériák

Lászlóffy Csaba

Ennyi a lét? (*Kint és bent, Zsoltárváltozatok öröklétre, Porcikák esélye, A lápon elnémult hangverseny avagy az árverésen elkelt panoráma, Nirvána? – nem létező »ügyelet«, Életünk (át)iratai*) 147

Szabó Bogár Imre

Sötét sikolyok 152

Kódolt üzenet 152

A nagy folyam felé 153

Kegyelet és emlékezet

Barabás Zoltán

Levélféle odaát. *Ady Endre születésének 131. évfordulója alkalmából* 154

Vasy Géza

Ady Endre sírjánál 156

Felhívás

158

Szakolczay Lajos

A mosoly kiskatéja. *Juhász László (1933–2008)* 160

MTI-közlemény a Nagy Gáspár Alapítvány létrejöttéről 163

ARTériák

Posta Marianna

Egy cipőben 165

Gyerekjáték 165

Úszni tanulj 166

Bozók Ferenc

A pesti kiskirálylány szobrához 167

Fénysisakok 167

Zörögj a régi ablakon 168

Hangfogó

Szentesi Zsolt

Egy különleges koncert. *Jean Michel Jarre Budapesten* 169

ARTériák

Furmann Imre

Felirat 174

Pillanatkép 174

Mindenek ára 174

Papp János

apokrif (hol vagyunk?) 175

apokrif (miért?) 175

apokrif (kezdet) 175

Madár János

Örökzöld szótlanságban 176

Szerelmes ének 176

Fazekas István

Férfitánc 177

Könyvjelző

Kusper Judit

A festett szőlő illata. *L. Simon László: Japán hajtás* 178

Hanti Krisztina

Haza és szellem. *Csoóri Sándor: Tizenhét kő a parton* 181

Ködöböcz Gábor

A szonettben megtalált szabadság. *Lipcsei Márta: Életdicséret* 185

Csiha László

Ferdinandy György: A bolondok királya 189

Bacher Katalin

Apor Elemér emlékezete.

Dajkád völgy eme várost. In memoriam Apor Elemér 192

Véghelyi Balázs

Egy férfias verseskötet. *Fazekas István: Férfitánc* 196

Oláh András

Ködösítés nélkül. *Gondolatok*

Hamar Péter Móricz-tanulmányairól 198

ARTériák

Nagy Gábor

A Zöld Ászban 202

Tornai József

Képzeletem

Mi a vers? Amundsen-expedíció,
kék forrás, befalazott gondolat.
Még ez se elég a múzsáknak,
szabadon kell eresztened orrszarvúdat.

Szántsák föl végre a tespedt,
évszázad-reves égedelmeket.
Nincs másnak joga, költő,
hogy új bálványokat fessen, csak neked,

ki magad vagy, nem a rím,
hanem a rima-vadász,
metaforák keblein a szó,
de mit kiabálsz?

Ébresztő, emberek,
eleget gyönyörködtetek a mocsokban!
Én a fénybe szállást hirdetem,
mind elvakultabban.

Mi a vers? Olyan lakoma,
hol ezer csönd eszi meg
síppal, dobbal, nádi hegedűvel
a képzeletemet!

Vallásom

Egyetlen költészet
egyetlen vallásom,
egyetlen varázslat,
egyetlen szavam,
egyetlen éjféli ének, tánc,
egyetlen áhítat a beszéd templomában,
egyetlen faragott ima,
egyetlen nyelv, ha már senki sem érti a verset,
egyetlen kék híd a tulsó partra,
egyetlen remény agyagba égetett ékírása,
egyetlen lélekzetközi csönd,
egyetlen csodálkozó pillantás a lepke szárnyára,
egyetlen tarkaszóttas álom,
egyetlen virágfüzér a szerelmem nyakán,
egyetlen nyíl a Napba,
ó egyetlen csillaganyám-csillagapám,
egyetlen kiűzetés a gyerekkorból,
egyetlen és hosszú hold-nevetés,
egyetlen megnyitott asszony,
egyetlen isten fa odvából kivillanó szeme,
egyetlen semmi és mindenség:
egyetlen vértanú-kiáltása a keresztfán elrothadó
paradicsommadárnak.

Göncölszekerem

Hány éve nem látom a Göncölszekeret?
Mióta nem verem föl füstös sátram
a Vadgalamb-tisztáson? Nem gyullad tűz,
ha holdjával kivirágzik a földtől
évig dübörgő éjszaka. Ott ment a Göncöl!
Fönt, az akácok fején! Figyeltem négy
kerekét, az egyiknek halványabban guruló
abroncsa volt. Én az öregség láncát tépem most
az emeletes házak előtt. Itt nincs csillag,
nem sivít rám a bagoly. Nincs félelem
a homályos úrtól, a virradattól, hogy soha-soha nem
jön el, mint kint az erdőn, hol néha
megnyikordult az ág, a szívem remegett,
bevallom, teljesen egyedül, elhagyatva.
A Göncöl aztán ballagott tovább nyugat felé,
én az álomba. És reggel, mire hangversenyezni
kezdtek a sárgarigók a kékharkályokkal,
kibújtam a műbőr sátor szája elé:
két kezemben az ősvilágból föltámadt
Nap óriás, vére aranykorongja.

Halálom

Fogjátok meg a kezemet:
megyek a halálba, megyek.

Itt is hagyhattok egyedül,
lényem úgyszólván egy legbelül

fával, lepkével mint atom,
pihézik madárfiakon,

halak és párzó állatok
vérében a mohó utód,

s lányom, fiam is, unokák
hordozzák sejtjeim tovább.

Mégis a kézfogások?
Végő percemig akarok

veletek lenni ugyanaz
a gyerek nyár, öreg tavasz.

Aztán: mindenség-szerelem,
gyötrődik át a végtelen

formákon, génen, libidón.
Honnan tudom, honnan tudom?

Ó nem, nem a semmiből
nyílik meg a kék öböl:

de örökké árad-apad
időnk a csillagok alatt,

naprendszerek beleiben
új szupernova nyög velem

s nem más a kezdet meg a vég,
mint Napból gyökérző sötét:

a teremtéstől habosan
acsargó-üvöltő folyam.

Földi gyaloglása közben a költő
Nagy László most érkezett el Egerbe.
Ott kellett volna nekem is találko-
nom vele, de a kiszámíthatatlan
emberi sors megváltoztathatja még
a legábrányosabb sorsolókat is.

A magam hibájából ma-
raott el ez a találkozás.

Engedjétek meg nekem, hogy
a halálára írt versemet úgy
mondjam el, mintha egy januári
hióleg csillagon állnék.

Csoori-Sárolv

Csoóri Sándor

Furulyacsonk a szánkon

Nagy László halálára

Ballagásodnak vége,
legszebb napunknak vége,
bicska hal meg a kézben,
haragos szádnak vége.
Esne a hó csak, esne
a Somló tetejére,
a Duna közepébe,
Margit vállára esne,
de a hónap is vége.

Botod fekszik a földön,
a botodnak is vége,
húsvéti sietséggel
jön a nagyharang érte,
jönne a föltámadás
hajadért, szent kezédért,
ujjad sebéért jönne,
de már a föltámadás,
de már annak is vége.

Megözvegyült a hétfő,
a hétfőnek is vége,
mindegyik napunk most jut
korai özvegységre,
minden magaslat, álom
s hópapír fehérsége.
Versek vaddisznó körme
nem hagy több nyomot rajtuk,
a nagy kalandnak vége.

Bujdosóm, jobbik felem,
a vadonunknak vége,
nem jövünk többé össze
mosolyod ünnepére.
Halál-síkságra értünk,
a védhetetlen rétre,
furulyacsonk a szánkon,
himmuszod, indulóid-
de már ennek is vége.

Magyarország halottja,
te, bazalt szemefénye,
a zsuzsannás világnak
balassis jó vitéze,
meggyfában ember-meggyfa,
vércsében ember-vércse –
vendégként vár a tenger,
de már a várakozás,
de már annak is vége.

Sirat a volt szeretőm,
sirat a mostani is,
haja országos gyászban
utcámon végigúszik –
hova megy, nem is kérdem,
haláloed eltilt tőle,
megyek ezüst fejedhez,
szíved kihült helyére,
megyek, mert más út nincsen,
minden más útnak vége.

Székelyhidi Ágoston

Nagy László tekintete

Egerben 2009-től évente rendeznek irodalmi tanácskozást

Váratlanul hatott, amikor 2009. január végére Nagy László Emléknapokat hirdettek Egerben. Január 30-án valóban a ma is megrendítő halál évfordulójához érkezünk. Ez azonban nem kerek évforduló volt, hanem a harmincegyedik. Igaz, Nagy László esetében az ilyesmit fölösleges méricskélni. Életművére mindig érdemes emlékeznünk és emlékeztetnünk, hisz ez az életmű a magyar irodalomban örök-érvényűvé vált.

De melyik magyar irodalom vállalja ezt az örökérvényűséget? Miért, hát több magyar irodalom létezik? Ha eddig a nyolc évszázados egyetemes magyar irodalom gondolata járta, most utólag kik és milyen alapon bontanák szét a folytonosságot? Miről szól, no és miről nem szól az eredeti magyar irodalom helyettesítésére szánt tetszőleges kiemelések tetszőleges értelmezéssorozata, a 2007-es *A magyar irodalom története*? Miben mit jelentenek ezek az egymást is kioltó minősítések? Egyszer csak házilag barkácsolt hobbiesztétikák rontanak neki világirodalmi léptékű lezárt életműveknek és újabb alkotásoknak? Ilyen és hasonló kérdések töltötték meg feszültséggel a kezdeményezés érzelmi és szellemi terét.

A kezdeményezők és majd a résztvevők az emlékezést így a nyílt szembenézés és megszólalás indítékával vállalták – ha késve, akkor is idejében. De nem holmi szekértáborként gyülekeztek. Egerben nem szellemi várvédők és várostromlók csaptak össze. A hazai szellemi élet és közélet körülményeivel mindenki számolt, ugyanakkor mesterséges és méltatlan ütközésekbe senki nem kívánt belekeveredni. Több és magasabb volt a tét.

Nagy László tekintete vigyázta az eseményeket. Ezzel a tiszta és erős tekintettel telj arcképpel hívogatott a kezdeményező Dohnál Tibor, már az első baráti levélben. Jól választott. Ez a tekintet megmozdította azokat, akiket az élő Nagy László magához vonzott, és felébresztette azokat, akik szellemiségéből és költészetéből később merítettek. A képzőművész Dohnál Tibor most főleg a szellemiség és a költészet pompás gazdagságát kívánta idézni. Nagy László ezzel a gazdagsággal pezsdítette meg 1965-70 tájt a magyar szellemi életet és irodalmat. A történeti, kifejezésbeli, művészi szerepvállalási igényt és mércét ő maga bartóki modellnek nevezte, saját életművében eredeti módon meg is újítva. Ez bizonyítja ennek az életműnek kivételes szintjét és rangját. Ez a kivételes szint és rang pedig megalapozza és megköveteli a mindenkori tiszta beszédet. Dohnál Tibor ezért választotta jelképül is Nagy László tekintetét.

A pályát 1965-ben kezdte. Az akkori mesterséges pártállami kánonokat szelíd természetességgel kikerülte. Dohnál Tibor festményei, metszetei, rajzai, szövött kárpitképei, belsőépítészeti és köztéri plasztikai eleve túlléptek a műfaji besorolásokon is. Szemléletében együtt érvényesítette az ősiséget, a népiséget, a modernséget. Egyedül a kifejezés tömörségéhez és tisztaságához ragaszkodott.

Ehhez talált mintát és bátorítást Nagy Lászlóban. Nagy László az Élet és Irodalom képszerkesztőjeként aztán ebben támogatta a vidékről jelentkező pályakezdőt: „A Dohnál-grafikák olyanok, mint hímzőasszonyok kezemunkája, szerkezetük akár a népdaloké, a népballadáké” – ez az 1973-as jellemzés és elismerés kettejük megértő kapcsolatáról tanúskodik. A bartóki és a Nagy László-i modell ezen sajátos képzőművészeti változatának életképességét később távolabbról is igazolták. Dohnál Tibor 1984-es franciaországi bemutatkozásáról Victor Vasarely így vélekedett: „Dohnál nemcsak képzőművészetet integrál építészetbe, hanem építészetet is integrál képi-plasztikai koncepcióba. Ez a revelatív gondolat még engem is meglepett.”

Bartóki modell? Nagy László-i modell? Huszadik századvégi európai modell? Maradjunk az érvényes életműveknél. Mindenesetre Nagy László halála után harminc évvel Magyarországon szükségesnek látszik az életmű sorsáról gondolkodni. Dohnál Tibor ezt vette észre 2008. december 18-án kelt kezdeményező levelében. De a hivatalos meghívás személyének és munkásságának hitelén kívül a székhelyen, Eger városán is múltott. Szellemi és közéleti körökben kellett szert tenni ugyancsak hiteles és döntő szavú társakra.

Először Eger Megyei Jogú Város vezetői, valamint a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár igazgatója és munkatársi közössége állt a kezdeményezés mellé. Végül szellemi és szakmai társként Cs. Varga István és Ködöböcz Gábor is csatlakozott. A két irodalomtörténész országos ismertséggel, helyi főiskolai háttérrel és a 2007-ben alapított *Agria* folyóirattal teheti és teszi nyomatékossá az ügyet. Ez a törzs kerekítette tovább a kört. Ha mai szokás szerint a támogatás ilyen-olyan pártoskodást is jelent, akkor itt a felülemelkedés öltött testet. Meglehetősen eltérő irányultságú intézmények adták nevüket a rendezvényhez, betűrendben néhányuk: Egri Médiacentrum, Élet és Irodalom, Heves Megyei Hírlap, Magyar Írószövetség, Magyar Hírlap, Magyar Napló, Magyar Nemzet, Magyar Rádió, Népszabadság, Népszava, Oktatási és Kulturális Minisztérium, Szent István Rádió. Szervezési sikertörténet, bólinthatunk elégedetten.

Kanyarodjunk azonban vissza az alaphelyzethez. Kik és miért is látták szükségesnek a Nagy László-émléknapokat? A válasz a szellemi és a szakmai magatartásban áll. A Dohnál Tibornál fiatalabb Cs. Varga István és Ködöböcz Gábor a széles látóhatárú kutatók közé tartozik. Cs. Varga István a magyar irodalom és a világirodalom érintkezésének hagyományos és új jelenségeit elemzi. Különösen a

közösségi azonosságtudathoz kötődő életművekre és alkotásokra figyel, ezen belül mély összefüggéseket tár fel a szakrális és a folklorisztikus vonatkozásokról. Konzervatív értékrendet vall. Ezt az értékrendet azonban a történeti és esztétikai ítéletekben sosem alkalmazza kirekesztésként vagy megbélyegzésként – a viszonyításokat éppenséggel a művek teljes sajátosságának elfogadásával fogalmazza meg. Ködöböcz Gábor a kortárs magyar irodalommal foglalkozik. Elsősorban a költészet műformáit és műtípusait vizsgálja és rendszerezi. Hagyománynak és újnak ebben a sokféleségében a magyar irodalom gazdagságát és termékenységét mutatja meg. Főszerkesztőként az Agria irodalmi, művészeti és kritikai folyóiratot a kortárs alkotások eleven körképévé tágítja, ezt is a kötetlen sokféleség, ám a következetes igényesség jegyében.

Ezzel a szellemi és szakmai magatartással vállalták a kezdeményezést. Nem férhetett kétség tehát a nyitott befogadási szándékhoz. Névsort aztán nem kerseggélni, inkább csak felidézni kellett a meghívandókról. Azok jöttek számításba, akiknek eddigi munkásságát a magyar irodalom egyetemességének képviselője kapcsolja Nagy László életművéhez, illetve akik ezt az egyetemességet értékelik, és akár megélt kérdésekkel szembesítik. Itt is megjelenik a sokféleség gazdagsága: Aczél Géza, Ágh István, Alföldy Jenő, Bauer István, Berecz András, Bertha Zoltán, Bertók László, Buda Ferenc, Büki Attila, Cs. Varga István, Cseh Károly, Csoóri Sándor, Dippold Pál, Dobos Éva, Dobosi Eszter, Dohnál Tibor, Döbrentei Kornél, Druzsina Ferenc, Faragó Laura, Farkas Árpád, Fecske Csaba, Földi Péter, Füzi László, G. Komoróczy Emőke, Gődény Endre, Görömbei András, Halmos Béla, Jánosi Zoltán, Kerék Imre, Kiss Benedek, Kósa Ferenc, Ködöböcz Gábor, Kő Pál, Lászlóffy Aladár, Markó Béla, Márkus Béla, Mezey Katalin, Molnár Edit, N. Pál József, Nagy András, Oláh János, Olasz Sándor, Oravecz Imre, Orosz János, Papp Endre, Pécsi Györgyi, Péntek Imre, Sebő Ferenc, Serfőző Simon, Szokolczay Lajos, Szekér Endre, Szepesi Attila, Székelyhidi Ágoston, Tóth Erzsébet, Tóth Krisztina, Utassy József, Vári FABIÁN László, Vasy Géza, Veress Miklós, Zalán Tibor.

Január 30-án és 31-én a megyei-városi könyvtárban és a városháza dísztermében egymást követték az események. Személyes családi és baráti vallomások, a sugalmazó mesterről szóló méltatások, történeti és szakmai elemzések, a szellemi és művészeti hatás mai szerepét firtató töprengések sorjázta. Az összeilleszkedő vonásokból Nagy László emberi, szellemi, költői arca bontakozott ki – mai keretben. Tiszta és erős sugárzású tekintete végig gondolati és erkölcsi tisztaságot parancsolt.

Ebben nem is akadt hiba. Magyarországon az 1989–90-es rendszerváltozás óta ugyan a különböző kirekesztések, megbélyegzések, fensőbbes leckéztetések hamar színre léptek, Egerben azonban most mintha tudomást sem vettek volna erről. A résztvevők nem elfordultak vagy bezárkóztak. Itt a magyar irodalom egye-

temességének ténye nyilvánult meg természetes súllyal, minden kihívás nélkül. Senki nem szállt szembe jelesül a posztmodern mindent tagadó magatartásával. A magyar irodalom egyetemességét a posztmodern magatartás pillanatnyi kánonjai ugyan tagadhatják, de nem változtatják meg. Ezek a mesterséges kánonok előbb-utóbb elenyésznek, érdemi vitára így alkalmatlanok. A magyar irodalom egyetemességének természetes megnyilvánulására épp azért van szükség, hogy mindezt a létevel bizonyítsa. Nem másra, csak erre a megnyilvánulásra van szükség.

Egerben 2009-től most már évente rendeznek irodalmi tanácskozást. Ezek a tanácskozások a Nagy László Emléknepok nevet viselik, és életművének folytatható értékrendjét érvényesítik. Eger ezzel az 1964-ben indult Debreceni Irodalmi Napok és az 1972-vel kezdődő Tokaji Író-tábor mellett a harmadik rendszeres országos irodalmi tanácskoznak ad otthont. Január 30-án Habis László polgármester a hasznos összejövetel reményében köszöntötte a résztvevőket. Másnap, 31-én Szeleczy János alpolgármester az egri irodalmi tanácskozás alapításának bejelentésével búcsúzott.

A résztvevők és a városvezetők Dohnál Tibort, Cs. Varga Istvánt, Ködöböcz Gábort és a megyei-városi könyvtár osztályvezetőjét, Farkas Mártát kérték fel a végleges keretek kialakítására. Bizonyos, hogy Nagy László tekintete ezután is vizsgálja majd az irodalmi tanácskozásokat Egerben.

Dobozi Eszter

Iszkáz fölött

A borház, kutyaház, ólak, kocsiszín,
kukoricagoré, a szekérderék,

tyúküllőkas, vonogó. Az esti víg
lábadozó: kanóc világol kerék-
küllők árnyékai közt. Ég „a vihar”.
Hallani. Mint szóvéget lecsípve rég.

S a „Magad, uram”-ot, földből kicsikart
életet: cirregve, surrogva szökik,
pattan, hajt, s bármelyik tavaszig kitart...

És minden látszott megint – a rögökig
tarolt száraz, az ízzé-mákká törött...

„Ebek harmincadján a táj” – hörögik

némák; fű s a föld alól a körözött...

Mint átvilágított tojásban csibék,

minden látszott megint. Itt, Iszkáz fölött

az üres udvar, e múzeum-vidék

s ez az út, ide, adta meg: értenem,

hogy nincs messze már a sehová, s mi még

ezután jó el, mind arra jel nekem,

hogy ne tovább! S vissza könnyebben szalad

álom. Visszatoloncol a képzelet,

ahonnan előperegnek e szavak:

a borház, kutyaház, ólak, kocsiszín,

kukoricagoré, a szekérderék,

tyúküllőkas, vonogó. Az esti víg

lábadozó: kanóc világol kerék-

küllők árnyékai közt. Ég a vihar...

Alföldy Jenő

Igézet és magyarázat

Észrevételek Nagy László metaforáiról

A hatvanas évek közepén így nyilatkozott Nagy László: „Bizonyos vagyok, hogy verseim sokakhoz szólnak. Tudom azt is, hogy néhány írásom sokaknak nehezen fölfogható, vagy majdnem érthetetlen. De nem mindig az én verseimben van a homály, hanem az esztétikailag képzetlenekben és a renyhékben. Nem kezdhetjük újra az ábécénél a költészetet. Tanuljanak ők is, legyenek figyelmesek, küzdjenek meg a versért.”

Nem tudom, hogy mit mondana ma, a költészetnek szánt közvilágítás lámpáinak kiverésekor. De felszólítását ma még elevenebbnek érzem, mint amikor először találkoztam az idézett sorokkal. Egy nyári napon Balatonakarattyanál vonatoltam, s hirtelen föltárult a mindig ámulatra készítő látvány, a tengerszerű Balaton tükre a párás ég fénypázmáival. Az Élet és Irodalom *Látogatóban Nagy Lászlónál* című újságoldalából pillantottam föl. Ismertem a költő Egry Józsefnek szóló verses hódolatát: „Már nem a tó és nem a tenger / nem a világ boltozata / nem a hullám, nem a villám – / betölti szemem a férfi”. Nagy Lászlót még nem ismertem személyesen, de önarcképes nyilatkozata és versei éppúgy megfogtak, mint a sugaras táj.

A költészet fényes korszaka virradt föl ekkoriban. A pár évvel korábban szétkürtölt versek tetszetősek lehettek az 57 utáni túlélés kényszerű fogadkozásai egyformásították őket, mint a májusi léggömbökkel elkeveredő arcokat az ünnepi fölvonulás. Nagy László költészetével az ember félrehúzódhatott a zenébe és az erős látványba, mely káprázató látomásként is felejthetetlen. Kiegészítő ellentétének másik kedvencemet, Csanádi Imrét éreztem. Társadalmi és természeti világuk, gyönyörű dunántúli nyelvük és formai igényességük is rokon, akárcsak etikájuk – de látásmódjuk ellentétes. Csanádi verseit nem a látomás, hanem az átható és következetes figyelem emeli magasra.

A Nagy László-vers is erősen foglalkoztatja érzeinket. A vízió nála is megbízható látványból fakad. Káprázatánál nem áll meg a befogadás: akkor is magával ragad, ha még nem mindent fogtunk fel – ahogy ő mondta – „küzdelmes beszéd”-éből. De értelmünk igyekszik felnőni az érzeinkben támadt igézethez. Nagy László mintha a befogadói megvilágosodást szemlélteti, amikor ezt írja: „elérte a láng a képzeletet.”

Képeit nem könnyű „megmagyarázni” a fogalmak nyelvén, mert a kilúgozott szavak nehezen követik sokrétűségüket. A *Rege a tűzről és jácintról* fölidézi a múltból

az apa által tizenhét évesen „héjagyorsasággal elragadott” édesanya szorongását a menyegzőn, amint korán elhagyott lányságát siratja. Itt olvasható ez a képsor: „Jaj, csupa zuzmara-oltár ez a világ, / jegénye-gyertyák ormán varjú-fekete láng.” A metafora egymástól távoli dolgokat azonosít, közös tulajdonságok alapján.

Amit Nagy Lászlóról szólva „szómágiaként” emlegetnek, az nem csupán külsőség, hanem rendeltetésszerű működés is. A korai esküvő léthelyzetében a „zuzmara-oltár” meghatározza a sorsdöntő szertartás komoran ünnepélyes hangulatát. A jegényék gyertyacsúcsán varjak lobognak sötét intelemként: nem lesz könnyű a jövő. Az anya és a költő fiú érzelmi azonosulásának ritka példája ez, de innen is látható: Nagy László metaforái nem az űrben bolyongnak, hanem szilárdan állnak a valóság talaján.

Az öntörvényű alkotó csupán az elődök szerves folytatásában hasonlítható *más költőkhöz*. Ilyen értelemben vetném össze József Attila *Ódájával* a *Regé...-ből* azt a képet, amely a szülőanya testi univerzumát s a költő világrajövetelét idézi föl. „Vérköreidből kitörtem, aranytálat öleltem én: a napot” – írja Nagy László, mintha világrajövetelének pillanatára emlékezne a képzelet kegyelméből. Idézem a szerelemre lobbant József Attila versét: „Vérköreid, miként a rózsabokrok, / reszketnek szüntelen. / Viszik az örök áramot, hogy / [...] méhednek áldott gyümölcse legyen.” A *vérköreid* szóazonossága tudatos áthallásra utal: szellemi *utódlást* jelez a biológiai képpel.

Úgy érzem, magyarázattal tartozom a szülőket földidéző, regelő és regelő poéma egy másik metaforájáról – a pálya- és vetélytárs, Csanádi méltatója idézte egy ízben tévesen, mintha a kép Csanádi Imrétől származna. A tisztázás azért szükséges, mert Csanádi tiltakozása – talán akaratlanul – Nagy László versére is árnyékot vetett. A megdicsőített szülők elmúlásának előérzetében így aggódódik Nagy László a *Rege... költőjeként*: „[...] hószaga van a szélnek, jön a tél rátok, / fehér hegyláncot felhők idéznek, / *halálcsipkésen* úsznak a *látomások*” (kiemelés: A. J.). A kritikus pedig Csanádi Imre valamelyik versét (talán a *Hajnali káprázatot*, a *Valaki jár a kertembent* vagy a *Halottvivők énekét*) jellemezte gyanútlanul „halálcsipkés látomás”-nak. A vízióktól idegenkedő Csanádi úgy reagált, mintha egy tarka képzeletű költő hazard játékát utasítaná el.¹ Pedig a kép a maga helyén – Nagy László művében – ki nem kezdhetőn áll helyt magáért. Aki már látott felravatalozott koporsót és szemfödőt, annak a *halál* és a *csipke* társítása akkor

¹ „[...] az egyik főpap valaha – bőkezű előlegként – »halálcsipkés látomásokká« emelte volna verseimet. Sajnos, én máig sem produkálok »látomásokat« – legalábbis olyan értelemben nem, ahogy azt itt-ott elvárnák.” Csanádi Imre: A rádióban elhangzott verseimhez. Elhangzott 1974. februárban. Összegyűjtött versek, 1975. 703–705. old. – Csanádi jogosan utasítja el a nem tőle származó idézetet – de a hiba nem Nagy Lászlóban, hanem az idézetet rossz helyen alkalmazó kritikusban keresendő.

sem cifra szódísz, ha a gyász jelképe a horizonton jelenik meg, és az eget borító felhőkre érthetőek ama *halálcsipkés látomások*.

A *hajakat, verőereket becéző*, megkapó erotikát oly sokszor kifejező költő ismer- te a nőiség furiózus változatát is. A *Gyöngyszoknya* – Görömbei András monog- ráfus szavával: a *jégeső* társadalmi csapásokra utaló allegorikus alakja – őrzöngő táncban forgó óriásnőt jelenít meg. Gabonaföldekre hullatja leszakadó gyöngy- szoknyájának jeges golyózaporát, percek alatt odavész a termés, állatok riadoznak, és hullnak el a gyilkos égi söréttől. A rosszindulatú istennő dionüszoszi vadsága valójában bőrkabátos terménybegyűjtőkre, adóvégrehajtókra és fegyveres kísé- rőikre utalt.

Ha bartókian felségesnek érezzük ezt a „démoni” képsort – amely egy pillanatra Delacroix *Viharban megrettent ló* című híres festményét is fölidézi –, akkor a ter- mészet lenyűgöző ereje teszi azzá. Tragikusnak a kárvallott, kétségbeeső emberek szenvedése miatt érezzük. E költészet nem csupán káprázatos kép és disszonanci- ákból kibontakozó harmónia, hanem humánus, emberféltő sugallat is.

Tóth Erzsébet

Nagy László örökzöldben

ott van a fehér selymeken
arcát a szél már egy zászlóval összetévesztheti
de itt hagyott egy örökzöld trónt a hóesésben
itt hagyta a haza esélyét híd alatt alvó életünknek
és már önti az idő a harangot belőle
már hangjánál ebédünk hangjánál szeretünk
hangjánál halunk meg

ott van a fehér selymeken
a kilakoltatott koponyákba mégis neki kell beköltözni
mégis hajával törli fel isten a vértócsákat
a jövő századot mégis bepólyálja és fölneveli
mégis ő tartja vállaival beomló ünnepeinket
mégis neki kell minden szavunkat megszentelni
mégis örökzöld siratók kapaszkodnak a szívébe
mégis rá vár a jeszenyin-szőkén fegyverkező tavasz

Cs. Varga István

Tisztelet Nagy Lászlónak

Molnár Edit fotókiállítása az egri *Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárban* igazi *hommage*: hódolat, tiszteletadás *Nagy László* előtt. Tudjuk, Arany János verset írt a „*Kép-mutogató*”-ról és „*fényképiró*”-nak nevezte a *fotográfust*. Való igaz, a vizuális kultúra időszakát éljük, a jelenkor embere erősen hozzászokott a *kép-mutatáshoz*: az ifjúság főképpen a *konkrét*, de nem kevesen az átvitt értelmű *képmutatáshoz* is.

A művészet lényege az emberfelmutatás, mint a szentmisében az úrfelmutatás. Különösen érvényes ez a portréművészetre. A fotóművészet, festészet, szobrászat képes az emberi portrék megörökítésére, az ember és az emberi létezés felmutatására. Ezeket a képeket úgy lehet értelmezni, mint a verseket: jellemzést, „képleírást” adhatunk róluk.

Molnár Edit mindent a kifejező és megérintő képekre bízott, amikor portrékat készített a költőről, a költő családjáról, az iszkázi szülőházzal. Képei, portréi bizonyítják: vannak varázslatos helyek és emberek, vannak szemek, amelyek meglátják és fotóművészek, akik megörökítik a varázslatot.

Sok-sok *irodalmi hívószóval* interpretálhatjuk őket. A fotós *fénnyel író* művész, *szóval* kifejezhetetlen pillanatokot örökít meg. Művészi intuícióval kiemel, nagyít, elhagy, új összefüggéseket komponál: a belső igazságot láttatja. Szemlélete a horizontális síkon túl, fölfelé mutat. A láthatón áttűnik a belső, a szellemi-lelki üzenet.

Bár ezek a képek tárgyi és szellemi alkotások, mégis igazi emberfelmutatások: lelkületet, belső arculatot képviselnek. Az ember- és lélekarcú művészet közös forrása az emberi szépség, jóság és igazság, a másik ember tisztelete és szeretete. A Nagy László-portrékat a sérthetetlen emberi *méltóság* jellemzi, amely *feltétlen* tiszteletet ébreszt a szemlélőben. Az alkotás célja, szándéka, artisztikumuma teszi őket szakrálissá, „*ikonikussá*”. A képgondolkodó művész: „*ikonikusan*” szemléli az embert, mutatja be a költő világát. Véleménye lelki síkon transzponálódik: képein a gondolati, a transzcendentális emberi lényeg tükröződik. A kép „*a legcáfolyhatatlannabb beszéd*” (Illyés Gyula). A fotó a művészi valóság dokumentuma: parányi rész a Végtelenből: A „*látni nem tudó*” elől elrejtji, a „*látni tudó*” előtt föltárja a lelki igazságot.

Harmonikus, páratlanul érzékeny a művész és a téma kapcsolata, egymásrahangolódása. Egyszeri-egyedi, lényeglátó látásmód érvényesül, nemcsak a kéznek, szemnek, hanem a szívnek is titka, ha a művész a fényképezőgépet ilyen tökéletes-séggel irányítja, ha ennyire otthonos ezen széles tisztaság-horizonton. Nagy László – *lovacska* (rajzban is!) – (*Anyaföld* – horizont – „*Ég és Föld*” öröme, ünnepe olyan óriási, ezersugarú, ezerszálú, – mégis egy pontba futó művészi témakör.

Az „ikon-arcúság” (ikonikus kép) Nagy László *Anyaképe*hez kötődik, szép, szertefutó szálak fókusza. Ezért többek a költő földi, evilági „ikon-képei” a csak gyönyörködtető emlékképeknél, mert lélektisztító erővel hatnak a szemlélőre. Az „ikonikus kép” a Mindenségre nyíló ablak. Az „*Inkarnáció ezüstben*”, vagyis megkapó „ikon-arcúság” jellemzi a Nagy Lászlóról készített képeket. Sugallatos erővel beszélnek a költőről és az emberről, aki a szép szó művészetével a csodát művelte és „tisztának a tisztát” őrizte meg. Az *Anyakép, az anyaöl, anyaföld, anyanyelv* hármassága, szakrális szépségű világa tárul a látogató elé ezeken a képeken. A költőt és fotósát – az anteuszi érintésre újuló erő – szülő- és lakóföld iránti szeretet jellemzi.

A fotóművész kifejezőeszközeinek minimumához szükség van a néző, a befogadó képzeletének maximumára. Molnár Edit vérbeli realista, fekete-fehérben képes a fotóművészet varázslatára. Nagyon szereti a fekete-fehér színvilágot és a vizuális örömet adó, a valóságot magasabb művészi síkra emelő megoldásokat. Fénnel író képessége talentumból fakad. Kitűnő a fotómasinája, a kompozíciós érzéke, szeme és lelke a lényeg meglátásához. Magas szinten ismeri a dokumentumkép tárgyiasságát, a költőt és környezetét egybekapcsoló sokoldalúságot, a vizualitást, a látványt rendező és újrateremtő lehetőségeket is. Képein a jelképpé nőző tárgyak, hangulatok, pillanatok képei az élet terhe alól is felragyogó szépséget sugározzák.

A fotóművész lélekig hatóan rokonszenvez a költővel, szeretteivel, az elmúlásra figyelmeztető jelenségekkel is. Empatikusan lát és láttat. Szereti a fényt, de tudja: a fénytől elválaszthatatlan az árnyék. A fény filozófiája kimeríthetetlen kincsház. Nem tudjuk, honnan jön, hova tart. Benne élünk, benne hisszük, hogy át tudjuk vinni a „Szerelmet a túlsó partra”. Testi létünk elmúlik, de hitünk szerint a lelkünk partot ér. A fotóművész is tudja, a *világ nem közölhető*, hiába vágyunk szóban elmondani, képekben kifejezni. Amit közölhetünk, megörökíthetünk, az csak töredéke az Egésznek, de a pillanat látványa is felidézhet, megsejtethet valamit: Ég és Föld „*bűvös mértanának csillagrendszerét*” (Rónay György).

Molnár Edit képein inkarnáció, igazi megtestesülés történik. Igazi élményt adó, kivételes értékű kiállításban gyönyörködhetünk. A kiállítás csúcspontját azok az *anyaképek*, a költő és édesanyjának a páros-portréi jelentik. A szóloban is rendkívül kifejező anyaképeket Molnár Edit úgy csoportosította, hogy azok egy kis *ikonosztázt* képeznek. A képeken mindig más képek látszanak át, az arcokon mindig más és más emberek néznek ránk. Felszínre hozzák múltunkat, örömünket, felidézük életünk régi szép és szent helyeit. Bátorítanak bennünket, hogy lélekben felépíthetjük lerombolt házunkat és hazánkat. Egy ember sétál az iszkázi földeken, egy hang szól hozzánk az idők mélyéről: a költő felel, ha jól tudunk kérdezni. (Sajnos, Nagy Lászlótól is elválaszthatatlan volt a cigaretta, amelyről ma már tudjuk,

hogy iszonyatosan káros, akkor is, ha a cigarettából felszabaduló elem (*kotilin*) „fényezi” a szürkeállományt.)

A gondosan válogatott fotókiállítás méltó *tiszteletadás*: számvetés és megmérettetés. Nagy Lászlót versei és a portréi alapján a szívünkbe zárhatjuk, költészetének egyedülálló szépségeiben egy tiszta, egészen ritka emberség sugárzik. Molnár Edit fotóin az emberség szépsége, vizuális gyönyöre ragyog fel fekete-fehérben: a fotóművészet varázslatával. Szellemi-lelki erőforrás, biztatás és bizakodás a reménykedésre. Hisszük, hogy a szép szó tisztelete, a művészetek szeretete nemcsak gyönyörködtet, hanem önismeretben és valóságismeretben is gazdagít bennünket, valamit sejtetni enged a teremtés titkából: *a szépség, igazság, jóság és szentség misztériumából is.*

Döbrentei Kornél

A sár taktikus hősei

*Az egri Nagy László-emléknapra,
halálának 31. évfordulóján.*

Agyam s öklöm feszíti harag,
mondd, hányszor kéne meghalnod még,
hogy buta-bambák ocsúdjanak,
hadba szálljon merész maradék?
A jézusi-sors Isten-kellék,
hogy emberben Ember ébredjék?
Én nem hiszem, jelét nem lelem
– mert átüt a romlás minden –,
túl a legendás üzeneten,
ma már nem csókolgatnád őket,
a gén-sarj hitet megszegőket,
s az Isten adta nép ül vackán,
tűr, bár sarcolja dézsma-patkány,
elemi jussából kifosztják,
s lón szegények-börtöne-ország.
Uzsorások, selypes dadogók,
Korona, Jogar, Országalma
zálogba csapása meddig tartana
néktek árulók és eladók,
árpásávós ősi lobogót:
bér-gyaláznai kaptok dobogót:
zsoldos grupp a nihilbe taszít,
kikezdi létünk mítoszait,
eredet-mondáink, s a Turult,
Szent Jobbra, Szűzre is ráuszult,
s mennyi merényletük maradt még,
feltornyozni alacsony az ég,
vagy ingerküszöbük süllyedék?
Az emberiség, embertelen,
bár akad, ki hajlik a jóra,
akarat-görcs botod még jelen,
még Napot űz fel virradóra,

ám konok a sötétedelem,
lám, halálodban is kivárnak,
számítgatják, min dől el, kockán,
szerencsén, nagy talentum okán,
mint fordul végzet, szél mit mutat –:
köszönöm megtartó jobbodat!
Sejtetted, ezek nekilátnak,
építéséhez homokvárnak,
míg könnyben, s önhugyukban áznak,
taktikus hősei a sárnak:
katedrális emelni gyöngék,
fohászhoz, átokhoz ócskák rég.

Agyam s öklöm feszíti harag,
mondd, hányszor kéne meghalnod még,
hogy buta-bambák ocsúdjanak,
hadba szálljon merész maradék?
Ha tartanának is vasak ma,
a szíved újra meghasadna,
megint meghasadna...

Pomáz, 2009. január

Kiss Benedek

Gyöngyök

Az is gyöngy, ami
felszínre nem jut soha.

A tenger
lappangó gyöngyök
végtelen birtokosa.

Ha egy-egy szerencsés
benszülött
el is kacsmar néha egyet,
ugyan mi veszteség az
a végtelen tengernek?

Nevet,
nevet,
nevethet.

Pedig a gyöngy drága jószág,
vérrel, velővel
áldoznak érte.

S ha a gyöngyhalász belehal is,
a mohó maharadzsa
azt mondja: megérte!

De van-e szebb és édesebb
a szőlőfürt
gyöngyeinél?
Nem is tudja, milyen szerencsés,
aki a szőlőfürt
gyöngyein él.

Édes kincsem,
kincsekben tobzódsz,
föld alatt és föld felett!
Becsüld meg vércsepp-gyöngyeid,
s míg halálodra vársz,
addig is vigyázd,
óvd a fájdalmas kagyló-életet!

Koncsek József

MagyA(r)merika

„... és megejtjük a fiatal anyákat...”
(Kassák Lajos: Mesteremberek)

(egy)

Amikor mi, vagyis mi, magyarok
megtermékenyítettük az Amerikai Egyesült Államokat,
még nem hallottunk Kassák Lajosról, aki bő évtizedek múltán hangoztatta
a mi hatalmunkat, sőt az európai nagyvárosokat sorolva azt mondta, hogy hallani
fognak
a mi dicsőségünkről,
és még Walt Whitmannról sem tudtunk, aki a szabadvers szárnyaló lelkű poétája,
és irgalmatlan erejű tüdővel ordította tele az Államokat a keleti parttól a Rocky
Mountainsig,

még nem tudtunk róluk,
még nem tudtuk,

csak azt tudtuk, hogy ott vagyunk a préríken, a bányákban meg a gyárakban,
a vasgyárakban meg a szövőgépeknél meg a chicagói vágóhidakon,
ahol térdig folyt a nagyipari módon legyilkolt gyönyörű barmok vére,

csak azt tudtuk, hogy Kalifornia végtelen nagy térségein tokaji szőlő terem, mi
telepítettük,
és az új mennyországot hirdették a szőlőfürtök, és hatalmas hasznot hoztak a
kormányzáságnak,
és az amerikaiak kezdtek megtanulni, mit is jelent az, ha valaki magyar,
és akkor mi magyarok is kezdtek megtanulni, hogy milyen emberhez méltó dolog
ugyanolyan szabadon kiállni, mint Walt Whitmann tette, meg később Kassák Lajos,
hogy az ember elmondja, boldogságra termettünk mi emberek ezen a földön, mi
magyarok főként,
mert az elvesztett nagy szabadságharcunk után, amikor Kossuth Lajos is emigrá-
cióba vonult,
mi a két kezünket és iskolázatlan, de jó magyar értelmünket hoztuk ide az Államoknak,
hogy adj nekünk kenyeret, te messzi föld, te Újvilág –

(kettő)

Mi csak azt tudtuk,
mi csak ezt tudtuk.

hogy sokkalta előbb,
még az 1770-es évek vége felé a függetlenségi háborúban, George Washingtonnal
harcolt
egy bizonyos Kováts Mihály ezredes,
akinek emléktáblája ma is megvan Karcagon,
szóval, hogy ő szervezte meg az első reguláris lovas katonai egységeket Amerikában,

vagy hogy például egy Újházy László nevű derék magyar, akinek apja barátságot
ápolta Kazinczy Ferencsel –
ő maga katonaként Komárom védője volt, majd Decatur megyében, az Államokban
magyar kolóniát szervezett New Buda néven
az indiánok egykori vándortáborai, nagy szabadságai helyén,
a Klondike aranya felé jéghegyen át törekvő magyarok is látogatták,
és körülötte magyar gazdaságok, farmok vagy inkább tanyák teremtek gémeskút-
tal, ahogyan kell,
Magyar Forrás meg Új Arad néven, meg más neveken (és Haynaura is gondolja-
nak és felejtse is),

vagy például, hogy egy Kelemen János nevű szabólegény
Newarkban a tomboló kolera ellen magyar erőspaprikás pálinkát ajánlott, forgalmazta,
s ebből gazdagodott, tiszteletben öregedett meg és húnyt el,

vagy amikor már megtudtuk, hogy 1913-ig a kivándorlók 25 százalékát
az Osztrák–Magyar Monarchia lakossága adta –

(három)

Vagy amikor az írástudatlanokat, a kurvákat meg a betegeket ugyanazon hajóval
zsúppolták vissza Magyarországra területére, amivel elindultak,
s az írástudók mégis munkahelyi balesetekben veszítették el lábukat, kezüket,
mert ha el tudták is olvasni, nem értették a táblák angol szövegét
a lökdöső-rugdalo-visító és ruhátbeharapó gépeken,

és a Felvidékről (ahonnan a családom apai ága származik), meg Észak-Magyar-
országról

– ami akkor mást jelentett, mint ma –
aztán a Dunántúlról, majd az Alföldről mentünk ki egyre nagyobb hullámokban,
és akkoriban évente úgy 200 millió amerikai dollár jött haza postán haza a roko-
noknak,

és amikor a Commission of Immigration, vagyis a kivándorlás amerikai hivatala
már jó ideje segítette (a rabszolgamunkaerő helyébe lépett) idegenek beköltözését,
és háromszor annyi férfi ment ki, mint nő,
és sivar magányukban elitták a keresetük minden tíz dollárjából azt az egyet,
amivel mégiscsak előbb lehetett volna megvenni itthon a kis tanyát, földcsékét,
ehelyett berúgtak a piszkos rozsvizskitől és otthon, az amerikai magyar főbérőjük
házában,
ahol egymás hegyén-hátán, néha hármásával keresztbe feküdtek az ágyon, hogy
elférjenek,
a gazda feleségét kezdték zaklatni (akinek ez nem is mindig volt ellenére, de utálta
a viszkiszagot,
hogy a szilvapálinkáét is utálta volna, ezt most nem tudnám megmondani),
de az biztos, hogy amikor részegen összeverekedtek,
elmondták egymást hülye tót tutajosnak, szőröstalpú románnak, krumplievő ru-
szinnak
meg ami még eszükbe jutott, nem tudom, a magyarokat hogyan gyalázták,

és amikor a jobb anyagiak közt élő amerikai asszonyok, pláne, ha özvegyek voltak,
szívesen legeltették szemüket a mi szép szál magyar legényeinken,
és nemcsak legeltették és nemcsak a szemüket, ezt gondolhatja az ember,
de a magyar lányok voltak igazán kapósak, otthonias, családias szakácsnőcskék,
bébiszitterek, miegymás,
talán még egyéb is lett belőlük, ám az önérzetesebbek inkább gépek mellé álltak,
hogyszem valami nyafogó vén amcsi után kelljen hordaniok a szarosbilit –

(négy)

és amikor az amerikai magyarok ötezer koronának megfelelő dollárt
adtak a Magyarországon felállítandó Vörösmarty szoborra,
igaz, a magyar király is adott, ő négyszáz koronát,

szóval, amikor aztán a második nemzedék már elmagyartalanodóban volt,
és egy kérdezősködés nyomán valaki megfogalmazta, hogy az öregek
még visszavágnak Magyarföldre, ám a gyerekek meg a megélhetés

mégiscsak Amerikában tartják őket, bár gyakran utaznak Magyarországra,
a fiatalabbak meg már nem is beszélnek a magyart,
vagy éppen „Pájinkás jóreggelt!” kívánnak egymásnak a vasárnapi mise előtt,
mert így tanította őket magyarnak lenni öregapjuk, akit már eltemettek,

és amikor 1910-ben 888 betegsegélyzőjük és önképzőkörük volt a magyaroknak,
ebből hatszáz világi és köztük 91 szocialista szemléletű,
és katolikusok, reformátusok, evangéliumiak, baptisták és metodisták is –

és amikor még később a különféle elképzelések elenyésztek
(a kolonizátorokként elképzelt magyarokról,
akiket Argentínában, vagy hol akartak letelepíteni magyar hazai politikusok),
és lassan széthullott a kezdeti lendület és néhány ottani magyar szövetség vette
kezébe
a hazafiság, vagy nevezzük úgy inkább, hogy a magyar érület ügyét,
és újra-újra fellángolt valami megnevezhetetlen lelkesedés, ami utoljára Kossuth
Lajos
amerikai útja alkalmával csapott olyan magasra,
vagy amikor Budapesten megrendezték a magyarok világkongresszusát 1929-ben,
majd a
másodikat is 1939 táján, meg, na, Buffalóban tartott nagy tanácskozás is –

s egyrészt jónak látszott a kiözönlés (hiszen mi, magyarok megtermékenyítettük
az Államokat,
másrészt Magyarországon is csökkent a munkanélküliek száma),
nem beszélve arról, hogy micsoda örömmel várták haza a pénzzel érkező férjeket
az asszonyok, micsoda nagyra tárt ölelő karokkal (és ne vegyétek illetlenségnek,
amit mondok), hogy micsoda forró, ölelő combokkal is várták a hazatérő férfiakat
a felejthetetlen, drága magyar asszonyok, az ismerős ölüek, a gyönyörűek...

(öt)

... és amikor a másfél millióból mintegy egymillió jött vissza az Óhazába,
de voltak, akik újra meg újra kimentek, mert elfogyott vagy elromlott a pénz,
és amikor még 1900 körül a Fejér megyei Hercegfalváról háromszázan vándorol-
tak ki, mert elemi csapás sújtotta a gazdaságukat, és amikor az 1880-as években
a filoxéra kipusztította a Veszprém megyei szőlőket is,
innen is kivándoroltak

... és amikor már Kaliforniában régóta virultak a határtalan, gyönyörű magyar telepítésű szőlőskertek,
és a legrosszabb sorsú falvakból mentek el a legtöbben, ilyenek voltak Oroszi és Somlyó Veszprém megyében, Kéthely Vas megyében, Fehértó és Rábaszentmihály Győr megyében, Tamási, Rábacsanak, Szany Győr megyében, aztán Borsodban például Felsőzsolca, Besenyő, Moson megyében Szentandrás, Bánfalu és ki győzné sorolni még

és amikor a kivándorlásra még mindig csábító ügynökök azt is bebeszélték a magyar parasztnak, meg a szepességi szlováknak meg a máramarosi ruszinnak, hogy Rudolf trónörökös meg Vetsera Mária várja őket, egy kis ügyes farmot működtetnek, a főherceg szántogat, Mariska pedig ügyesen forgatja a fakanalat a konyhán, merthogy jól becsapták azt a szenilis Ferenc Jóskát azzal a mayerlingi kettős öngyilkossággal, mert az kamu volt,.. de ezt csak azért mondom most, hogy néha jókedvetek is legyen a sok szomorúságban,

mert bizony a texasi szárazság elszikkasztotta a zöldellő gabonát, és Kerényi Frigyes éppen harminchárom éves volt, gyalog ment a nagy esőben New Budára, amikor a messzire világító szénégető kemencébe belefutott öntudatlan-mámorosan, azt hívén, hogy egy ház ajtaján lép be, tudjátok, ő az a Kerényi, aki hármas költő versenyre kelt eperjesi házában Tompa Mihállyal meg Petőfi Sándorral, és a gólyához írott verset Tompa írta a messzire szakadt magyarokhoz –

... és hogy a szintén férfikorban lévő Mihalotzky Gézát, a harmincnégy éves brigádtábornokot, aki Lincoln egyik legjobb magyar katonája volt, eltemették a chattanoogui nemzeti sírkertben, miután egy lesben álló déli lövész leterítette egy fa mögül, a magyar főtiszt éppen seregeit szemlélte, s tiszteletére egy erődöt neveztek el, Fort Mihalotzky...

(hat)

és két tábornokot, öt generálist, tizenöt ezredest, két alezredest, tizenhárom őrnagyot adtak Amerikának a magyarok az észak-dél polgárháborúban, 1861 után (és tizenhárom aradi vértanúnk volt a magyar szabadságharc elbukása után), de számtalan más tiszt is harcolt a szabadságért Amerikában, mert a magyar tisztek jó katonák voltak és igaz lelkűek, Stahel-Számvald Gyula altábornagy, Asbóth Sándor tábornok, Shoepf generális, Kneffler, Kozlay, Munde- Mándi, Pomutz és Zsulavszky főtisztek, Zágonyi Károly és a Rombauer fivérek, aztán Wágner Gusz-

táv ezredes, Anselm Albert vagy Fiala T. János magyarok voltak. Ha nevük utalt is más eredetre, magyarok voltak, magyarok maradnak örökké. Mert minket, magyarokat a harcok forrasztottak egygké, mint Amerika, a nagy kohó a világ népeit, és a kohók acélja ma nem fegyverekbe, hanem szerszámokba vágyik.

Hosszan, igen hosszán kellene még sorolni a magyarok nagyszerű tetteit, amelyekkel megtermékenyítették, megtermékenyítettük a messzi földet, férfiak kiömlő vérével és izzadságával is.

De most az 1956-osokról kell beszélnem. Kétszázezren hagyták el Magyarországot, s ez emberben ugyanannyi, mint a második világháború magyar embervesztése volt. Sokan mentek az

Államokba, ahonnan vissza-visszatérnek, bánatuk mélységres folyamát mi fel-

mérni sem tudjuk, mert mi még magyarul beszélünk.)

*Szántó Miklós: Magyarok a nagyvilágban,
Kossuth Könyvkiadó, 1970 alapján*

G. Komoróczy Emőke

„Sorsom: közös történelem”

(Rózsa Endre költészetéről)

„Az elsüllyedt csatatér ez összes kellékeivel és figuráival
A kiszántatlan álmok, a jövődő légszomjában élők helye.
Az elevenek köztemetője a holtak nyüzsgő tartománya
S ama álbölcsek hona, akik kavicsot ültetnek szívünk alá.

Sosem halunk meg ezen a csatatéren,
De hát miért csatatér ez, ha nem csatatér,
Ha csak a tenger kaszálja a lábon álló eget,
Ha csak a kalászok nőnek fejfelé.”

(Az elsüllyedt csatatér)

A 60/70-es évek fordulóján egész nemzedékünk felkapta a fejét erre a versre – annyira a legsajátabb közös élményünket fejezte ki. Hiszen mindannyiunk előtt két út állt: vagy elfogadjuk azt, hogy nincs hol, nincs kivel és nincs miért harcolnunk, s szótlánul belesimulunk a felkínált hazugság-struktúrába (azaz kompromisszumot kötünk az „elfogadhatatlan realitással”), s akkor megnyílik a tér előttünk; vagy távolságtartóan félreállunk, s tudomásul vesszük: nincs számunkra „kifutási” lehetőség. Ki ezt, ki azt az utat választotta – s viselte saját döntése konzekvenciáit. Rózsa Endre egy másik – hasonlóképpen „elhíresült” – versével egyfajta „modus vivendi”-t kínált: „Az ember már a dolgokhoz / terepszínű pofát vág / de van-e joga, gondolkozz / feladni minden álmát” (*Párhuzamok*). Vagyis: nem vitatkozni, nem „támadni”, de lehetőleg megőrizni önmagunkat, s tenni, amit lehet... A *Kilencek* közül ő az, aki leginkább a „szocietas” problémakörében gondolkodik, s nem annyira saját élethelyzete, mint inkább a társadalmi valóság kérdései foglalkoztatják. Költészetéből nemcsak a tehetség „fulladásos” közérzetét ismerhetjük meg, hanem magát a „csatateret” is, ahol több nemzedék „elvértett” már ekkorra, s esély sem volt rá, hogy a jobbító küzdelem bármilyen változást hozzon.

Rózsa Endre 1941. okt. 30-án született Pécsen, egyszerű, mélyen vallásos munkáscsalád gyermekeként. Szülei mindketten az Első Pécsi Bőrgyárban dolgoztak; apja dalárdista volt – a családban tehát eleve benne rejlett egyfajta kulturális igényesség. A Mecsek aljában, a „Budai” nevű külvárosban laktak, így a „pannon táj” sorsmeghatározó élmény lett számára. A versírással már 9-10 éves korában próbálkozott; első költeményei a *Jelenkor* 1959. májusi számában jelentek meg. Már ekkor csiszolt formakultúra jellemzi; természetélményét valamiféle melankolikus szépség-vágy itatja át: „Pihegő, puha dombra a

hunyt havú, lomha / Idő felüdülni zihálva szökött. / Csupasz ágak alatt ibolyákra fakadt, / s fürdött a rügyek pihe-bolyha között. //...// Sugaraktól igazten a nap fele néztem, / Az ég poharába szívem belehullt, / Kivirultak a vásznak, a hajdani gyásznak / Nyomát letörölte a hó-szavú múlt” (*Tavaszi dombon*).

Korán elkerült otthonról: a budapesti Rákóczi Ferenc katonai középiskolába járt. Itt érte az első mély trauma: ’56 őszén egyik bajtársát, barátját a szeme láttára lőtte le egy katonai őrző (Fillér és csillag című versében állít örök emléket Rácz János rákóczi katonának). E tanév végén le is szerelt, s az egyik pécsi gimnáziumban érettségizett. Mint egyik korabeli verse mutatja: nagyon megrázta a történelem, s megfosztotta minden illúziójától: „Vad idők szele csörtet. /.../ Alagút dübörög. Ki a meddő ködbe kiáltasz. / (Temetetlen a holt, tehetetlen / süt a hold fel egy ó-fakeresztén). /.../ A havas peronok, hova térek – mind üresek. /.../ A kihalt terek is, hová érkezem, ón-deresek” (1957 – *Nyilas hava*). 1958 nyarán a pécsi uránbányában dolgozik, itt ismeri meg Buzás Andort (akit épp eltávolítottak az ELTE-ről „rebellis” volta miatt); az ő hatására jelentkezik a budapesti bölcsészkarra, magyar–történelem szakra. Első mentora Csorba Győző volt, de elemi erővel hatott rá Nagy László 1958-ban megjelent kötete, a *Vérugató tündér* is. Az akkortájt induló, később nagy nevet szerzett pályatársaival (Ágh István, Baranyi Ferenc, Bella István, Sumonyi Zoltán stb.), valamint a majdani Kilenckel együtt a *Tiszta szívvel* című egyetemi lapban jelennek meg munkái. A *Koczkás Sándor*-vezette alkotókörben, illetve a *Borostyán* vendéglőben, ösztöndíjosztás után az „irodalmi kompánia” nagy vitaestjein sajátítja el a költői mesterség fogásait (erről bővebben lásd: Csontos János: *Együtt és külön* – a *Kilenckel*; 1990, 60–70. p. – valamint: Vasy Géza: *A Kilenckel*, 2002, 219–247. p.).

1965-ben frissdiplomásként a Mogyoródi úti szakmunkás-kollégiumba kerül (ahova majd *Utassy* és *Kiss Benedek* is követi); emellett tanít pár évig. Gyakorta megfordul a csepeli OMK-ban előadóként; műveltsége, irodalmi tájékozottsága révén szellemi tekintélyt vív ki magának. 1972–78-ban a pestlőrinci Pamutfonóipari Vállalat lapjánál, a *Fonómunkás*nál újságíróskodik *Benke László*val együtt; nehezen viseli a „párt-kontroll”-t, de munkáját pontosan, fegyelmezetten végzi. Bár az irodalmi élet peremén marad, kötetei mégis megjelennek lassanként (az *Elérhetetlen Föld* /1969/ antológiában való debütálása után: *Kavicsszüret*, 1970; *Senki ideje*, 1974; *Kietlen ünnep*, 1979). Mint versei mutatják: ekkor (még) bízik a társadalom „megreformálhatóságában”, s abban is, hogy a „mezítlábasok” belépése a Történelemben új korszakot nyit a nemzet számára (*Háborús karácsonyaim*, *Első Pécsi Bórgyár*, *Elégia tíz tételben*, *Honfoglalás* stb.). Ugyanakkor keserűen tapasztalja: épp az eszmé(nye)ikhez leginkább ragaszkodók ütköznek minduntalan a valóság falába, s ha nem épülnek be a „párt-hierarchiába”, minden utat elzárnak előttük (*Megöregedni, azt kell itt*, *Öregek táncolnak*, *Jöttem az úton*, *Kezemben szén né válik* stb.). Csakhamar rádöbben: a kádári káder-struktúrában nem számít értéknek – sőt! inkább koloncnak – az elkötelezettség, hűség az „egyszerű emberek” világához – mindaz, amit szüleitől kapott, s a szellemi életbe magával hozott (Örökség). A „tékozló

ország” élménye (*Juhász Ferenc* nyomán) őt is mellbe vágja: „Én vihart vártam! S meg se hallgatott. / Napjaimnak most szellő sem kegyelmez: / csak széjjelfútt füzetlapok, / agyonjavított vázlatok / soha meg nem írható életemhez” (*Iffjúságom II.*). Meddőn eltékozoltnak érzi éveit, a sok-sok köznapi teendő elvonja az alkotómunkától; így hát húszas éveit végén máris az őszben jár (*Őszi vázlatok*).

Óda a nyárhoz című nagyszabású kompozíciójában (1968) a perzselő-pusztító nyár-előt (férfikora hajnalát) mint „béna” éveit örökíti meg; a pórázra fűzött teremő akaratot siratja. „Ez iszonyú haza” a legjobb erőit fullasztja meg; tehetetlenségre kárhoztatja tenni-vágyó tehetségeit, akik méltatlanul elfecsérik végül a nekik adott „tálemot”: „Kit dolga vár – kit meg a butykos. / Az égett szesz, a kék lidérc / egünkön ide-oda futkos – / mégsem jön meg a kedvünk. / Karddá szökken a szelíd érc. /.../ Ki hát itt a tulajdonos?” A visszametszett jobbító szándék belülről őrlő-kínózza: „A félelem, a csend / nem énbennem terem. / Csak mellbe vág, / hogy nincs más szerelem / számomra, mint e kihűlő világ” (*Iffjúságom I.*). Nemzedéke sors-jelképének *Déva várát* érzi (*Sarkadi Imre és Gyurkó László Kőműves Kelemennéje* nyomán). A falakba zártan ezernyi ifjonti vágy, erő, teremő akarát sorvad: „Hány csecsemő-tenyér, mely vadszőlő-levél lett, / motoz, lőrés helyett anya-émlőt keresve? / Hány száz ököl dörömböl a falak mélyén este?” Gyötrődve néz szembe a legmélyebb egzisztenciális problémával: nem válhat azzá, aki valóban lenne, lehetne benső indítékai alapján; meg van fosztva a cselekvési tértől (*Huszonötödik évem elé*). E tudathasadásos szituációban vergődve gyakorta nyúl a pohárhoz – belső feszültségét oldani (*Hosszúhetényi borozó*, 1976). Nemcsak a saját és nemzedéke, hanem a nemzet jövőjét is kiúttalannak érzi (*Kuruc tercinák, Tetszés szerint továbbírható költemény*). S bár megkísérel a hetvenes évek mind jobban „mocsarasodó” világa ellen a maga költői-újságírói eszközeivel küzdeni, tisztában van vele, hogy lényegileg semmit sem tehet – a jelenkor „Werbőczy-i” jóval erősebbek a Dózsa Györgyöknél (*Dózsa György útja*). „Döglött hal a világ, / csak látszat és káprázat //...// üres tükörbe / néz üres tükör / míg ketté / nem reped // szemfényvesztő / sírig vak világ / vezeti mindazt / aki lát” (*Vakvilág*). *Önarcképe* voltaképpen nemzete arcképe is, amelynek minden lázadását, szabadság-küzdelmét vérbe fojtották: „hány emberöltő kulcsontja csikorog / az örökre zárt ködben / hány nemzedék / gomba / indul sisakját vesztve rohamra / a föld alatti végtelen esőkben.” A „történelem-szünetben”, amelyben élnie adatott – ő is, nemzedéke is méltó feladat nélkül maradt. *Árnyékbokszolásra* fecséri legjobb erőit.

Olykor-olykor morbid finton ül ki arcára, amit a forma játékosságával igyekszik oldani: „tilalomfák erdeje zúg, / dúvad köd förmed az égnek / félünk / félhetnek / félnek //...// mi ügyünk rég más ürgye / a valóság / alávalóság / valónk / valótlán / nos hát //...// zabáljuk fel ady endrét / köpjük ki dózsai gondját” (*Holtkézi jussa ez az ország*). Sok versének kulcsszava a „kő”, a „kavics” (nem véletlenül adta első kötetének a *Kavicszüret* címet!): részint a terméketlenség, a „kőszívűség” – másrészt viszont a belső ellenállás, a feloldhatatlanság szimbóluma. A víz „kavicsok közt poroszkál”, évszázadokon át görge-

ti, de felmorzsolni nem tudja őket; „ahol csak láttok köveket, / mind az én birodalmam”; „kavicsszüret lesz, kőzuhogásban kopnak a hajnalok”; „a Nap kővel tömött torok”; költőnk „kőből sarjadt fényes szeme /.../ kavicsmagból sziklát terem”; a napraforgó „kipatogja kő-szemeit” stb. stb. (*Faluvég, Honfoglalás, Anyám és én, Öregek táncolnak, 50-30, Kövek, Ősz* stb.). A kő bizonyos értelemben az abszolút homogenitás, a semmivel – nem – elegedés jelképe is: „gondolsz-e most a fehér kőre / amit a tóba dobtam / s csendülően lökve kört a körre / merült el a habokban” (*Párhuzamok*).

Rózsa Endre költészetét kezdettől fogva valami mély komolyság hatja át; annak ellenére, hogy többnyire ironikus, sőt szarkasztikus eszközökkel dolgozik. Könnyed humorral csak elvétve találkozunk nála, akkor is inkább a formában (rigmus-szerű kétsorosok, szójátékok, variábilis rímkonstrukciók); de lét- és önszemlélete inkább tragikusnak mondható (*Havihegyi rapszódia, Napraforgó, Káprázat földje, Holtkézi jussa ez ország, a Csorba Győzőnek ajánlott Helyneves kibeszélő, vagy a későbbi Levélhullás*). Menedéke, szellemi otthona, sőt, bizonyos értelemben élményforrása is – a *művészet*. A zenei, képzőművészeti alkotásokra, költői életművekre mint valóságos szellemi kincsesbányára tekint, s igazi „poéta doctus”-hoz illően inspirációt merít belőlük, támpontokat keresve lelki-szellemi építkezéséhez.

A *Zenepalota* az ő „vára” („légvára”, mint Kosztolányinak a nyelvé): „üstdobütések, bögő-brummogás az alapzata”; „kürtök szava /.../ hegedű-hangzás /.../ fekete-fehér roppant zongora” a bútorzata, s a „klarinét-sikoly” mindent fellázító hangörvénye a lelke. „Kacsalábon forog a zenepalota! / Beléptünk. / Nem menekszünk.” S ha már bent van – meg is ismeri minden lakóját. A legnagyobbat, *Kodályt*, a *Psalmus Hungaricus* szerzőjét népdalok képkincsből összeszótt, hárfán pengetett költeményben méltatja (*Pentatónia*). *Bartók* emlékének izzóan expresszív költeményt szentel (*Lángevő nyár*). *Schönberg* szellemiségét – mint a XX. század életérzését keserű hitelességgel kifejező nagy lázadóét – sodró erejű dodekafon kompozícióban jeleníti meg: éles hangfekvés-kontrasztjaival „szétroppantó fénycsigát csavar / a zárt palackba melyből megszökött rég a szellem / kiivott poharakban / fölszisszenti a lila lángot / a szomjúhozás örökméceit / másnapos hitünk múlt asztalán” (*A dolgok rémuralma*).

A *festők* közül *Rubens* forró színekkel ragyogó életszerelme, „a megdicsőülő, fordított rothadás”, „a vágóhídi vérmes harsogás / az irizáló gyöngéd lüktetés” kápráztatja el. *Van Gogh* megrázó sorsában az „örök művész-sors” tragikuma üti szíven: „Ne félj, a tenger harsog – hisz süket: / köszöni szépen, megvan nélküled. // Búghat már – halljuk! – elhagyott partján / a véres kagyló: levágott füled” (*A nyár festőjének*). A kortárs *Kondor Bélát* „fulladozásában” érzi magához közel: „kút / alján körbe-út / hiába ha sírva rohangálsz / csont / az este / megköt mint betont / dideregve a mélyben a vasváz / ráz / hidegje / tehetetlen állsz / fegyvertelen a te hatalmad” (*Belső vázlatok egy ismeretlen Kondor-képhez* – a kötet egyetlen vizuális költemé-

nye!). A *szobrászok* közül pedig *Rodin* ihleti meg az „öröklét” méltóságát sugárzó monumentális alkotásaival.

A *világirodalom* konvenciókat-hagyományt „felforgató” üstököseit személyes ismerőseinek tekinti. Már egészen fiatalon megrázza és elgondolkoztatja *Rimbaud* korai elhallgatása: „Számon üveghab, kékeres göb / nem szólok többé, színem se látják, / a vadak közt majd ingyen feledem / európai gőgöm Afrikáját” (*Rimbaud*, 1964). *Majakovszkijt Whitman* örökösének, a Néva és Brooklyn hídja felett száguldó-lebegő köd-óriásnak tekinti. Alakja mint „nadrágban járó felhő” fényes magasságokban úszik a Szadovája fölött a napsütésben „Bármilyen párnázott öröklét neki börtön” (*Előszó helyett Majakovszkijhoz, Mellékvers költői kérdéssel*). *Jeszenyin* zátonyra futott életében pedig a kelet-középeurópai közös költő-sorsot ismeri fel: „Ó, egybeszántott, tág nyomor, / megszenvedő, kemény ugar, / szívekkel kavargó avar, / te tarló – / végső üzeneted gyanánt / cefrés vodkával telt pohár / áll előttem homokra vált / rozscipód helyett... //...// Igyál csak, testvér! //...// A föld felett, az ég alatt / ketten vagyunk csak férfiak; / aztán – mi is csak föld alatt”. A hatvanas években induló hazai költő-nemzedék számára önként kínálkozott a párhuzam a húszas évek szellem-gyilkos szovjet valósága és a kora-Kádár-korszak között. *Jeszenyin* is, *Majakovszkij* is öngyilkos lett, hisz nem tudtak a besúgók – a cenzúra – a különböző retorziók által „szabályozott” /idomított/ irodalmi életben, a proletkult nevetségesen szűkös szellemi keretei közé beszorítva élni. A *Kilencek* indulásukkor mindannyian rokonszenveztek az avantgárd örökséggel; mígnem megtapasztalták ők is, hogy a hazai cenzúra ugyancsak kalodába kényszeríti a szembeszegülőket. Ki-ki alkata szerint reagált erre a szituációra; Rózsa Endre számára az italba menekvés az önpusztítás egy lassabb (s kevésbé látványos) formája volt.

A *magyar irodalom* nagyságai is versre ihletik költőnket. *Árnyékszobrok* című kötetének (válogatott és új versek, 1993) *Zabolátlan Pegazus* című ciklusában idézi meg őket – mindegyiküket a maguk öntörvényű valóságában, személyiségük és poétikai jellemzőik felvillantásával; ugyanakkor – rejtetten – önmagáról is vallva. Így egyfajta „személyes irodalomtörténet” vonulatát rajzolja ki a költemények egymásutánja, amelyből érezhető: a magyar költőt mindenkor köti az „itt élned, halnod kell” parancsa, bármily mostoha legyen is sorsa, s viszonyuljon bármily ambivalensen is hazájához.

Zrínyi Miklós (Z. M.) heroikus halálával lépett be az „örök életbe”: „Élni halhatatlanul / meghalni haláltalanul” (*Vita aeterna*). Valójában azonban ő is kényszerhelyzetben cselekedett: „Évilági voltom /.../ sok kitörésem / bekerítettésem / hiteles története” (*Vita profana*). *Mikes Kelemen* „frissen talált” levelében arról panaszkodik: „Honn élek én itt is. Száműzött: az ország. S hány világfutója van! //...// Gondja, ha kinek van – nékem van magamra. / Színig telt magánnyal padlás, pince, kamra” (*Palackposta Rodostóból*). *Csokonai* két sorához („láttam a sápadt időt / sereg szű pezsgett markában”) 12 strófányi értelmezést csatol: amint az óramutató körbejár, úgy hull életünk a semmibe (*Teljes kör*). *Berzsenyi* – hajdan „a Ság remetéje” – később niklai medvebarlangjába húzódva,

könyvei közé temetkezik; nem kíváncsi a fenyegetően közelítő „új kor rémére” (B. D.). *Kölcsey panasza az országos rendektől vett búcsú után* akár egy mai „honfi” kesergője /is/ lehetne: „mint ágán-rothadó almában / a sugaranként lenyelt déli nap / megzápul itt a tündöklés”. *Széchenyi össze* a mi öszünk is: „Idők árvái – van-e mire várni? / Lopótök haranggal ébreszt a hajnal! / Magunk megóvni – mennyit ér e holmi / lenni helyett volni, / holott a halál sem marasztal?” *Vörösmarty (V. M.)* sötéten tragikus látásmódját még sötétebbre színezte az Idő: a „vén cigány” kilökte a hóba hegedűjét – „ha a szél meg az éj betemet: / itt vesszek, jaj hegedűje, veled, / hűdött kezemből kihull a borospohár!” *Petőfi*-ról, *Petőfi*hez két verset is ír – lángoló forradalmiságát, halált megvető vakmerőségét csodálja; s hiányolja szellemét a *mábol* (*Petőfi 73; Lélekharangszó*). *Arany Jánost* a hűség, az állhatatosság szimbólumának tartja: „mint kutya az elásott / csontot őrzöm ami nincs a világot // míg jön a víz jön szájába veszi / s a tél lábai elé fekteti.”

Legbenső rokonainak mégis leginkább a XX. század költőóriásait érzi, akiknek ugyanazokra a kihívásokra kellett már felelniük, mint neki, a kései utódnak. Pár „ecsetvonással” megrajzolt portréik a magyar Panteon falán mint fénylő arcok ragyognak.

Ady „utolsó hajói”-nak tragikus jövősgallata igen mélyen megérinti: az akkori jövőkép ma már a mi jelenünk – a „próféciák” beteljesedtek (A. E.). A történelem nyílt színi sakkjátszmájában mi csak vesztesek lehetünk („királyok vannak sehol a vezérek / s temetetlen a csönd gyalogja”). *Kosztolányiban* a látszólag könnyed „játékos” köszönti, aki nagyvonalúan hagyta el a földi tereket: „Hazám: örökszép Azutánia / nem ismer még, nem kell búcsúznia. / Azutánia volt, Azutánia nincs – / valamely kies úri / szigetről rá se hederíts” (K. D.). *Juhász Gyulát*, a „magyar bánat” énekesét szíve mélyéből elsiratja: „korán vett körül a magyar sivárság, / az elfolyó homok.” De talán éppen ezért él még ma is: „Stradivariként te szólalsz az éjbe, / s újra téged választunk mesterül!” (*Egy százlúru hegedű – J. Gy.*). Legközelebb talán mégis *József Attila* áll hozzá, aki immár az égi mezőkön „zökögő csigolyákkal gurigál, / fölvesz egyet s a csontlyukon keresztül / csontüreg szemmel felénk kandikál” (*József Attila halálai*). Tömör, öttételes kompozícióba sűríti azt a kozmikus sugallatot, ami költészetéből árad: „a fagy tüze” égeti, „a csend kihagyásai” izzanak körötte, zúgó hóvihar kavarr örvényt, „néma didergés szájpaddlása az ég”, „sehonnan sehova sorjáznak a szavak”. Ahogy távolodik az Időben, úgy kerül egyre közelebb hozzánk: „vakít a sugárzás, / s halmozódik ólma. / Jelet írva cikázik az éjben, / vagy hallgat mind, amit éltem. / Elemek sírnak bomolva” (J. A.). *Adyt – József Attilát – Bartókot és Nagy Lászlót* szorosan egymáshoz tartozóknak érzi: „A ma nyaktörő szaltók / az égen, fényt fakasztók! / Űr hidegéből verve a kengyel vasa – / Apokalipszis négy lovasa!” (*A négy lovas*). Az elődök között tartja számon *Sinka Istvánt* is (*Emlékfutatok Sinka Istvánra*); s a fiatal pályatárs rajongásával tekint *Illyés Gyulára* (*Szélcsönd és rezgő nyárfa*). *Weöres Sándornak* – aki „árral szemben” vágott neki a világnak, s már éltében oda tartott, „ahol elkezdni lehet, / s már soha többé semmit sem lehet” – két verset is szentel (*W. S. – Merülő Saturnus*). Az előtte járók közül még *Kormos István* (K.

I. túlvilági üzenete és rövid válasza), Csoóri Sándor és Kósa Ferenc előtt hajt fejet (*A tűz rapszódíaja* – az *Ítélet* és *Nincs idő* című közös filmjük kapcsán); *Ratkó Józsefet* pedig megrendítő versben gyászolja (*R. J.*).

Legérdekesebbek mégis talán a *Kilencek*hez írt mélyen személyes „üzenetei”, amelyek nemzedéki sorshelyzetükről, egymáshoz és a valósághoz való viszonyukról vallanak. „Azt mondják, / hogy pórul jártunk, / mint a kilenc törpe / és Hóféhérlé. //...// Úgy jártunk, mint két kéz, / ha tíz ujj / egyenként, / csonkolva tűnik el //...// szép bukás ez, / halva-szült siker” (*A Kilenceknek*). Kitartásra biztatja őket s önmagát – miniportrét rajzol mindegyikükről. Természetesen, e költemények nem egyszerre, együtt születtek – de válogatott versei kötetében egy ciklusba rendezte őket az elődökkel. *Gyóri László* védtelenségét, érzékenységét megrendítőnek tartja („Csupaszabb, mint a nyílt törésnél / a húson átdöfő / csont, s a sugárban felszökő, lefoghathatlan verőér” – *Álom*). *Kiss Benedek* küzdeni tudó, reményekkel teli, „tavaszváró” személyiségét a kiábrándító, szürke tél hosszas rémuralmától félti („Recsegő térdű / jégelefántok csordájaként a tavasz / csörtet majd széjjel /.../ e harsogó erő világot tolna szét; / de a katlanfalakról lavinadögök és / olvadt ormányok szállnak lefelé!” (*Hang és tél*). *Konczek József* magános lobogását csodálja („Világhuzatba ülve társtalan, / kibontom tőből lobogó magam. /.../ Önnön fényembe zárva, tettenérten / csírárt ütöttem minden éj szívében!” – *A láng monológia*). *Kovács István*ban „a jó ügyekért” sikra szállni kész politikust köszönti („Sanda barátok, / orvgyűlölők közt / áll a kis ország; / s míg áll, s benne te vagy – / menteni másra ne hagy!” – *Palesztin ügy*, 1982). *Mezey Katalin*, a *Kilencek* társaságában az egyedüli nő, asszonyi derűjével varázsolja el („Piros dinnyebél-jóslatból lesed, / milyen ikrásan csurog majd a / vénasszonyok nyarának a verőfénye” – *Napforduló*). *Oláh Jánost* mint „hamukönyveket lapozgató” középkori szerzetest látatja: „A hamukönyvek a szélben / szétnyíló lapokkal / renyhén harmonikáznak, / kopoltyú-lüktetés ütemére. /.../ Hátunkból hasított pergameneken lapozgatunk / a jövőendő középkorában!” (*A jövőendő középkorában*). *Péntek Imrét*, aki sokat hányódott a világban, helyét keresve – arra inti: „Nincs többé 'újra' se 'legközelebb': / égnék hajlított kő nyugalmát / lesik a tátott árkú kőzetek. / E tapasztalás jelenében / nem vár távlat, ha túl vagy közelén. / Egyszerre áll helyére minden” (*Egy tapasztalás jelenében*). *Utassyt* pedig a további megrázkódtatásoktól óvja: „Ne hagyj magad a száguldásra, / ha neve: örület. / Sorompó sújt, többtonnás alabárd, / s nagy csend lesz körülöd. // Ebben bíznak. De látszik immár / egy óriás svingörbület, / s vakító fényben részeg forgalmisták / négykézláb ugatják hült helyed!” (*Pályakép*). Egy későbbi versében (*Fél évszázad*) megrendülten hajol meg tragikus fenségű költőtársa előtt: „hal-lom: szavaidtól / szél süvölt – majd visszhangja elnyel. / Amit leírt és le nem írt toll, / faggatja, mi az ember, / mi az, mi zúdul hömpölyögve: / áll a csúcson az agg fa, / s mit kibiccentett – száll örökre / magunktól távolabbra, / szavanként / az időbe zárva vissza.”

Hogy valójában – a társadalmi problémákon túl – milyen belső ellentmondások fe-

szítették Rózsa Endrét, arról leginkább szerelmes versei árulkodnak. Bár érzelmeit igyekszik fegyvelmezett formák fedezékébe rejteni – mégis, a versek sugárzó atmoszférája tanúsítja: egy nagyon mély lelkivilágú, szeretetre vágyó ember vall itt önmagáról s a világhoz való viszonyáról.

Kezdetben részint a népdalok hangja, képvilága rezonál szerelmes énekeiben; másrészt viszont a csiszolt, mértékes formák szabnak keretet ifjonti lázának. Alig tizenhét évesen írja a *Hajlik a jegenyefa* szépen felépített, kontrapunktos szerkezetű költeményt, melyben az életörömöt s az elmúlás szomorúságát állítja egymás mellé. Máskor viszont kicsattanóan boldog szapphói strofákban köszönti a fényderűs, „elsőfű szerelmet”, s mint pap az oltár előtt, áhítatos áldozatot mutat be az Úrnak: „*Már sarjú örömet, csöpp, fiatal hajtást, / füstös boltozatot kékre kitágító / hársak friss tüdejét, már hősín gödölyét / ünnepek csak*”. Későbbi költeményeiben az érzelmek már inkább szétfeszítik a formát.

Első Kedvesét a Természet adakozó bőségét, elementáris termékenységét megtestésítő Boldogasszony magaslatára emeli (*Regina coeli*). Bár házasságot kötnek, egyre inkább viharok dúlják ezt az egyszerre érzéki-szellemi kapcsolatot; a két erős egyéniség párharca már csírájában magában hordja a válás lehetőségét: „Ha nem – hisz jól tudod: nem” – mért nem szerettelek? / Eleven szárnyasoltár – megtérdepeltelek! //...// Boldog vagyok. Hisz bennem sincs már könnyörület. / Szenes csontjaink ágyadon keresztbe rakva füstölögnek, / vagy mit keressek itt? – Sosem szerettelek!” (*Ha nem – hisz jól tudod: nem!*). Végül is intellektuálisan felülkerekedve e bizarr, ambivalens összetartozáson, kettejük viszonyáról *Örökleltárt* készít: „egymásban is egymás nélkül / önhányunk elé újra / mást taszítva eleségül // világ is csak *mintha* volna / kiűritő sötéttségét / lehetünk bútorozza”. Az elszakadás mégse könnyű: a „se veled – se nélküled” szoros köteléke egy időre összetartja őket (*Címzés nélkül, Szépasszonyvölgye, Ocsúdás, Gyönyörűség évada* stb.). 1972-ben e „héja-nász”-szerű kapcsolatból megszületik lányuk, Lídia is, akit költőnk nagyon szeret (erről a *Nyurganyak* című játékos kis gyerekverse árulkodik). Válásuk után is gyöngéd figyelemmel kíséri további sorsát, nevelésében mind lelki-szellemi, mind anyagi értelemben részt vállal.

Első házassága zátonyra futását költőnk új szerelemmel gyógyítja, amely már végérvényesen bizonyul. 1973-ban írt költeménye (*Szeress!*) érzékelteti, mennyire „életmentő” volt számára ez az új kapcsolat.

Majd’ tíz évvel fiatalabb Kedvese előtt legbenső gondolatait is felfedi („*Se híja, se hója...*”, *Töprengés verseskönyvek mellett; 35. évemet taposván*). Zsoltáros hangütéssel fordul Hozzá, kivel az összetartozás mélyebb és szelídebb köreit járja be; életét beteljesültnek érzi vele, mellette (*Kéretlen zsoltár*). Az igéző fekete szempár örökre rabul ejti (*Utolsó-első óda*). „A nap leányának” nevezi „koronás” szerelmesét: „Ha mindent elsodor a víz / s nincs part már nélküled, / előre is, meg hátra is / fősugárzik szemed, / koronacsakrádból kinyílt / olyan energia, / csokrával nem-szeretni tilt; / nincs is em-

berfia / ki ne érezné a csodát / pattogzó erein. /.../ Köszöntlek én is, koronás: / a világűr süvít / beléd s belőled. Soha más / ne értse meg napfonat-titkait” (*Köszöntlek, Koronás!*). Csakhamar össze is házasodnak; 1978-ban megszületik Dani fiuk, s lakáshoz jutnak Várcott (ahol 1978-tól 1985-ig laknak).

Így hát a hetvenes évek derekán-végén mintha rendeződne Rózsa Endre sorsa. Olasz, orosz és bolgár irodalomból fordít; ennek kapcsán külföldre is eljut. Utassyval, Kiss Benedekkel együtt több ízben is időz a bolgár tengerparton; bejárja a történelmi helyeket, ősi kolostorokat. Emlékeit apró pillanatképek sora és néhány nagy ívű költemény őrzi, amelyekből a tenger moraja, a Végtelenség igézete s derús napragyogás árad (*Bolgár aszklepiádák, Tajtékcsoöppök, Napszúrás, Medúzák, Magadban, Fejek a Rilán, Nyárutó Trákiában, Zlátni Pjászáci, Várna mellett* stb.). Örményország ősi emlékeit is felkutatja (*Örményországot járva, A szent Gekhard-sziklatemplomnál*), s megrendítő versben idézi meg az örmények elleni 1915-ös genocídium képeit (*Szent György napja*). Jár Olaszországban is (*Az olasz Adriánál*); de ahogy Ady „föl-földobott köve” mindig visszahull „kicsiny országa” földjére, úgy tér ő is mindenünnen haza. *A tenger költészete* azonban feledhetetlen élménye marad: „bár mindig újra törli, nincs sora nem érvényes”, s „ha lázadó dalt zúg, / tajtékján cenzor nem nyes”.

1981–83-ban – Pozsgay Imre kultuszminisztersége idején – Bíró Zoltán főosztályvezető mellett Rózsa Endre a kulturális ügyek előadója. Emellett a Móra Kiadó lektora – első kötetesek könyveit gondozza. Sajnos, azonban a viszonylag nyugodt időszaknak csakhamar vége. A közéleti küzdelmek, éleződő politikai harcok felőrlik életerejét; az ital is mindennapos társa lesz. A „hétköznapi forradalmisága” (ahogy Király István nevezte a „jobbak” Don Quijote-i küzdelmét a viszonyok lassú – reformszerű – megváltoztatásáért), a szélmalomharc a demokratikus(abb) társadalmi viszonyokért egyre fanyarabbá teszi mosolyát, s keserűen nyugtázza: „Legegyenesebb út: a görbe. / Legszebbik betű: a vargabetű. / S mindegy, a kör milyen kerületű – / legjobb kerengni körbe-körbe. // Zárt körrel ki kezd határpörbe?” (*Opportunistá szonett*). Kosztolányi *Boldog, szomorú dalának* ellenpontjaként ő *Tréfás, szomorú dalt* ír: „Ki kérdi meg, fejem miért fő? / Mint a vasárnapra a hétfő, / magamra már csak én következem.” Belefáradt a folytonos „szélnyélkba”-kényszerítettségbe, abba, hogy „karnagy nélkül zeng a zenekar”. Az élet „eltömegesedése”, az egyre alacsonyabb kulturális színvonal, az irodalmi életet reguláló párt-korifeusok teljhatalma – amellyel képtelenség volt megküzdeni! – szarkasztikus reagálást vált ki belőle (*Metafizikus szonettek, Úgymond, A nagy műtét, Dokfilm, Libanyak a húskampón, Kockagolyó* stb.). Nem véletlen, hogy a nyolcvanas évek elején megírja *Az elsüllyedt csatatér* ironikus párversét: „Békebeli a béke: / soha se essék semmi! / Az unokák mind a két kezüket / fölemelik, ha / – klozetra kell menni...” (*Lux perpetua*).

Nem csoda hát, hogy költőnk ebbe a – belülről feszített, kívülről visszametszett – situációba belerokkan. 1983 őszén agyerrög-elzáródással kórházba kerül; átmenetileg

megbénul a jobb fele, beszélni sem tud; bár meggyötört tekintetén látszik, hogy felfogja a hozzá intézett szavakat. Mintegy másfél évig tartó „kálváriája” után némileg helyrejön ugyan, de egészséges már soha többé nem lesz...

Mikor már jobban érzi magát, rendezni kezdi régi verseit, újakkal is gyarapítja – elsősorban a betegségét dolgozza fel. Két kötete jelenik meg viszonylag gyors egymásutánban (*Az anyag emlékezete*, 1987; *Szomjúság örökmécsei*, 1989), majd előkészíti válogatott verseit (*Árnyékszobrok*, 1993). Látásmódja filozofikusabb lesz. A személyiség önazonosságának kérdései foglalkoztatják legmélyebben, hiszen érzi: nem lesz már soha többé az, aki volt – s aki talán lehetett volna, ha nem ilyen tehetségpusztító, uniformizálni akaró korszakban él. Az Életet egy hatalmas úszómedencéhez hasonlítja, melyben „egymást lökve, nyomva, egyszínűvé s egyneművé összemosva” lubickolunk; s „akit a nyüzsgő sokaság kivet, a Nap szívja föl – vagy maga siet”. Eközben természetesen változunk mi is, a viszonyok is; hogy ki „volhattam volna” vagy ki „volhatnék, lehetnék” – az megfoghatatlan. Mindig csak a *jelenben* élünk (azaz mindenkori állapotunk a „vagyok” – „az vagyok, akivé lettem”) – s holnap már más leszek, mint ma, de lehetőségeim egyre korlátozottabbak: „az leszek, aki lehetek még” (*Kortársaimhoz*). *Az anyag emlékezete* című költeményben még tovább lép – azt is megkérdőjelezi, hogy egyáltalán van-e konzekvens folytonosság korábbi s későbbi „én”-eink között. „Minden megélt pillanatra / egy az egyben emlékszel – úgy lehet. /.../ Életed folyton-nőve sokszorozza / egy elsza- badult, szörny emlékezet, / míg eggyé nem mosódik – és itt a bökkenő, itt! – / a külön- képek idült vigyora, / s ki *te* lennél – nem képződik, / csak el sem képzelt bitorlók sora”. *Agyérelzáródás* című szonettje (a formára, lám, még most is ad!) egyszerre vetíti elénk a külső – testi és belső – pszichikai „átváltozást”: „Lefoghatatlan, egyszemű tekintet. / Szemhéja sincsen, míg farkasszemet / néz veled. / S valahányszor rád mered – / az 'egyszer volt' kergeti a 'megint'-et”. Úgy érzi: a „csikas-z-sors” végérvényesen legyőzte. *Emlékezet-kihagyások* című versében döbbenet örökíti meg a nihil-állapotot, amibe került: „Mintha mindent megszállna a finom por. / A hálón, melyet lélegzet sem üt, / pattogzó kietlenség mindenütt / (és béna lett a jobb váll és a tompor). // Így köszöntött be hozzám az atomkor.”

Ezután a halottak napját tekinti születésnapjának (*Születésnap: november 2* – édesapjának és *Illyés* Gyulának ajánlja, akik valóban ezen a napon születtek!). A „halál-közelenben” tanulta meg: mi is /volt/ az Élet! „Felnöttem már a halálra. //...// Várom megsemmisülésem. Az egy igaz élet az ára...” A távozás mégse lesz könnyű – a Föld is árva lesz nélküle (*Köszönöm, megvagyok*). 44 című versében (épp 44 éves, mire úgy-ahogy helyrejön!) már-már beletörődik sorsába, elfogadja önmagát olyannak, amilyen lett: „Fél kezem körme két időre forrott, / fél lábam egyfolytában sírba lóg. / Sőt: fél oldalam, fél felem csügg mellé. / Minden feles, amióta a jobbot zúr érte... / Kétszer könnyebb vagyok...” Már csak a versírás köti az élethez: „Nem adhatlak fel úgy, hogy önmagam ne.” Utolsó percéig írni szeretne: már nem is a vers a tét, hanem „a lét maga, s mit vesz, ki

ezt kockáztatva vét, / ki megkísérti, mit meg úgyszem úszhat? /.../ Verseim önmagukért háborúznak!" (*Hadakozom a verssel*). A halált egyszerű „alakváltás”-nak tekinti immár: absztrakt *énünk* „az összejtől a világvégéig” vándorol; génjeinkben hozzuk és továbbadjuk az „üzenetet” „Vagyok trilliomod emberiség-történet, / aki akár egy sejtben újraeszmél” (*Férfikorban*).

A nyolcvanas évek vége felé járva, költőnk is érzékeli az „új idők” szelét – lassanként mintha változni kezdene körülötte a világ... Most fáj neki csak igazán: „nem leszek már, mikor lenni kell.” Így „két nemlét satujába fogva” nincs esélye arra, hogy önmagához méltóan érje meg az új korszak kialakulását: „Negyvennyolc és félévem most színt vall: ez múltat vesz, az jövőt perel” (*Szorul a hurok*).

1989. június 25-én kettős verset ír *Június 16* címen (1958–1989) – Nagy Imre temetésének, újratemetésének napjára. Egymásra vetíti a két dátumot: „egykoron a legelőbb fába / csapott le a villám”; de a harminc éven át elfojtott tűz most újra lángol, s elégeti a hamis perek emlékét is. *Az ismeretlen halottat* is költeménnyel köszönti; 1989. okt. 19-én pedig *Toprongyos kárörvendőt* fogalmaz: „A hulla mind lesöpri magáról a száraz avart.” Minden érvénytelen, ami az '56 utáni időszakban történt! „Ősz van. Már végzetes / fehér árny les a korhadó szíromra. / Oly ijesztő, iromba / a tél. Még néhány szárnycsapás, / s egy világ dől itt romba.” A *Temesvár 1514–1989* című kompozícióban pedig a Dózsa-lázadás és a december 27-ei romániai forradalom képeit vetíti egymásra. „Az óramutató járásával egyezően” megállíthatatlanul halad a történelem ideje – mindkettő a kronológiai Idő dimenziójában, s mégis az Örökkévalóság részeként. Hiszen „a mutatótlan óra / van és lesz: nem csak volna. / Habár nem látta / senki se, / velünk él, / emberemlékezet óta”.

Az Örökkévalóságban pedig az évszázadok – évezredek múlása annyi, mint egy Pílanat. A végzetét még egyetlen zsarnokság, egyetlen diktátor sem kerül(het)te el. 1989. dec. 30-án érkezett „az Igazság órája”; a mérték betelt: „Mene, Tekel, Ufárszin” (*Baltazár lakomáján*).

1990 februárjában diadalmasan köszönti a *Korszakvéget*: „Megszálló csapatokként / húznak a gyászmadarak fenn, / csontváz fákra suhogva leülnek.” Aztán egyszercsak tovatűnik a riasztó feketeség „daktiluszokban a varjak szerterepülnek az égen”. Az 1990/9-1 telén írt *Fohász* pedig intelem „a híres magyar-ajkú, nyakas nép”-hez, Kölcsey *Zrínyi dalának* jóslatára utalva („Más faj állott a kihunyt helyére”): a tízmilliónyi magyar „ország-kalodába bezárva” letette a fegyvert – „nem akar ki: az Isten előtt.” Holott tizenöt millióan vagyunk – „hírhehd magyar átkú, zilált nép”. Ne feledjük: mi, „három egyhasi gyermek” – a Sors akaratából – itt vagyunk, itt is maradunk még „százezer évig”. Ennek tudatában biztatóan fordul övéihez: „Óvd a magad / megszolgált hírét, / hitét, / magyar-ajkú, makacs, maradék nép”

*

A múltó évek során egyre romlik állapota. Váratlanul éri, mélyen megrendíti első fe-

lesége halála (1994). Feltámad benne a múlt, a régi emlékek. Képzeteleiben Szigligeten, ifjonti nyaraik színterén bolyongva, gyönyörű gyászversben siratja: „Itt vesztettelek el vén liget árnyain, / zombékon, hol a sás hirtelen eltakar. / A Balaton vizén gondtalanul lépdelsz, / dúdolgatva dalod most is. //...// Ötvenharmadik ős, mit vársz még, mire mégy? / Nagylányunk, Lídiánk mély szemeket függeszt / a – ki tudja, hová? Bár jelenés vakít, / nem válunk soha – s itt vagy még!” (*Az ötvenharmadik ős*). Mintha egykori Kedvese hívná-vonná őt maga után: „A ravatali gyertyák / szaggatnak, lánggal megkísértenek, / s csak nézem őket mint az esze-ment. / 'Hát te miért állsz itt, mint a faszent?' / Hiszen tudod: szerettelek! / Evezünk, s elsüllyedt a csónak. / Tengermélyből is remény áramolhat, / de most fázom. Itt hideg van. Hideg” (*Az eszement*).

A Sors kegyetlen tréfája: nem sokkal élte túl első feleségét. Egyre többet gondol saját halálára; szeretne végre „farkasszemet nézni” az Úrral, aki – az ő számára! – „a Leglétezőbb Nincsen”; holott nagyon kellene, hogy legyen... „Ha Te nem segítesz, ki segítsen?” Úgy érzi magát, mint az öngyilkos, „kinek még meghalni se sikerül!” A korai versek (ön)ironikus hangvétele tér vissza számvetés-verseiben (*Siralomvölgye, A Leglétezőbb Nincsen, A mélységekre tárt ház* stb.). Önsajnálát és szépítgetés nélkül néz szembe azzal: mit – mikor – hol vétett, hogy ily korai halálra jut... „A kávé, a bor, a cigaretta” voltak útítársai; s most asztalára „az üresség idomtalan árny-szobra” vetül (*Árnyékszobrok*). A válogatott kötetét lezáró vers (*Túl*) a lét/nemlét faggatása: „Mi van a vakságon túl? – a 'süketségen' – a 'némaságon' – a 'tapintáson' s a 'nyelvetlenségen' túl? Ha már érzékeink elhaltak – megszűnik-e /számunkra!/ a világ? S a halott vajon tudja-e, mi történik vele / körötte? Avagy „mellőzve a halálon túl kérdését, / lábujjhegyen, mint aki ad az elvre, / megpróbál észrevétlen elosonni?”

Ő is szinte észrevétlen, csendesen „osont el” e földi létből 1995 áprilisában, húsvét keddjén. Vajon lett-, lesz-e számára „feltámadás”? 1994-ben a *Kilencek* többi tagjával együtt megkapta a *Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjét*. Utolsó erejével még összeállított újabb költeményeiből egy kötetrevalót, amely a *Széphalom Könyvműhely* gondozásában, *Vasy Géza* szerkesztésében és utószavával posztumusz jelent meg (*Az árnokfutó álma*, 1998), borítóján *Kondor Béla* grafikájával. Az irodalomtörténész „objektív” szerkesztésmódjának köszönhetően kirajzolódik a kötetből Rózsa Endre „kálvária-útja”, amely *A Leglétezőbb Nincsen* ciklustól *Az Isten vár* című záróversig ível. A köztes állomás a *Szétporladsz a keresztben* ciklus, amelyben a múlandó Élet szépségéről, fényéről, a tavasz, a virágok, a napfény ízéről vall (*Oleánder, Csőrében visz, Káprázatok* stb.). Ugyanakkor a szomorkás kis fintor az arcán jelzi: mindez már nem az övé, nem őrá vár – jobb, ha mihamarabb távozik (*Bevágom az ajtót, Elszáradva potyog le, Hasbeszélő éj* stb.). A lét/nemlét határán alig is érzékeli már önmagát s a világot: „Porladt sziklán elfröccsen nyomom. / Meghaltam. Vagy nem még? / Lehet. Nem tudom” (*Nyájás játékok*). S bár látszólag ironikusan tekint saját „keresztjére”, mégis felveszi azt. Tudja: ez az Örökkévalóság „ára” (*Az ősök mozdulatai, Aeternitas*).

A *Száll a por cikázva* ciklusban jó és rossz emlékek – álmok – kudarcok örvénylenek, fel-feltörve tudatalattijából – szeretne menekülni tőlük, de nem tud („Farkasordító emlék / szaglássza nyomainkat. / Üvegcserepbe fagysz be. / Ki él, némán csak fejet ingat” – *Farkasordító emlék*). *Kihullott noteszlapok* az emlékezet volt-idejéből kelnek új életre, s ő cigarettája kis paraszának „varázsszemében” keresi múltja – jövője titkát. Máskor „a régi úton” bolyong képzelete, gyermekkori tájakon jár, rég meghalt ismerősöket, „homok-fúttá sorsokat” idéz fel (*Déli föld, A vályogvető, Nem történt különös, A Zsolnay-kocsmánál*). Szeretne önmaga „alanytalan szemlélőjévé” válni, mielőtt önmagát semmivé égeti (*Mai vándordal, Légi úton hazafelé* stb.). Mind messzebb távolodva a köznapi – földi dimenzióktól, saját múltjától, az élők világától, még családjától is, már nem foglalkoztatja sem a jelen, sem a jövő. „Nem hat rám semmi jelenlét: / jövőmből a múlt szele árad” (*Mediterráneum*). Mintha már nem is lenne jelen a világon (*Személycserék, Ami a ragozáson túl van, Billegő árnykörök* stb.).

A kötet cím ellentétes pólusa *Az ámokfutó csődjei*, amelyben „brechti” modorban, a lírai groteszk eszközeivel teremti meg a „modern élet” songjait. „Átköltések” ezek Anthony Burgess *Egy tenyér ha csattan* című munkájából; de költőnk ekkori életszemlélete is kirajzolódik belőlük: „A világ mindenütt egyforma rossz. / Az Egyenlítő: szoruló hurok. / S mint egy tenyér, ha levegőt pofoz, / jobba tenni egyedül nem tudod” (*És mint dzsungelben az orángután...*). Hiába menekül bárki az alkoholba vagy akár utazgatásokba, álmódzásba a valóság elől, az nem kárpótolja őt semmiért: „önmagadról mindig lemaradsz... / Így jut a virág helyett – a csonkja, / hársmez helyett így szürcsölsz – melaszt...” (*Mindig az a legszebb, ami volna*).

Lassan búcsúzkodik immár az „árnyékvilágtól”. Mint filmszalag, pereg előtte végig élete – milyen volt ’kandi kölyökként’, ’lobogó hajú’ ifjúként, hova szálltak a ’kamaszkori álmok’, s most, ’javakorabeli férfi’-ként – míg teste ’zuhanórepülésben’ egyre lejjebb ereszkedik – szíve egyre magasabbra száll. „Továtűnő mozdulatokra / a levegő hullámai / emlékeznek; fura bokra / a tájnak, a térnek, ami / magától nem tud szertefoszlani / s a mindenségbe széjjeloszlani (*Öregszik a szél*). A szertefoszló Élet jelképe a *Gyertya*. A kirebberő lélekmadár-fióka „utolsó fényével is eteti /.../ a szörnyeteg anyát, / a falánk, tátogó sötétet, / mely lassan kihizza a mindenséget. // Halálúrnó! Éhséged éhkel étet”. Kilépvé a tér/időből, már nem fontos többé, mi történik körülötte; megérti: csupa paradoxon között zajlik az Élet. „Közelebb van a tegnapelőtt, / mint a tegnap, / és semmi sincsen távolabb, / mint lesz holnap. / Közelebb van a holnapután, / mint a holnap, / és semmi sincsen távolabb, / mint volt tegnap.” Az idősíkok egybemosódnak, mindent elural az éjszaka, s őt utoléri a ’má’-vá változott ’holnapután’ (*Kortalan kor*).

A kötetet *Az Isten vár* című vers zárja. Egyfajta benső alázattal közelít ekkor már költőnk Teremtőjéhez, mint aki tudja: akármilyen volt is az élete – végre „hazatér”. „Folyton táguló űri gondolat / válik szét s eltűnik a sehovába. // Ősrobbanások, s száll a por cikázva. / Univerzum lesz minden porcikája. / Az Isten vár. Valamit tartogat.”

Hatvanadik születésnapjára, amit már nem érhetett meg, a *Kilencek* köre „kereskedelmi forgalomba nem kerülő” emlékkötetet ad ki (*Ami megőriz*, 2001. okt. 30.). A mottó visszautal „hírhedtté” vált korai versére, *Az elsüllyedt csatatérre*, illetve annak párdarabjára (*Lux perpetua*): „’sosem-volt csatatéren / nem-hűlő nyomot hagytam.’ / Született hatvan éve. / Hat éve halhatatlan.” A kis kötet frappáns szerkesztői koncepcióra épül: az *Ami megőriz* című korábbi nagy vers egy-egy strófája nyit mindent ciklust; végül ugyane vers egybefüggően zárja. Akad néhány addig még nem publikált költemény is benne, de zömmel azok a darabok kerülnek bele, amelyek egy-egy életszeletet mélyebben megidéznak. Fokként elhagyogatva a lét elevenségét, az érzéki / érzékelhető világot, egyre nyilvánvalóbb a költő számára: a szellem nincs alávetve a halál törvényének.

A négy alapelem (*Tűz, Víz, Ég, Föld*) köré szerveződnek a ciklusok. A *Tűz* hamvad el legkorábban benne, bennünk: „Máglyánként hunyjon a Tűz, / hisz e láng csak megharap, átmar – / hagyna magamra a tűz”. E részbe azok a szerelmes versek kerülnek, amelyek léttapasztalatait őrzik. A szerelem – ha mély és igaz volt – örök: „*Ha ki valakit megszeret, / olyan régről szerette: / nincs módja, ha már így szeret, / hogy többé ne szeresse!*” Aztán a *Víz* is elhagyogatja – „Tavi hullák illata, bomlás. / Cseppeként szökjön a víz. / A tenger ősi hasonmás, / hagyjon el engem a víz.” Itt a *Párhuzamok*, a *Mediterráneum* és a *R/atkó/ J/ózsef/* emlékére írt költemények jelölik ki a határmezsgyét a belső tenger s a külvilág között. Egy könnyed kis haiku lebeg a kettő metszéspontján: „Alkony. Szél éled. / Hűlő vízbe a horgony – / magadba mélyedsz” (*Ezüstpart*). Majd az *Ég* – a levegő – is magára hagyja. A lélek / test kettősének viszonylatában az előbbi a fontosabb: „*Árnyéka: test. Ő: testtelen, / de mozgó s mozgató elem. / Átlát rajtam, még nincs jelen, / ám elillan, ha föllem. / Madártalan száll, semmi szárny, / magán átbucskázó hiány*” (*Az idegen*). S a *Föld?* – „*Rögönként fogyjon a föld: / kirúgom magamat, megyek úgyis – / hagyjon el engem a föld.*” Korábbi versek sora rajzolja ki a való világ milyenségét. A négysoros *Örökség* lakonikusan utal rá: eme világban alapvető kérdéseinkre nem kap(hat)unk választ: „*nékem a földön kérdezni van csak okom / a választ nem tagadom / hanem aki még kérdezni sem tud / hogy értené meg mire nincs válaszom.*”

„Tűz, víz, ég, föld elesett” tehát. S mi marad(t)? „*Megőriz a máglya, a csepp, / meg a tenger, a lég, meg a hant is.*” Mulandó lényünk átlényegül az Örökkévalóságba. „*Bárhova ússz – már nem feleded, / Miurunk mire vár, / míg alakja a szélbe lebeg... // Ő, Ő örök, és / ha belehalsz is – / a fényözön-úr, a galaxis.*” Ami elhagyta őt, s amit ő elhagyott: az mind-mind megőrzi, hiszen valaha – élteben – hozzátartozott. Amit átélt – gondolt – kifejezett, az maradandó nyomot hagy az Időben. S hogy a „máslet” milyen formában vár(t) rá? – azt senki nem tud(hat)ja. Szenvedéseivel bizonyára kiérdemelte a „kegyelmet”. Így hát biztos lehetett benne: „*Amit adsz a világnak, el- / fekvő nyolcasok, / végtelenbe tekerednek – / s el-nyugosznak ott*” (*Amit adsz a világnak*).

Vári Fábián László

Ha már a halál...

Ha már a halál megszagol,
hiába minden áhítat.
Csontra vetkeztet, rád hajol,
testnedveivel átítat.

Bénult szádon csak dől a hab,
szobád hajnalra megtelik.
E tajtékra bíztad magad?
Jó utat hát – a tengerig.

Szemöldökök zárójele

Embernek lenni semmiség,
lélekként látni borzalom,
a cinke bársonyos fejét
hogyan veri szét az ablakon.

Áthevül, felszáll a szobánk,
s én lélekstátuszom
felcserélem.
Legyek imbolygó gyertyaláng
szemöldököd zárójelében.

Magányomat magamra

Magányomat magamra gyújtom,
forgószelet támad, idegen lélek
száll a szememre, s hűsöl a kúton,
amíg játszanak mélyén a fények.

De szomja szűnven betör a számba,
vallatja nyelvem eleven tűzzel,
szavaim nyáját halomra vágja,
írni tudom csak: Jézusom, üzd el,

mert már az agyam pásztázza végig,
minden mappám letapogatja,
ölelni dől rám – utolsó vérig.
Vedd el e pohárt, irgalom atyja!

Milyen lehetett

Jönne bár már egy úrleány,
kinek csak hozzám lesz köze.
Szívem a diadém homlokán,
s fotocellára jár öle.

Nyakamra ezüzlánc kerül,
Vonyíthatok az úrbe fel.
Milyen lehetett emberül?
A Földről régóta semmi jel.

Bartha Gusztáv

Viszontlátás

„...csókkal áruod el...?”

(Lukács 22:48)

Talpas N. Lajos pontban hajnali fél háromkor tette le táskáját a konyhaasztal mellett álló székre. Talpas N. Lajos táskája nagy utazótáska, cipzárral záródó zsebekkel. A szék egyszerű, támla nélküli fehér szín konyhaszék, az asztal is fehér, a vállmagasan körbefutó fali csempe nemkülönben. Együtt sápasztják az ötvenwattos villanyégő fényét a fehér konyhabútorral, gázspórral. A tizenhat négyzetmétert zümmögéssel megtöltő hűtőszekrényre Talpas N. Lajos hórihorgas árnyéka vetül. Kétszer is kinyitja, becsukja, harmadjára melléguggol. Vizslat. Asszonya, Talpas N. Lajosné az ajtóban áll, telt csípején feszül szeszínű hálóinge. Kialvatlan, gyűrött arcára ráakaszkodnak a szemkörüli mély szarkalábak.

– Kétezer-hétszáz forint – dűnyögi Talpas N. Lajos.

Asszonya összéb húzódik. Lúdbőrző remegését a melle előtt keresztbefont karjaival melengeti.

– Becsaptak? – kérdi Talpas N. Lajosné, s fogai halkán összekoccannak.

– Be! – áll fel, csapja be dühösen a hűtőgép ajtaját Talpas N. Lajos. – Szalad mind haza, az asszony fenekét simogatni.

– Mennyit fizetél rá? – kérdez riadtan Talpas N. Lajosné, a kék szín cipzárzsebes utazótáskán felejtve tekintetét.

– Háromszáz forintot – jön a felelet, s Talpas N. Lajos szembefordul asszonyával. – De ez nem elég, itt a ház rajtunk, ablak kell, deszka kell, a kurvája meg marhaságra veri el a pénzt, kenőmájas meg franckarika! Dó'gozhatok szakadásig! A bélt húzzák ki belőlünk, érted, azért a kurva pénzért, te meg elvered nyámnyám-ságokra. Liszt van, tojásunk van...

– A gyerek miatt – hebegi Talpas N. Lajosné, aztán elréved, barna szembogara kitégülvá követi a kék szín utazótáska feliratának piros szín, konyhamagasságba emelkedő betűit. Először az „A”, nyomában az „M” és az „E” vibrál mind pirosabban, magasabban, hogy a nyomukba lépő „R”, „I”, „C” és „A” betűkkel a villanykörte körül egyesüljenek.

– Egye, ami főve van! – förmed rá Talpas N. Lajos.

Asszonya megtántorodik. Suvikszolásban elkopott körmökkel kap az ajtófélfá után. Keble megfeszül, bimbói vérbőn sűtnek át a szeszínű hálóingen. Talpas N. Lajos legyint.

– Más asszony este óta a határon áll, hogy át tudjon vinni pár doboz cigarettát.

Pénzt akar keresni, élni akar. Érted, segít az urán, hogy boldoguljon, hogy legyen mit pofázni!

Három óra.

Talpas N. Lajos asztalra támasztott könyökkel ül a kék szín utazótáska mellett. Leült, mert elszállt a dühe. Állán serceg a borosta, ahogy végig-végigsimítja kérges tenyerével.

– Estére vártalak – szólal meg gyámoltalanul Talpas N. Lajosné.

– Azért nincs rajtad bugyi?! – kérdez, kap elveszett dühe fonala után Talpas N. Lajos, s tenyere nagyot csattan az asztal lapján. – Nem elég, hogy bekeringózzük fél Magyarországot, hogy tele legyen az az átkozott mikrobusz, még az ukrán vámon is megvágna háromszáz forinttal... És mi vár?! A kertben nyakig ér a lazna, a kölyök nyámnyámkázik, az anyja meg a fenekét düböríti.

Asszonya lehajtott fejjel áll, szétzilált barna haja a szemébe omlik. A padlócsempe fehér felületén az ötven wattos villanyégő fénye vet lobbót.

– Konyhapénzt, füzetet! – szól rá durván Talpas N. Lajos.

Talpas N. Lajosné, ura ormóttan nagy, kék szín papucsában, a padlócsempe fényes felületén maga előtt toszogatva saját árnyékát, a szekrényig csoszog. A fiókból pénzt, kék borítású füzetet vesz elő.

– Gyorsabban! – nógatja Talpas N. Lajos.

– Tegnap kapáltam a kertet – mondja Talpas N. Lajosné, elaprózott csoszogással ajzva ura türelmét. – A szőlőt megkötöztem, kigyomláltam. Anyádnak enni hordtam, kivakartam a mocsokból. Járok utána, törülgetem taknyát, nyálát...

– A füzetet! – ordít Talpas N. Lajos.

Asszonya szemlesütve, az asztallapon csúsztatja ura elé a kék szín füzetet; remegve a konyhapénz maradékát.

Eltelik bő félóra, mire Talpas N. Lajos megszámlolja a pénzt, s bütykös mutatóujját végigvezeti az oldalakon át sorjázó számoszlopokon. Aztán a nagy utazótáska egyik, cipzárral záródó zsebéből ácsceruzát kotor elő. Utánaszámlol.

– Hogy a hrivnya? – kérdi Talpas N. Lajos.

– Tizennyolc, ezer forint – válaszol Talpas N. Lajosné.

– Ühü! – hümmög Talpas N. Lajos, s a homlokráncok megfeszítik arcán a szélcserzett bőrt. – Mik ezek a nyolcszáz forintok? – koppan a ceruzavég a fehér asztallapon.

– Tejkontó – feleli Talpas N. Lajosné. – Anyádnak. Nem ehét zsírosat.

– Nyugdija van...

– Orvosságra kevés – vág közbe Talpas N. Lajosné, s jobbajával hátrasimítja szétzilált, barna haját.

Talpas N. Lajos szárazat nyel. Zavarában a nagy, kék szín utazótáska után nyúl, a benne lévő szennyes ingek, fehérneműk, zoknik alá. Zacsókó cukorkát dob az asztalra, majd kék tárcát, elötüremkedő öt- és tízezer forintosokkal.

– Nem jött össze a havi ötven tiszta, volt hét, hogy mindennap esett. Durván tíz nap a két hónapból, enni meg mindennap kellett – mentetgetőzik Talpas N. Lajos.

– Nem érdekel a pénzed! – ikegi Talpas N. Lajosné.

– Hát mi érdekel?! – üvölt Talpas N. Lajos, s felugrik, inas jobbát ütésre emeli.

– Üssél!...

– Nem látod, mi van itt?! Élnék egyik napról a másikra, egy huncut vas nélkül. Belegebednek a nyomorúságba, hogy abba...

– Üssé! – üvölt talpas N. Lajosné, és arca elé kapja a karját.

– Üssön meg a ménkű! – zökken vissza a helyére Talpas N. Lajos. – Meghosszszabbítom a munkavállalásit... Kijön tízezer forintból, és nem kell bujkálni, reszketni ott, Pesten.

Jócskán elmúlik négy óra, mire Talpas N. Lajos végez az újraszámolással, átszorozva a hrivnyát forintra. Azóta hol az asszonyán feledkezik szúrós tekintete, hol a számokkal teleírt füzetlapon.

– Négyezer forint a különbözet.

– Nincs különbözet – szól nyersen Talpas N. Lajosné.

– Nincs? – hökken meg Talpas N. Lajos.

– Kölcsönadtam.

– A kanodnak?! – koppan a ceruza az asztallapon.

– Annak, hogy belegebedj a nyomorúságba, hogy abba!...

Az asszony az első ütés elől még kitér. Jobbra hajol el, bele az asztal mögül kilépő Talpas N. Lajos öklébe. A szertefröccsenő vér – orrból, szájából – megüli a fényesre sikált fehérséget... Jut a vállig érő csempefalra, a konyhaszekrényre, hűtőgépre: elsápasztja a nagy utazótáska piros szín betűit. A padlócsempén szétmázolódik, az alázuhanó Talpas N. Lajosné seszínű hálóinge alatt, aki ösztönösen kuccad két-rét, temeti arcát karjaiba.

– Hol a pénz, bárcás?! – ordít a magatehetetlenre Talpas N. Lajos.

– Küret... – hörgi Talpas N. Lajosné.

– Hol a pénz? – guggol asszony mellé Talpas N. Lajos.

– Az orvosnál – tápázkodik fel talpas N. Lajosné, s kézfejevel szétmázolja arcán a vért. – Mert kell az életünk... ablakra, padlódeszkára...

Talpas N. Lajos lomhán feltápázkodik, legyint. Pont két órája, hogy letette nagy, kék szín utazótáskáját a konyhaasztal mellett álló székre.

Nagy Zoltán Mihály

Keserű boldogság

Részlet a Messze még az alkonyat című versesregény-variácóból

Megáll az ész,
nem érti, nem értheti
az elvágódást
innen,
a falu
belakott fészkeből,
amit,
a vak is láthatja,
kezd
feldúlni, eltorzítani
új módi, idegen
örület,
hol van már
a drágakővé szépült
évszázados erények
szigorú csillogása,
ami éppúgy villódzott, megigézett
a vesztükbe rohanó
balga korok, nemzedékek
komoran zajgó áradatában, mint
harmatcseppek a hajnali mezők
fűszálainak hegyén,
oka ha nincs, bátorsága
se legyen
annak
pálcát törni
azok fölött, akik között
hatvan évvel ezelőtt
ráeszmélt
a létezés csodájára, ahol
jól, mert
otthon
érezte magát,

az emberekhez,
a gyalogutakkal átszótt, évszakonként
fellángoló vadrózsabokrokkal
ékes tájhoz
a hűség
arany rabláncát
büszkén vállalva
ragaszkodik, pedig
tudja, megtanulta,
keserű boldogság
nap mint nap
ennek a hűségnek
a fogságában
ébredni,
látni
az egykor volt erények
porladását,
a sorsrontó gyarlóságok
elrettentően
bujá tenyészetét,
talán benne a hiba, de
nem, akkor sem
képes
nem szeretni,
megtagadva
elátkozni, elhagyni
ezt a közeget,

fogcsikorgatva

azonosul, együtt vergődik
vele,
hiszen
belőle vétetett, és
így,
nagyon túl
a lét felén
tudja, vágyja,
a fejfája is

itt
eressen gyökeret,
ha eljön majd az idő,
de addig még
dolga van itt,
a feledésbe hajigált erények
eszmélése óta
tisza beszédre, romolhatatlanul féltő
szereetre
biztatták, hát
vállalnia kell
a dorgálás engesztelhetetlen ígét,
dobáljon bár
vizonzásul
sarat, követ
rá a csőcselék,
nincs kivétel,
minden teremtett lélek
irtózik
szembenézni
önnön rútságával,
mit tehet
ebben a helyzetben, akit
tettvágy
feszít
szolgálni
szép érdekek sokaságát,
a féltés jogán
háborog,
hiszen látja,
árad
az évszázados értékrendet
alámosni, leomlasztani kész,
korszerűnek kikiáltott
ostobaságok dühe,
múlhatatlan kötelesség
tanúskodni
a perben, mikor
az újmódi kegyurak

szolgálatába szegődött idő
kiüresedéssel, a létezésre való alkalmasság
hiányával,
mennyi mással is
vádolja
az áldott közeget,
és
halmazati büntetésül
puszta létjoga elvesztésének kimondását
készül követelni
a végső verdiktben,
mindeközben az esküdtek
tőzsdei hírekre fülelnek,
múdicfénnel istenített sztárok
bagzási hóbortjait
csócsálják
a bulvárlapok pletykarovatában,
a bíró arcán pedig,
uramisten,
kövér unalom,
el ne rettentsen
a világnyi tárgyalótermet betöltő
közöny és rosszakarat
gyilkos elegyének
rideg valósága,
figyelni kell
a belső hangra,
amely talán
bármelyik
ép lelkű
sorstársé
az alom szentélyéből, s így
ezer évek roppant mélységéből
üzenő ősöké, hogy
nem szabad
meghunyáskodni
semmiféle hatalmasságok előtt,
akkor sem,
ha az ököl

dühétől dagadó
zsebet nem húzza le
az abszolút igazság
aránya,
ha csupán
a látás-tapasztalás képességére
hagyatkozva
szólalhat meg
a szemtanúk padján,
és a veszejtők nemtelen érdekeivel
muszáj-dacosan szembeszegülő
vallomása okán
osztoznia kell végül
az elítélt sorstalanságában,
a féltés és a félelem
adjon erőt
kimondani,
a falu,
a felnevelő közeg
sokkal természetesebb képződmény, mint a vádlók
esztelenül dalmahodó
sivár kővilágát
megtettesítő
város,
világgá kell kiáltani, hogy
a kő
sorsa, rendeltetése
alul,
házak,
utak,
hidak
alatt állni,
törvények betűivel
televészetten
szolgálni épülésünket,
de soha
az égboltig
toronymagasodva,
a feje, a fejünk fölé is

legfeljebb
holtunkban. ha szólít majd
az anyaföld törvénye, és
a halom fölött
őrzi a kialudt élet emlékét
kőbe dermedt
ékezet,
még jobb,
ha volt-létünk elevenségét őrző
tölgyből
bárdolnak
fölnk érdemet,
csakhogymég élünk, él
a közeg, és
az élhető jövő jogán
kiáltani, kiáltani
muszáj
süket fülekbe
hogy a falu
sose vétett a város ellen,
a cselédje volt, kiszolgálta
minden időben,
és amaz
hálából
ráuszította
a gyanútlanul zöldellő kisvilágra
méregnedveit, torz szülőtteit,
kótyagos téveszméket,
emberidegen mentalitás
zabálni vágó férgeit,
a megsüvegelt értékek
lerontására özönlő
szellemi huliganizmust,
hol másutt,
a tanúk padján
süvíthet
ellenvádként
a felismerés,

megbotránkoztatóan kóros önimádatra,
elfajzott másságok előtti
hajbókolásra,
a legszentebb
ősállapot, a falu
még mindig
viszonylag
tiszta világának
leköpködésére, tagadására, elveszejtésére
berendezkedett
magatartása okán
vádoltak padjára
a várost
kellene ültetni,
nem a megvetés, szolgaságba-taszítottság
lézsgorító körülmények közt
az élet fenntartásához nélkülözhetetlen javakat
ma is
előteremtő
falut,
a város
szeretetlenségben
fogamzott, felcseperedett
szerencsétlenjeinek
nyüzsgése
terméketlen
káosz,
falun
a hajnali kakasszóra,
gyönyörű napkelték fényénél
megpezdülő élet
változatlanul
a termékeny létezés
csodájának
folytatódását
ígéri
az Isten teremtett világától
el nem idegenült
embernek,

igen, igen, igen,
a város
kővilágában
esély sincs
a mindennapok
megtermékenyüléséhez,
a szingli-szörnyek méhéből
hiányzik
a jövő és annak hite,
jaj, a város
pazar fénye
nem arany, csak
sárga,
ami
a romlás mélysötétjét
takarja,
nyoma sincs
benne, mögötte
a létezés
teremtő elevenségének,
a falu
megejtő szépségű zöldellésében
ott lüktet
a jövőhit, forrón sugarazó
vigasz
a reménytelenségben,
itt
harang ha kondul
rettenettel,
ércesen zengő igéje
felemel bármi mélyből,
ezt az ígét
a város
tülekedő autócsordáinak zajában
nem hallja a lélek,
így, ezt
kell mondani
a tanúk padján,
ne bénítson

elfogultság,
mert a vádlók
még inkább
elfogultak,
ezerszer fájóbb
a tanú elfogultsága,
mert látja, látnia muszáj
a szeretett közeg
árnyékait,
a fertőző elmebaj
tüneteit,
az egészséges elevenzöldet
holt-aszottá perzselő
barna mételyt,
és
emiatt
rettenet
alágördülő gyöngye
szempilláján,
de látja, nevükön tudja nevezni
a jegenyéket,
a terhes anyák módjára
terebélyes diófákat is,
amelyeknek árnyéka
éppúgy
eltörpül
a toronyházaké mellett, mint
napégette mezőkön szorgoskodó
férfi- és asszonynépé
a kőházak közötti sikátorokban nyúlánkodva bóklászó,
átkozott
porok-nedvek
mámorába önmaguk silánysága elől
menekülni próbáló
nemzedékeké mellett,
jaj, nem,
nem szabad
bántó szóval illetni
a hidak alá,

aluljárók zugaiba,
kapualjak sötétjébe
számkivetett
nyomorultakat,
a napi robotból kimerülten
hazaigyekvőket sem,
sorsos társak ők,
a mindenhatóvá avanszált
bankszámlákon
gondosan nyilvántartott,
mocsoktól tisztára moshatatlan
Profit
bezsebelőinek,
az embervilág ordasainak
megváltásban már nem reménykedő
áldozatai,
aki szól, értük is,
a városi silány vegetációra kárhoztatott
kitaszítottakért, kifosztottakért
süvítsen
lázadó haragja
másoktól elorzott javak
halmain hivalkodó
újmódi
dölyfösök ellen,
tenni,
sarkunkban sajjgással
emelkedni
az érdemtelenül bitorolt glóriák
magasába, lerombolni
az emberarcot öltő
hitványság
feje felől,
a városnak nevezett
iszonyat
örökké füstös egéről,
belekiáltani a kővilág
mihaszna zajába,
áldott

a falu,
és
hinni, erős hittel
hinni,
ha
mezőillatú létére
ráomlik
bambán önelégült vigyorral
a kietlen kőrengeteg hatalma,
ép sejtjeiből
felcsap
az élniakarás dühe,
szétrúgja
a csúf alakzatot.

Penckófer János

Egy magányt látogató angyalraj üzenetéről és egy szerelmes szájban elaludt mondat esélyéről

Aztán a meg nem írt versek
helyén a fájdalom, később
egy elavult emelkedettség,
rövid mondatok a költészet
haláláról, egy ismeretlen
angyalraj, amint ezt üzeni.
Várakozás a könyvespolc
előtt, éjféli, téli kutyák
ugatása. Egy mozdulat.
A kéz ahogy a kapcsoló
felé elmozdul, aztán az
elérhetetlen szavak, el-
képzelt mondatok, azok
szájában, akik alszanak.

Különféle félelmekről, melyeket a nyelv angyalai soroltak egymás mellé, érintve a csöndben lakó tapintatlanság mibenlétét

Megnevezhetem-e általad
a szavak tapintatlan csöndjét,
azt a hallgatást, amely
a mondat angyalának
értelme? Tudom, mi sem áll
Tőled távolabb, minthogy
hozzásegíts a megnyugvást
ígérő némasághoz, mégis
elbizonytalanodom.
Ma éjjel olyan közeli a fájdalom,
ebben a sajtásban a régi

napok éjei vezetnek. Szavak,
melyekkel hiába gondolták
el a kimondásodat, és
ugyanakkor épp e szavak
kínálják a megközelítésedet.
Utak, a visszatérő napok
útjai ezek.

Láthatatlan kezek tapogatnak
bennem, de a kiújuló
remegés csak hasonlít a régi
félelemhez. Aki egy műtő
hideg vasaira gondol,
hallja a fémes koccanásokat,
de aki már látott megriadt
szemekbe nyíló távolságokat,
ő felteheti ezt a kérdést.

Téli szél mozgatja kinn a téli
fákat, és az árnyak foltjai
a függönyről lelépnek.
Inkább nem oltom el a fényt.
Beszelnem kellene magamról,
aki szájára veszi a meg-
nevezhetetlenségedet. Arról,
hogyan tudom, ez az én csak
félíg vagyok én.

Édesistenem, hová terelnek, mondd,
hová a néma angyalok? Hová
visznek a nyelv angyalai,
hogyan még nem az el-
hallgatás beszélő csendjére
kell ébrednem reggel? S egy
mondat szótlansága tovább
feszíti az éjszakát, az éj rám eső
részét – Benned.

Becske József Lajos

Így vagyok

Kinyílt a tavasz, kökörösinek
lilába oldják a tél jegét.
Valaha én ültettem őket,
temetve mindnek gyökerét.

Jeges úr borzolja szét agyam
misztikus bűnök vad éjjelén.
Borzadhatok: így vagyok magam
elárvult világok köldökén.

Tiszta, világos voltam – vége.
A kint nyomorgó feketeség
itt bent az ember menedéke,
s nem látja senki gyöngy-ékkövét.

Mindenképpen a csend eltévedt
foszlányai tépik szét hajóm,
minden egyéb szerteszéledt,
vagy szél rázza egy száraz karón.

– Kései, sajtó vallomások
fehér démona, ments meg engem,
s ha várnak még rám állomások,
sok régít engedj elfelednem.

Mint a dallam

Bennem rettegett, nagy folyók zúgnak,
harcra önvalómmal harag hevít,
s talán hiszem: vár valahol Isten,
a felmagasztosító genezis.

De jaj, az én istenem vak, süket:
rideg kőből faragott zord bálvány.
– Vergődik, elhal arcán az ige,
mint a dallam gitárom hat húrján.

Zselicki József

comedia

pojáca rikkancs időben
 a bűvész
 nyulak helyett
 a gyárakból bűvködi
 a semmit
 az ehetetlent

szentül térdepli
 templomok követ
 az ateista
 kofa
 árulja tudományát
 a professzor
 petrezselymet

a költőt
 hogy szomjan ne fúlna
 a szó
 közhelyek bódíthatnák bambán

újjgazdagék
 háza előtt
 – sej haj –
 pusztulásig vigyorog
 és tartja tenyerét
 a nyomorúság
 a pondrónak
 kész röhej
 a tragédia

hamisan

hamisan játszik
 most
 a brácsás
 hiába zöldell
 a prímhegedű
 toporzékol
 bomlik
 a csárdás
 rétyét e táncnak
 nem ropom én
 jégbetört tánc ez
 nem járom én
 félre a brácsást
 sutába lépni
 nem tudhatok

ősz van
 bámulom a csöndet
 hét hegedűre
 sárgából pirosba
 hull az idő
 a fehérbe
 füttyöm virít
 halunk
 meg sem tanultuk
 énekelni
 magunksírató énekeink

Czébely Lajos

a paroxista hite

*az utolsó előtti percben
nincs jelentése a képnek
az eget csupán látja
de nem hiszi pedig
közönye égig ér
már csak a szeme áll őrt
míg sátrat nem von fölé
a ronggyá feslett bársony idő*

*de az idő sátrán túl
felragyog a reménytelenség*

Magántörténelem kéressel

*Ültem a folyó partján,
hullámszórt a vízen tekintetem,
olykor felsötétült a mélyből
egy-egy gonduszony,
de tovatűnt hirtelen,
elkerült a hiány mardosása is.
Nem sértett számkivetettségem az égből,
földi útra vágytam.
Magára hagytam örökölt
éneklő szarvasom,
s a part fűzfásípszó-zöldje sem csábított.
Paták és tankok nyögette utakon
anyanyelvem szavai köré
gyűjtöttem emlékeimet,
de bemeszeltek izmusok,
hiába száradt rám,
s hiába pergett le rólam idők múltán,
szaga mindhalálíg orromban.*

*Ülök az árokparton,
a metropolisz felé lesek, fürkészem,
mint Jónás Ninivét.*

*Nagy felelősség újjáépíteni a várost,
falut, tanyát, akár hajlékot is,
eltöröljük ezzel a régít örökre,
hagyjunk meg legalább egy követ,
faragottat vagy faragatlant,
talán egy téгла- vagy gondolatsort,
mentsük az ócskából a jót, ne csak a régít.
Van aki rombolva,
van aki építve épít.*

*Furcsán néz,
és röhög a publikum.*

*Szánj meg, Uram, minket!
Ne legyen búvóhely a cselekvés – létszünet,
fájjon az égből-számkivetettség,
szabaduljanak meg hínárkigyóiktól
az égi s földi vizek,
legyen újra igaz jelentése
és sok szép emléke minden szónak,
legyen az ég ég, a föld föld, tenger a tenger.
És legyen emberi sorsa az embernek, ha ember.*

Fodor Géza

A hó árnyéka

Mínusz hetvennyolc Fahrenheitban
cikkán a virradat íve
fájdul odakint a hó
zizzen
hetedízigen a hideg

Itt még fennen zászlózik a tél
boreális szaggatása
csörög üveges sikoly
jégcsap
vadul szilánkzó napsütés

Opálos, dérvért napkorong kétél
kékesebb vaníliafény
visszahúzódó erdők
mélyén
ércszínű, néma hallgatás

És áll az idő az udvaron
madarak szárnya se rebben
a hó árnyéka mintha
mindent
bevonna láthatatlanul

Az ég ónszürke sejtelem csak
mintha nem lenne levegő
nem látszik benne a dél
körben
tejfehér köd a horizont

Mint hangtalan, elvont jelenés
mint kiüresített béke
felfagy a fákra a szél
a csend
áttetsző nemezisekben

Jégtűz, fordított napviharban
negatív xilofon-zene
mezők táblázott síkja
rozpan
égerligetes partszegély

Elvakult fényként, mint jelenés
túldimenzionált térben
romlik a nagytoronyra
újfent
zordabb, kietlen hatalom

Világ egy csöpp üveggolyóban
kaleidoszkópszerű kép –
sűrített fényű higany
szinte
fémlik a messzeség

Mintha rangrejtve, mindegy-módra
résztétlen arcú angyalok
kőből faragott szobra
lenne
az örök mozdulatlanság

Miazmás ködben fuldokolva
halogén zúzmaracsipke
bódult, fehérebb sötét
egyre
halványabb színtelensége

Ahol már semmi sem önmaga
minden oly fehéren szürke
halad körbe az óra
lassan
míg elhal végtelensége

Messziről nagyon a nap helyén
fáradt ködgomoly korongol
megnő még benne a tél
jeges
ónszerű tájon borongva

Az ének is némán szendereg
ráfagy a nádra a zászlónk
alant árnya se rebben
immár
zöröghet magában a szél

Felhőkkel futtatott ég alatt
mintha volt harangszó szállna
érc nélkül, porrá váltan
szital
a hó árnyékára halkan

Bakos Kiss Károly

Vagyunk

Vagyunk a rángó békaláb
Csak szerv a savban amputált
Csak végtagok és rugdosás
Csak teste nélkül Teste más
Szike-élnék van kitarva
Tű és cérna kulcsra zárva
S az edzett acél fémlapok
A mindig metsző tegnapok
A mindig fájó vagdosás
Csak tátogás és csapkodás
A vesetál s az eszközök
A steril ég- és földközök
Köpeny-fehér hab a szájban
Ere-tépett tag a tájban
S amputáltan darabokká
Önmagunkban is rabokká
Szervekké s nem szervezetté
Békalábbbá s békatestté
Sejtjeinket is megosztva
Megmaradni így kifosztva
Hogy írni sincs erőm tovább

Vagyunk a rángó békaláb

Csak szúr

Szúr a szívem nem tudok
Csak lenni mint az állatok

Csak halni és oly büntelen
Mint fű a súlyos földeken

A nap kilöttyen rám folyik
Csak gyomorsav a torkomig

Csak Isten látja kínomat
S mint tükör veri arcomat

Hogy fájni már csak hallgatok
Szúr a szívem nem tudok

Bertha Zoltán

A Nyugattól a Kelet Népeig és Szárszóiig

Németh László eszmevilágáról

Németh László, a *Nyugat* 1925-ös novellapályázatának díjnyertese (*Horváthné meghal* című elbeszélésével), a folyóirathoz fűződő sokrétű szellemi rokonságának tudatosítása mellett bizonyos fenntartásait már 1926-ban hangoztatni kezdi. A *Nyugat húsz esztendeje* című tanulmányában a nagy nemzedék legnemesebb tehetségei közül is Adyt emeli ki leginkább, őt helyezi a legmagasabbra, mondván: a *Nyugat* különleges jelenségének kialakulásához semmi nem lenne elegendő, „ha a magyar géniuszt meg nem embereli magát s közénk nem ejti a magyar irodalom egyik legcsodálatosabb tüneményét: Ady Endrét.” Fejtegetésében már döntő hangsúlyt kap a későbbi „metaforától az élet felé” jelszóban (egyszemélyes folyóiratának, a *Tanúnak* az „azontúl, hogy írás: erkölcs!” programos szellemiségében történő 1932-es indításakor) összesűrített és kikristályosított elv vagy eszme: az irodalom és a nemzeti, nyelvi sorsközösség eredendő művészetfilozófiai, mondhatni gyökeres ontológiai összefüggésének tézise. „A kultúra úttörőinek a nemzet szívének kell tartaniuk a fülük. Már pedig ezeknek az íróknak a nagy többsége nem érzett az étellel, művészetből párolt művészet volt az övék. Ady és Móricz magányosok ebben a társaságban” – szögezi le, megállapítva, hogy amit a többiek még a háború idején is elhanyagolnak (ti. a magyar lélek előkészítését a közeledő katasztrófára), azt is csak egyedül Ady érzi: „hogy itt a magyarság külön tragédiája érik”. „A *Nyugat* fénye csorbítatlan, de mint erkölcsi erő lejárt”, s a magyarság életproblémáitól egyre távolodó folyóirat így az utolsó fejezetéhez érkezett – summázza véleményét, hiányolva a nyugatosok és az erdélyi irodalom kapcsolatát is, s Szabó Dezsőben látva a megváltozott idők jelét. A feladatot pedig a nemzeti erők organizálásában tűzi ki (mondván, hogy „ma minden magyar annyit ér, amennyit a nemzeti erők organizálása körül végez”) – a *Nyugat* kivételes tehetségei által élővé szított nemzeti irodalom legnemesebb értékeinek a szétterjesztésében. Mint ahogy Csokonai, Kazinczy, Berzsenyi erőfeszítése eszközöket adott a Vörösmarty–Petőfi–Arany triáznak, úgy folytathatók és módosíthatók a *Nyugat* legérdemesebb törekvései is az új nemzedékek küzdelmeiben – fejezi be a gondolatmenetet. Amelynek jegyében (s a szó „leggyökösebb”, még „a Petőfi–Arany értelmezésénél is mélyebb értelmében” vett nemzeti irodalom meghatározásának igénye szerint) az 1927-es *Ignotus*-tanulmányban pedig még tételesebb-teoretikusabb axiómákba – úgyszólván kategorikus kultúraelméleti, sőt kultúranropológiai definíciókba – tudja foglalni a kollektív szellemi identitásról, a közösségi kulturális önazonosságról vallott

álláspontját: „A művészet a fajta megnyilatkozása. A művész az alkatát írja s a faj a különböző alkatok közös titka. A nyelv ennek az alkatnak a zeneszeréül készült, a grammatikát, verset ez alakította ki. A művészet nem lehet állami, tehát az államban együtt élő népeket kifejező. A művészet népi. A magyar művészet a magyar népet jelenti.” – És másfelől pedig így távlatosítja felismeréseit – a szintén korai, 1926-os *Új magyarok* tanúsága szerint: „A harmadik Magyarország Trianon óta alakul (...) Ady Magyarországnak a tanulságaira épül (...) Természetes szövetségeseit a magyar múlt nagy primer megnyilatkozásaiban látja. Hisz a magyarság külön európai hivatásában, s hiszi, hogy a magyarság isteni mandátumának a magyar nép a letéteményese (...) Csak a magyar nép s a sokkal mélyebben értelmezett népi szellem köldökszínórján függő új középosztály biztosíthat itt tartós hegemoniát. A harmadik Magyarország ennek az új értelmezésű népléleknek a mozdulata akar lenni a csökönyös Európa felé (...) Első pozitív jele az új Magyarországot kifejező új szellemnek az erdélyi irodalom.” Az *Ady-pör* című 1927-es írás pedig egyenesen összeköti „az erdélyi irodalom hasonlíthatatlanul nemesebb szellemét” a hiteles Ady-inspirációkkal: az erdélyi református püspök Makkai Sándorról – az akkor megjelenő *Magyar fa sorsa* című ragyogó Ady-könyv szerzőjéről – állítva, hogy ő is „a harmadik Magyarországot jelenti”.

Az ideológus és nemzedékszervező Németh László, aki kezdettől a „magyar szellemi erők organizátora” kívánt lenni, már ekkor körvonalazza tehát azokat a történelemformáló jelentőségű elképzeléseit, amelyek azután a népi írói mozgalom legeredetibb alapvetéseit és legtávlatosabb eszményeit is jellemzik majd a harmincas években. S a kivételes látókörű, tizenöt nyelven értő vagy tájékozódó, a mindentudás ígézetével fellépő író szemléletében így forr össze a nyugatos műveltségideál és a nemzeti-erkölcsi mélységtapasztalat, nyitottság és kötődés, európai és magyar ihletettség – a hűség és az emelkedés üdvösségtani dimenzióiban. A *Nyugatban* a húszas évek második felében ha nem zavartalan folyamatossággal és konfliktusmentességgel is, de elbeszéléseivel, kritikáival, esszé tanulmányaival végig jelen lévő Németh László 1929-ben például így fogalmazza meg ezt a minőségi szintézistörekvést: „Nincs barbárabb, mint a külföld szempontjait fordítani a magyar irodalom ellen. De nincs sürgetőbb, mint olyan értelemmel gondolkodni magyar alkotásokon, amely sok idegen művön is gondolkozott” (*A kritika feladatai*). Észre kell vennünk, hogy „itthon vagyunk Európában”, amelynek értekeihez nemcsak szolgálai tanulói, hanem bátor megújító, hozzájárulói magatartással is kell és lehet viszonyulnunk. – Mert a „kis nemzetekre óriási feladat vár, nekik kell az emberiséget a nagy nemzetekre ráparancsolniok” – szögezi le, s hogy „nacionalista vagyok, de tudom, hogy a magyar nacionalizmus legnagyobb képviselőiben sosem volt a más mellének szegzett kés, mindig csak a fejünkre sújtó bunkó ellen felemelt kar. Más élni s más gyilkolni. S csak az éljen, aki nem gyilkol. Vasat fogunk,

ha vassal esnek nekünk, de vigyázzunk rá, hogy hódítani csak szívvel és aggyal menjünk” (*Új reformkor felé*, 1928).

Az ekkoriban a (más lapokon kívül) főként a *Napkeletben* és a *Protestáns Szemlében* publikáló Németh Lászlót Babits – Osvát halála után – munkatársának, sőt „társ- vagy segédszerkesztőnek” is meghívja, s így válik különösképpen 1931-ben mintegy a *Nyugat* „beltagjává”, s a Móricz elnöklete alatt működő *Nyugat*-könyvek szerkesztőbizottságánál is. Ekkor íródnak s jelennek meg a folyóiratban mértékadó tanulmányai az új nemzedék esztétikájáról és ígéretes, kiváló pálya- és nemzedéktársairól, Erdélyi Józsefről, Illyés Gyuláról, Szabó Lőrincről, Tamási Áronról és másokról. És ugyancsak itt lát napvilágot 1931 decemberében a programos és hitvallói alpmű, a teremtő szellemiség örök ösztönétől, a teljesség szomjától és az egész iránt érzett felelősségtől inspirált embertípusról, a szellemről mint rendező nyugtalanságról, a világképalkotó és világnézetformáló enciklopédizmusról értekező *Új enciklopédia*.

S ebben az eszmeiségben fogant aztán a *Tanú* értékrendje is – ’32-ben a Babits-csal és a folyóirattal való szakítás, a többféle indíték miatt mégiscsak bekövetkező „exodus” után. („Állóvíznek” érezte már ezt a közeget a *Nyugat* negyedszázados jubileumán, emlékünnepeén is – „Isten szörnyetege” is „egykettőre a partra vetette belőle magát” –, ahogyan az 1934-es *Ember és szerepben* is fogalmaz. – S talán jelképes lehet így ebben az összefüggésben is, hogy az egyik legelső – 1925-ös –, és éppen Adyt méltató nagy tanulmánya, egyben úttörő elemzése, *Az Ady-vers genezise* észrevétlen marad a *Nyugat* tanulmány pályázatán – és egyébként utána is évtizedekig kiadatlan.) Azonban „a fő ok, amiért Németh László, nemzedéke vezető kritikusaként a *Nyugat*-ból emigrál, a népi mozgalom zászlobontása”, amely az író szerint elsősorban a debreceni Ady Társaság 1931. november 29-én a Déri Múzeumban lezajlott irodalmi előadójához fűződik (ahogy Németh kitűnő monográfiája, Grezsa Ferenc mondja). S valóban, 1932 szeptemberétől 1937 januárjának végéig a tizenhét füzetben huszonnégy számot megért *Tanú* vázolja, sőt pontosítja és összegezi az író minden lényeges gondolatkörét – a világkultúráis, világirodalmi és bölcséleti teljességhorizont mellett, illetve azzal együtt – a népi írói-gondolkodói áramlat arculatát karakterizáló jellegzetes magyar sorskérdésekről is: a minőség forradalmáról, a minőségtársadalom, az organikus és hivatásrendi új nemesség, a harmadikutas nemzetstratégia mibenlétéről, a kertgazdaság és Kert-Magyarország esélyeiről, az önálló „magyar műhely” és a közép-európai „tejtestvériség” szükségképpeniségéről, az értelmiségi jellegűvé humanizálódó, osztály nélküli társadalomról és a többről. A *Tanú* hatalmas vállalkozása – amelynél súlyosabb elhatározásra sem előbb, sem utóbb nem jutott saját vallomása szerint az író – csakugyan merész küldetés, amolyan lutheri cselekedet volt, ahogyan azt Cs. Szabó Lászlótól Czine Mihályig oly sokan állítják. Csoóri Sándor szerint egyenesen „a mindenkori

magyar irodalom eretneksége” volt ez; olyan erős gongütés az írói pályán, „mint Adyében a *Góg és Magóg*.” Amit Ady mitikus-látomásos szimbólumokkal, szakrális-prófétikus költői víziókkal, igei erejű mágikus kijelentésekkel dobott föl a drámai magyar sorsról, azt Németh László kidolgozott társadalom- és történelemanalitikai, kultúrhistoriai, morálbölcseleti, pszicho-antropológiai távlatokban elemzi és értelmezi. Mégpedig a konkrét valóságfeltáró, közösségi magyarázat- és igazságkereső, nemzet- és értékfeltő, racionális életjobbító és sorsigazító szolgálaterkölség jegyében. Mert fennáll a veszélye, hogy „valamelyik nagy nép gyarmatbirtokába olvadunk be”, vagy „szomszédaink darabolnak fel”, esetleg „egy internacionalista néptestvériségnek leszünk osztjájai”; s így, ha elveszítjük magunkat, mindenképpen elveszük (ahogyan a nevezetes 1933-as *Debreceni káté A szétszóródás előtt* Adyját idézi – a szétszóródás után.) És később, áttekintő pályatörténetében évtizedek múltán is úgy emlékezik vissza ezekre a helyzetdemonstráló és válaszkereső időkre az író, mint akit folyton a magyar sorsnyomorúság, az autentikus magyar szellemiség örökös elfojtottsága, leszorítottsága nyomasztott és emésztett: „Több mint harminc év múltán úgy látom, hogy a magyarság százados pusztulásának a tüneteként, előbb a helyzetérzést, majd a tudatot is elvesztette, mellyel egy nép új történeti körülményei közé jutva, irányt és teendőt talál. Én ettől a nemzeti amnéziától szenvedtem úgy, mint kortársaim közül tán senki sem, s ezt a tudatot akartam dilettáns módra, a végszükségtől igazoltan, újrászöni” (*Negyven év*, 1965). S ebben az összefüggésben is lehet értelmezni a kisebbségi magyarság súlyos (és a „tejttestvériség” szempontjából is kudarcos tapasztalatokkal nehezített) gondjairól és alapvető sorskérdéseiről, az erdélyi magyarok helyzetéről és viselkedésmódjairól írott nevezetes naplószerű útirajzát, a *Magyarok Romániában* című, 1935-ös krónikás beszámolóját – amely élénk és szenvedélyes vitát is kiváltott az akkori magyar értelmiség széles köreiben. (Ld. erről részletesen Nagy Pál munkáját: a mű és a vita anyagát egybeszerkesztő 2001-es marosvásárhelyi kiadást a *Mentornál*.)

A harmincas évek derekán (amikor – Nagy Pál szavai szerint – „bizonyos esélyt látott elgondolásainak megvalósulását illetően”, s amikor ezek az évek „a reform, a minőség-elv, a Duna-gondolat nagy pillanatait” is jelentették), ekkor tehát mindenestre még a remény táplálta azokat a sorsmegújító érvényű eszmefuttatásait is az írónak, amelyek „a magyar élet antinómiáit” kívánták felderíteni vagy egy létrehozandó „Hungarológiai Társaság” tervezetével álltak elő – például a népi írók 1934-ben alapított folyóiratának, a *Válasznak* a hasábjain is. A szabadság, egyenlőség, testvériség értékhármass modellérvényű egyetemességét – benne a gáttalan nyugati liberalizmus „bozótjának” és a „bólíntó és hurrázó automatákat” nevelő keleti despotizmusnak (azaz a korlátlan, önző szabadversenynek és az emberpusztító diktatúráknak) az egyidejű elkerülésére alkalmas harmadikutas önrendelkezés univerzális perspektíváját – szervesen egyezteteti Németh László a nyelvi és kulturális

hagyományápoló, nemzeti önismeretfejlesztő, tehetséggondozói, népnevelő-nép-főiskolai vagy a minőségtermelő szövetkezeti gazdaság- és társadalomszervezést célzó cselekvésmódok gyümölcsöző konkrétumaival. Érték és érdek, „tervgazdaság és egyéni kezdeményezés”, „szabadság és rend” nem ellentétek, hanem egymás feltételei, a „magántulajdon nem szentség és nem rablás”, hanem „megbízás, amelyet a közösség ad, s amelynek meg kell tudni felelni”, s így a „szabadság nevet csak az a szabadság érdemli meg, amely az értékek örök égboltja alatt akar szabad lenni, s nem rend az, hanem rabság, amely az élet apró, természetes önkormányzatait nem tudja beilleszteni a maga tágabb tervébe” – hirdeti számtalan változatban (*A kapitalizmus vége* /1932/, *A huszadik század vezérfjelenségei* /1933/, *Nemzeti radikalizmus* /1934/, *Helyzetkép* /1934/, *A reform* /1935/, *Magyarság és Európa* /1935/, *Messziről* /1936/, *A magyar vezető réteg* /1940/ stb.), s összegezésszerűen, összefoglaló nyomatékkal is, hogy „társadalomban: népi középosztály; gazdaságban: kertgazdaság; belpolitikában: kelet-európai kis népek összefogása; művelődésben: mélymagyarság; vallásban: a keresztény vallásos érzés magyar formái. (...) Mi, magyarok tehát nem azért akarjuk Magyarországot magyarrá tenni, mert így fajibb lesz – hanem mert igazságosabb, szabadabb, emberibb, európaibb és istenesebb” (*Magyarok, kibékülni!*, 1940); „Magyar nézőpont, társadalmi fölszabadítás, új mélymagyar kultúra, európai küldetés” (*Magyar radikalizmus*, 1940). S az értéktelített, a lelki reformra képes emberi élet erkölcsi vetületében, emberség és magyarság összetartozásának parancsa szerint pedig, hogy: „Mennél mélyebben vagyok magyar, annál igazabban vagyok ember. A legfranciább franciák, a legnémetebb németek, a legoroszabb oroszok voltak azok, akik az egész emberiségnek is mondtak valamit” (uo.).

Ez a tanulmány – a *Magyar radikalizmus* – már a népi mozgalom másik legendás lapjában, az 1935-től működő *Kelet Népe*ben jelent meg 1940. december elsején, azután, hogy 1938 nyarán a *Választ* mintegy magába olvasztotta, s hogy a főszerkesztését 1939 decemberétől Móricz Zsigmond vette át (aki ekkor rögtön hozta Németh *Kiforgatnak a múltunkból* című történelmi látletét arról, hogy egy nép korjósolata akkor fordul aggasztóra, ha „természetes szaporodása megáll” (a statisztikus szerint), ha „közügyei nem érdeklik többet” (az államférfi szerint), ha „szabadságáért gyáva fegyvert fogni” (a szabadsághős felfogásában), s amikor (a szerző nézőpontjából): „a múltját elveszíti.” – A *Magyar radikalizmust* pedig aztán, mint Németh László írásait annyiszor, most is vita kíséri, s Gombos Gyula kel a védelmére a *Magyar Útban*. Érdekes és tanulságos, hogy a cikk egyik alapmegállapítása – hogy „a magyar radikalizmus, miközben népünk jellegéből többet értett meg s fejezett ki, mint előtte bármely magyar mozgalom, az emberség számára is komolyabb szót formál” – mennyire egybehangzik mindazzal, amit Bibó István évtizedekkel később így szögezett le a népiekről: „túl a magyar realitáshoz való minden más mozgalomnál nagyobb közelségükön, van egy olyan jelentőségük, amelyik

túlnó a magyar viszonylatokon, az ti., hogy egy olyan radikális mozgalmat testesítettek meg, amelyik egyszerre foglalta magában a teljes társadalmi felszabadulás követelményét és a szabadságjogok teljességének és intézményszerű teljességének a követelményét, egy olyan szintézist, amelyet azóta is hiába próbálnak megtalálni a világot szétszabdáló ellentétes világnézetek, amelyek mind a szabadság központi ideológiájából vezetnek le magukat anélkül, hogy ezt a kielégítő szintézist létre tudnák hozni” (*Levél Szalai Pálhoz, 1978*).

Németh László aztán a *Kelet Népe* leghűségesebb és legtöbbet publikáló munkatársa marad a lap megszűnéséig és Móricz haláláig (1942 szeptemberéig, ameddig az *Iszonyt* is tizenegy folytatásban elkezdte közölni több mint fél éven keresztül – hogy a további és befejező részleteket az 1946-ban újrainduló, majd azután 1949 tavaszán kényszerűen véglegesen megszűnő *Válaszban* jelentesse meg 1947 második felében), s ő búcsúzik (a *Kelet Népe* nevében) nagy klasszikus prózairó elődjétől („az ország legnagyobb írójától”) a sírnál is, és ő írja meg róla 1943-ban a halála utáni első könyvet is (amelyet Hartványi István adott ki a *Turul Szövetség* kötetei között). (Csak a Móricz halála utáni első jelentős könyv ez – Juhász Géza 1928-as, Halmi Bódog 1930-as munkája, majd Féja Géza 1939-es átfogóbb, monografikus műve után, illetve az erdélyi Jancsó Elemér (*Móricz Zsigmond és az új magyar irodalom*) 1936-os kolozsvári és a felvidéki Szalatnai Rezső (*Móricz Zsigmond Szlovákiában*) 1943-as pozsonyi füzeté között. A *Móricz Zsigmond ébresztése* című *Emlékkönyv* – Erdei Ferenc, Veres Péter, Kovács Imre, Illyés Gyula, Németh László, Jócsik Lajos, Vass László, Gulyás Pál, Juhász Géza, Szabó Pál, a szerkesztő Darvas József s az erdélyi Tamási Áron, Böződi György, Szentimrei Jenő, Nagy István, Kovács György, valamint a Szlovenszkóból akkor már Erdélybe települt, de itt még a Móricz felvidéki kapcsolatairól szóló Balogh Edgár írásaival és Pintér József alapos bibliográfiájával – 1945-ben látott azután napvilágot Budapesten, a *Sarló Könyvkiadónál*. – Móricz és Erdély viszonyát később a *Móricz Zsigmond közöttünk* című, Kántor Lajos szerkesztette 1979-es kötet (*Kriterion Könyvkiadó*) eleveníti fel – a már említett erdélyiekén kívül többek között Kós Károly, Bartalis János, Molter Károly, Jordáky Lajos, Gellért Sándor, Kovács László, Asztalos István emlékezéseivel.) – A *Kelet Népe* – tágas és összefogó esztétikai színekével – egyébként a nyitott magyarságtudat szellemében nemcsak a népi modernizmustól vagy mitológikus folklorizmustól a tárgyias-szociografikus beszédmódig ölelt át sokfajta ízlésformát, hanem kiterjedt a határon túliak, illetve a háború alatt visszatért területekről bekapcsolódók, köztük az erdélyiek képviselte különféle szemlélet- és formaváltozatokra is. Természetes fórumának érezte azt, illetve közölt benne többek között Asztalos István, Balogh Edgár, Bartalis János, Böződi György, Gellért Sándor, Jordáky Lajos, Kovács György, Molter Károly, Nagy István, Salamon Ernő, Szabédi László, Szemlér Ferenc, Tamási Áron. (Ld. minderről Tasi József bevezető

tanulmányát a *Kelet Népe 1935–1942* [1986] antológiához vagy Borbándi Gyula monográfiáját [*A magyar népi mozgalom*, 1983], Grezsa Ferenc könyvét [*Németh László háborús korszaka*, 1985], Czine Mihály [*Németh László eklézsiájában*, 1997] és Görömbei András [*A szavak értelme*, 1996] tanulmányait.) Természetszerűen gondolkodott Móricz is, Németh László is az egyetemes magyar irodalomban, s ennek az elvnek az érvényesítését még inkább megkönnyítette Észak-Erdély 1940-es visszacsatolása.

Németh László illúziótlan problémalátó gondérzékelésében azonban az összetett önazonosság- és helyzetudat további árnyalatai ekkor is élesen megmutatkoztak. A visszatért Kolozsvárott, 1940 telén (december 12-én) a Méhkas diák-szövetkezet rendezvényén (a több mint ezres létszámú hallgatósággal zsúfolásig megtelt Mátyás király Diákházban, Cs. Szabó László, Veres Péter, Kodolányi János és mások társaságában) *Kisebbségből – kisebbségbe* címmel tartott előadást arról, hogy a minőségi magyarság az egész Kárpát-medencében kisebbségben szorong, s így az erdélyi magyarok is csak az egyik kisebbségi helyzetből a másikba jutottak, ha ellenkező is a látszat a magyar állam keretei közé visszakerülve. Nincs tehát joguk „vidám többségnek érezni magukat, hanem azonnal egy másik kisebbségi sorsba kell beállniuk”; abba, amelyet a Németh László-i értelmiségi típusnak az anyaországban eddig is folyamatosan el kellett szenvedni. A tizenkilencedik század végi gazdasági növekedés, állami fejlődés, új értelmiségi felduzzadás egyre inkább kioldotta a szerves és jellegzetes, jellegőrző magyar hagyományokhoz való ragaszkodást, a felső rétegek köze szinte megszűnt „a lent maradt milliókhoz”. Nyugaton az ilyen átalakulástól csak demokratikusabb: „franciább, németebb lett az élet, hisz az új polgárságban a nép vetette fel színét”; nálunk viszont elszakadtak a máshol csak sűrűsödő szálai az összetartozásnak és a szolidaritásnak. A fordított kiválasztás a magyar lélek elsorvasztásához vezetett. A Habsburg-monarchia saját hatalmi érdekében olyan vezető réteget nevelt vagy választott ki, amely „a fajtáját a fajtája ellen” kormányozta, s a frissen jött etnikai csoportok is egyre több előjogot kaptak a szerves magyarság rovására; s a nagybirtok, a klerikalizmus és a nagytőke húszas évek elejétől lezajló restaurációjának időszakában a „magyar népet zárt kapuk, magas tandíj, érdeküket féltő szervezetek tartják vissza az emelkedéstől”. A „magyarságot rosszul ismerő, önző, felületes csoportok” ellenében a rossz közérzetnek és a hontalanságnak hangot adó hiteles írók viszont úgy lépnek fel, hogy általuk az irodalom több lesz önmagánál: „egy természetes vezetőit elvesztett nép nyúlt fel benne, hogy tájékozódjék, s helyzetére ocsúdva kiegészítse magát”. Vajda Jánosként „zúgolódva”, Adyval „kiáltva meg a bajt”, Móricz „magyar Atlantiszaira emlékeztetve”, vagy „bal s jobb közt Szabó Dezső hősiességével tartva a magyar radikalizmus útját”: „a magyar irodalom tudott vagy ösztönös célja mindig az volt, hogy értelmiségünk s munkásnépünk egy részét átjárva olyan vezető réteget te-

remtsen, amellyel a magyar nép önmagához hasonló s Európára méltó nemzetté egészülhet ki.” A néphez hű „írópróféták” és értelmiségiek rétege „nem osztozkodni és civakodni akar a magyar népen”, hanem kisebbségi sorsát vállalva „kibőjtölni az időt, amikor a természetes vezetők közül tényleges vezetők lesznek”. Mert eddig a nemzettel tartó „hűség bűnhődött, a hűtlenség felmagasztaltatott”. És Németh László, aki úgy érzi, hogy annyi könnyebbsége volt az írói pályán, amennyit lazított a hűségen, most ebbe a szép hivatással, de sok szenvedéssel telített kisebbségiségbe hívja a kisebbségi sors szenvedéseiben már felkészült erdélyi magyarságot.

1943 késő tavaszán, néhány hónappal a nevezetes nyár végi balatonszárszói beszéde előtt (és több szempontból annak előzményeként tekinthetően) a nagyváradi Református Kör irodalmi estjén (melyet Szabó Pál közreműködésével és egy szórványinternátus javára rendeztek) még egy olyan előadást tartott Németh László, amely újólaj a kisebbségi sorsproblémákat boncolgatta – a gondolatmenetet folytatásakor már ki is tágítva a kisebbségiség fogalmi és érvényességi körét. Visszatulva kolozsvári beszédére, amelyben tehát arra figyelmeztetett, hogy a visszatért magyarok kisebbségből kisebbségbe jönnek, hogy az ellenállásban kifejlesztett kisebbségi harcmodor reménytelenséggel átítatott erényei ezután sem lesznek haszontalanok, merthogy a „valódi magyar célokért továbbra is súlyos kisebbségi sorsban kell küzdeniök”. Leszögezi, hogy a „magyarság még igen soká, évtizedekig vagy évszázadokig kisebbségben lesz tulajdon földjén”, mert elképzelhetetlen, hogy ne legyenek, akik Európa és a világszellem nevében törnek rá valódi hajlama-ira, hódító szándékaik és érdekeik szerint nyomva el azokat. „Összeszorított foggal és erkölccsel” kell felkészülni erre a hosszú időre. De ez a sorsnyomás másokat is fojtogat. A magyarság kisebbségi – gyarmatosított, bennszülött – helyzetben van saját hazájában, a valódi többséget ebbe a kínos állapotba taszítják bele Európára támaszkodva. Ebben a nyomorúságában azonban más kis népek mártíriumával is osztozik; sőt, általában az emberség önértékét képviselő szellemi minőséggel, amely a nagy népek leigázott értéksajátosságait is jellemzi. „A nagy népek milliói éppúgy kisebbségben vannak a maguk birodalmában, mint a kis népek velük szemben. S gondoljunk Indiára, Kínára, Afrika, Dél-Amerika színes millióira.” „A népek az egész világon így küzdenek egy náluk hatalmasabbal” – állapítja meg Németh László a magyarság elszigetelhetetlen „szórványharcát” beágyazva, belehelyezve egy világtágas dimenzióba, s az általános, globális veszedelem természetét a „technikával szövetkezett martalóc”-ban: „a gépesített hatalmaskodás”-ban pillantva és nevezve meg. Ha a kisebbség minőséget, humánumot, sajátos és árnyaltos értékeket jelent, vele szemben a mennyiség, a tömegelvűség, az erőszakos anyagelvű uniformizáció áll. A ragadozó, tömegmanipuláló globalizáció és kolonializáció. Ez alacsonyítja le a nemzeteket, züllesztí hordává őket, s ez gázol végig „szorgalmunk vetésén, amíg csak az emberből kisanyargatott hősiesség, nagyság, önfeláldozás:

mondjuk ki, az Isten – a szeretet háziállataivá nem törí a szörnyű masinákat.” Németh László minőségfilozófiája tehát nem elzárkózó elitizmus, mert nemcsak óvni, hanem illúziótlan erőfeszítéssel szétárasztani, szétterjeszteni is kívánja a minőség igényeit és követelményeit.

A szembeszegülő küzdelemben mindazonáltal sohasem szabad az ellenség harcmodorát átvenni, hirdeti az író, keserű tréfával világítva rá a magyar természet emberséges alapvonásaira: „aki azt mondja, hogy ennél vagy annál a világfordulatnál ő vagy övéi ezt és ezt fogják fölakasztani: az nem magyar. Aki azt mondja, hogy bármi lesz a háború vége, engem föl fognak akasztani, arról elhiheted, hogy magyar.” S „a nagy ellenség ellen nagy lelket kell növeszteni”; a kisebbségi embernek, „akár magyar vagy holland vagy hindu”, „hűségben, halálra szántságban, áldozatkészségben” kell fokozottan felfegyverkeznie – fogalmazódnak az erkölcsi létszemlélet, a példaadás, a mintaélet alapintelméi. És a népi szolidaritáséi: hogy azokhoz kell ragaszkodni, „akik – milliós szórványikon – mindig lenn fognak maradni”. Egyfajta „aktívabb gandhizmusra” szólít fel Németh László, a jézusi ihletődés erejére hivatkozva. És sajátos (s az *Iszonyban* érzékletesen kiteljesedő) morálonológiai, kultúrantropológiai nézeteire: hogy az embernek és kultúrájának a feladata: „a világ növényi alaptermészetét helyreállítani: az állatvilág ragadozó kedvét a növények csendesebb erkölcsére szorítani”. A gyilkoló ösztönt megzabolázó organikus növésfolyamatra, a „teremtő igénytelenségre”, a ragadozást megfékező „növényembségre”.

A kisebbségiség társadalmi, nemzetpolitikai, morálteológiai elmélete így teljesedik ki létbölcseleti és üdvtani igazságokká Németh László életfilozófiájában – a példaállítás küldetéses éthoszával. S ezek szerint a magyarság és Európa viszonyát sem a puszta földrajzi szempontok jellemezhetik: hanem inkább a mélység és a magasság analóg, párhuzamosító fogalmi vagy metaforái ragadhatják meg e kapcsolódás lényegszerűségeit. A Németh László-i szerves világértelmezésben az erkölcsi, lelki, szellemi és kulturális elmélyülés, a történelmi tudatosság, a személyes és közösségi-nemzeti önismeret gyökeressége biztosíthatja az emelkedés, a magasrendűség, a növésterv, az emberi ormokat elérő üdvszerű megigazulás esélyét és hitelességét. A mélymagyarságban és a mély kelet- vagy közép-európaiságban megmerítkező szellem szövetkezhet és fonódhat össze igazán az egyetemes kultúra morális és spirituális távlataival, az „európai vallással”, az „Öreg-Európa” felől sugárzó eszményeket megőrző és megélénkítő törekvésekkel.

Mint a „magyar önismeret elmélyítőjét”, a „magyar szellemiség egyik leghősiebb harcosát”, sőt a „magyar élet jövő felvirágozásának egyik biztosítékát” kérték fel Németh Lászlót 1943 nyarán az erdélyi *Termés* című lap vitafórumán való részvételre is – iránymutatást várva tőle. A *Termés*, ez a negyedéves kolozsvári folyóirat (amelyet Asztalos István, Böződi György, Jékely Zoltán, Kiss Jenő és Szabédi László

ló szerkesztett, s amelynek jelentős munkatársai közé tartozott a többiek között Gagy László, Gy. Szabó Béla, Horváth Imre, Horváth István, László Gyula, Mikecs László, Szenczei László, Varró Dezső, Wass Albert is – és amely 1943-as tavaszi számában már hozta Kodolányi János május 20-ával dátumozott *Zárt tárgyalását*), elsősorban nemzedéki és népi szellemiségű kiadványként, a népi írómozgalomhoz kötődő reformértelmiség orgánusaként működött 1942 és 1944 között. Szerkesztői sorsfordító nemzettörténelmi időben, 1943 nyarán (július 10-én) körkérdest intéztek a magyar szellemi-irodalmi élet vezető személyiségeihez, az időszerű elvi problémáknak a magyarság megmaradása érdekében elvégzett tisztázása – tehát értelmes, konstruktív és eszmetisztázó vita lefolytatása –, a „fejetlenség” és a nyers (párt)szenvedély és (párt)érdekharc elkerülése céljából. A jeles megszólítottak közül (Erdei Ferenc, Féja Géza, Illyés Gyula, Karácsony Sándor, Kós Károly, Kovács Imre, Kodolányi János, László Gyula, Makkai János, Mályusz Elemér, Márai Sándor, Nagy István, Németh László, Szabó Dezső, Szekfű Gyula, Tamási Áron, Veres Péter, Zilahy Lajos és mások) többeknek nem vagy csak nagyon röviden volt módjuk válaszolni és így a tanácskozáson részt venni (a lap nyári és őszi számában *Elvek, gondolatok* összefoglaló főcím alatt közzétett gondolatfutamokat lezáró szerkesztőségi jegyzet az eszmecsere kétségtelen eredményessége mellett utal a teljes siker látszólagos vagy bizonyos fokig valóságos elmaradására is), de a személyre szabott kérdések mégis alapvető tézisek megfogalmazására készítették az írókat a magyar történelem égető létkérdéseit illetően. Hasonlóképpen az ezt a nagyhatású sorsfaggató ankétot hamarosan követő Szárszói Találkozó kihívásaihoz. Való igaz, hogy „a mai olvasó a *Termés* 1943-as nyári ankétján ugyanazokkal a problémákkal találkozik, amelyek a Szárszói Konferenciát is foglalkoztatták. Kísérteties a hasonlóság a két találkozón felvetett és tárgyalt kérdések között. A *Termés* ankétja előrevetítette azokat a válaszokat, amelyek Szárszón fogalmazódtak meg” – amiként azt Borbándi Gyula is megállapította. És valóban, a parasztkérdéstől, a földreform ügyétől az önkormányzatiság elvének gyökerességéig, a népet a nemzetbe emelő nép-nemzeti politikai demokrácia szükségességétől, a népi és magyar nevelés szellemi lehetőségeitől az erdélyi gondolat komplexitásáig (elsősorban Erdi, Féja, Kovács Imre, Kós Károly, László Gyula, Veres Péter fejtegetéseinek jóvoltából) számos történelmi-kulturális és aktuálpolitikai sorsprobléma vetődött föl a magyarság nemzeti jövője szempontjából aggodalmaskodó vagy reménykedő meglátások között.

Rövid hozzászólásában, reflexiójában Németh László pedig megint lét és nemlét határhelyzetének alapkrízisét villantotta fel, amikor így írt: „Az életnek ez a daca csak abban van meg, akinek minden rostját átjárta a halál. A megsemmisülés kínjától, akinek teste és képelete van: rettegnie kell (...) A halál gondolata azonban nem lehet nehéz annak, akinek bennszülöttekért kellett (értük, velük és ellenük) har-

colnia.” S alig egy hónap múlva (augusztus 25-én) Szárszón ugyancsak a bennszülött-metaforával vagy -hasonlattal riaszt és figyelmeztet: „Aki a magyarság újkori történetét megírja, arra kell felelnie, hogy süllyedt ’bennszülött’-té ez a nagy középkori nemzet tulajdon országában. Ha a színészekre gondolnak, tudják, mit értek bennszülöttön. Állami életét idegenek vezetik; ha vannak is véréből való nagyjai, azok csak maharadzsa; gazdaságilag kizsákmányolják; idegen civilizációk selejtje ellen nincs védelme; erkölcsében és testében nyomorodóban van.” Hasonló meglátásokkal érvelt egyébként már Tamási Áron is Németh László viták keresztüzébe került *Kisebbségben* (1939) című könyvének alapfelvetéseire reflektálva (*Még csak egyet szólott a kakas* [1939] című esszéjében), és azokkal egyetértve panaszolta: „milyen szomorúan igaz mindaz a betegség, amellyel Németh László szerint is tele volt és tele van a magyar szellemi élet! Mennyire igaz és fájdalmas, hogy nevelésünk és irodalmunk idegen befolyás alatt, idegen jegyeket viselt, és idegen gondolkodást kényszerített a gyermekre és a felnőtt magyarrá! Mennyire igaz, hogy a sajátos magyar szellemek állandóan küszködve élnek magyar földön, fájdalmak és áldatlan harcok között emészten fel önmagukat.” Ráadásul a nacionalizmus hamis vádjával sújtottan, annak az agresszív gyarmatosításnak az abszurd logikájából következően, amely a kisleányi önvédelmet, a védekező kollektív identitást ítéli el a birodalmi, nemzetközi kolonializáció helyett; amikor az őshonos népet kísérelik meg elidegeníteni saját szülőhazájától.

A harmadik úthoz kötődő, a sajátos és autonóm magyar út (azaz az egyén és a közösség szempontjait szervesen összehangoló – Pomogáts Béla szerint „valamiféle összegzés és kiegyenlítődé” irányába vezető, „a kizárólagos individualizmus és a kizárólagos kollektívizmus” csapdáit egyszerre és egyaránt elkerülő, azok tévedéseit egyidejűleg meghaladó – társadalomelméleti szintéziskísérlet) létjogosultságát megalapozó nézetekkel a történelmi jelentőségű nagy szárszói találkozón (1943. augusztus 23. és 29. között) többen is kiálltak (Gombos Gyula, Juhász Géza, Féja Géza, Püski Sándor, Fitos Vilmos és mások, sőt e gondolatok bizonyos szellemi érvénytartalmát több-kevesebb megszorítással még Erdei Ferenc és Veres Péter is elfogadta), de azokat természetesen a legerőteljesebben Németh László exponálta. Aki világossá tette, hogy „a szabadság, amelyet hoznak, valóban a magyarság felszabadulása legyen. Egy rendszer önmagában nem válhat meg egy népet; minden attól függ: kik, milyen módon, milyen ösztönökkel alkalmazzák.” Az angolszász jellegű tőkésrend is megcsappantaná a magyarság részeseledését a nemzeti vagyokban, de a szocializmusnak nevezett állami felügyelet is kolhozokba, tömegműhelyekbe terelt, sőtét jobbagysorba taszított szolganéppé és szorosan ellenőrzött értelmiséggé alacsonyítaná a magyar népet – diagnosztizálja előre az eshetőségeket. S hogy milyen látónoki pontossággal vizionált a második világháború végi nagy világpolitikai átalakulás és a kelet-közép-európai rendszerváltozás előtt, azt egyrészt

a megvalósult bolsevizmus magyarországi tényleges internacionalizmusa (azaz anti-nacionalista, antinacionális jellege), vagyis népirtó nemzetellenessége is bizonyítja, eltérően a térség többi országának nacionálkommunizmusától, amely sem demográfiai, sem öntudati-önérzeti szempontból nem végezte azt a fajta pusztítást a (látszólag ugyanannak a típusú) rendszernek alávetett néppel, mint nálunk. A balsejtelem másik részét pedig az 1989–90-es fordulat utáni jelenbeli korszak formális szabadpiaci (ténylegesen inkább globálkolonializációs) viszonyai igazolhatják – a magyar társadalom módszeres tulajdonjogi kifosztásával az illegitim (mert jórészt az előző rendszer haszonélvezőinek a társadalmi javak egykori elkobzásán, államosításán – „elkommunizálásán” – alapuló jogtalan privilégiumait konvertáló) privatizáció által. – És ezért is olyan megrázó és megkapó – találó és revelációt jelentő evidenciaszerűségében, egyszerűségében, örök aktualitásában – az is, amit beszédéhez hozzáfűzött az író-előadó: „Tegyük fel, hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lennie. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S most föláll valaki, és azt kérdi: Nem lehetne Új-Guinea a pápuáké? Ez a – harmadik oldal.” Egyébként a tanácskozást lezáró emelkedett szavaiban Veres Péter is a magyar nemzeti megmaradás feltétlenségére és elsődlegességére helyezte a hangsúlyt: „Ha a mai népi értelmiség valóban az örök magyar jelleg megőrzője akar lenni, mint ahogy ezt Németh László megjelölte, akkor én úgy hiszem, *nincs más útja*”; „Szolgálják a népet minden előzetes feltétel nélkül. Ne nézzék, milyen pártú, milyen vallású, hanem adjanak át neki annyi tudást és emberséget, amennyit át tudnak venni. (...) A világtörténelem nagy erőivel szembe úgysem fordulhatunk, mert akkor megsemmisülhetnénk. Azt kell tennünk, amit minden életrevaló nép tett a történelem folyamán: *alkalmazkodni, hogy megmaradhassunk*. Ez minden más eszmei vagy világnézeti igazság előtt áll: *Megmaradni*. Ahogy lehet. S hogy lehet? Úgy, ahogy a nép nagy többsége hiszi, hogy lehet. Mert a hit nagy erő, a történelemben talán a legelső erő.”

Németh László tehát Szárszón is időszerű és időtálló válaszokat adott legégetőbb sorskérdéseinkre. Az irodalom akkor is megelőzte a politikát, amely viszont igazi nivoltában soha nem lehet más, mint a nemzet akarata (amelyet tehát csak igazi írók és igazi politikusok szoktak és tudhatnak képviselni). Ahogyan Németh László már 1928-ban (*Új reformkor felé*) tisztán megvilágította ezt: „a bizonytalan hánykódások s a politikává izmosodott társadalmi akarat közt mint hatalmas érlelő áll a támadó igények és szavakat nem talált szorongások eszmévé váltója: az irodalom. (...) a reformkor el sem képzelhető a megelőző irodalmi mozgalmak nélkül. (...) A dolgok rendje, hogy Bánk bán és Lúdas Matyi előtte járjanak Széchenyinek és Kossuthnak.” S ha a politika mégsem figyel a nemzet szellemi, irodalmi nagyjainak a szavára és méltatlan lesz saját nevéhez: abból pedig törvénytyszerűen a biztos nemzeti katasztrófa következik.

Paizs Tibor

Útban Amerikába

Bartók Béla emlékére

Mondd, hogy tűr meg
hátán az Óceán?
Mért nem vet le?

Idegenségből menekülsz idegenbe?

Szabadság?
Acéltoronyba van ott zárva -
sejtelmesebbe,
mint a Kékszakállú vára -
a Profán ének
kilenc szarvasbikája.

Nem tiszta ott a forrás.
Zavaros.
Állati lét,
de nem szabad!
Tévöztönöd hová úzi
e kilenc szép szarvasfiat?

Azt hitted, túljutsz a tú fokán?

Tudod-e, hogy ott vár a halál,
ott, túl az Óperencián?

Magyarnak Erdélyben kél a nap!

Ha már útra csüggedt a lelked,
mentél volna Keletnek –
Máramarosba,
a bihari hegyekbe,
hisz dallamot
csak a csend teremthet,
s neked a zűrzavarhoz
nincsen hajlamod.

Vallod, hogy a disszonánsokat
kedvelted.
Hát ott majd tanulhatsz
új összhangzatot.

Demeter József

Nagy meglepetés

„Szerszámozd fel /.../
álmaidat.”

(Paul Celan)

Magyardellő nem jó helyen van...,
Énekeltük a falum nótáját –
Franciaországból jövet, és! Hirtelen
Hosszú dugó keletkezett. Nézzétek, Ő
A legnagyobb magyar költő a világon, így
Mondtam s az előttünk álló dióbarnás-
Zöldes, furgonszerű személygépkocsira
Mutattam. Nagy László vezette. A
Napot fogta kormánykerékként mely épp
Felkelőben volt. Az utánfutóból
Csillaghomlokú csikó ragyogott
Ránk. Szemlátomást derült az ég, s mintha
Mozdult volna a világ. Erdély irányába –
Kocsisor-kerekesen. Sietnem kellett.
Hirtelen – a kézügyben lévő magyardellői
Napdalos füzetemet adtam oda Neki, hogy
Írja alá. Dedikálja... Nagy meglepetésemre:
DeJó neved van, te ballószögi székely,
Mosolyintotta a Mester. Ősz-ezüst,
Mennyei haját enyhén lengette a fény.
Elővette a legújabb kötetét, az
Iszkázi Trianon-t, amelyről eddig nem is
Tudtam, és azt dedikálta nekem. Indult a
Világ. Gyorsult a sor. A lobogóként
Lengedező fellegeket Zöld angyal
Szivárványozta-szalagozta fel. Égig érő
Boldogsággal nyitottam ki a nyomdászágú
Verseskönyvet, melyben veretes betűkkel
Ez állt: Nálam felejtetted a magyardellői
Népdalos könyvedet, DeJó! És én fáradtan-
Derülten arra gondoltam, vajon milyen lesz
A Jövő arca – egy emberi-Nagy-magyar csóktól –
Mennyei oltalom.

Antal Attila

A világszabadság roadshow

A VILÁGSZABADSÁG
egyre késik.

Telnek pedig
az áruházak parkoló-terei
várakozókkal,
végül
minden rabszolga-nép
síkra lép,
s hogy a show
csak nem érkezik,
fogy a rágcsálni való, a
sör a konyak meg
a cola,
a forgóajtókon ki-beözönlő
tömeg
szilaj hullámokat vet
mert ADDIG...
ADDIG is
valamit tenni kell,
hát nem *trombita hangja* és
nem *ágyúdörej:*
bevásárló-kocsik
zaja veri fel
a hullámzó síkot...

Petőfi, ha idelátnál!

Fényesebb
a láncnál a kard!?

És az áruház-
láncnál?...

Szenti Ernő

Emelkedő számsor

Évente úgy négy-öt alaklommal
kifordult a nagyot akarás bokája.
Céllövöldét működtet a lélekben
visszamaradt ezerszeres haszonnal.

Évente úgy hat-hét alkalommal
magára hagyta az érdem az érdeket.
Van a világon egy hely, ahol az eső
csupán percekig tartózkodhat.

Évente úgy nyolc-kilenc alkalommal
nagy a sürgés-forgás a holdudvarban.
Egykor tengere és hajóhada is volt.
Ma kalapács alá került kéményfarkú háza.

Dudás Sándor

Nincs kegyelem

A persely kifosztva árulkodik
a tolvajlás gyönyörűségéről.

Imádkozz.
Maholnap szögről-végről
Az oltár félig kész, de a bárány...

Fültépőn ropog a tűz a máglyán,
acsarkodó farkasok ordítása
táncolja körül a fényt éhesen.

A szétszéledt nyájnak sincs kegyelem.

Szűk Balázs

Ikon a hóban I.

Ablak mögött fájdalom. Kint is, bent is szomorú tél ez.
Nem lesz itt ébredés. Nyersen nyeljük le félbe maradt mondataink.
Üres teán élünk, hajnali kelések veritékében, a 40-es villanykörte
Homályában, dohos, sáros előszobák ismétlődéseiben.
Sohasem ismertük az esendő pompát, ami mindenkinek jár a
Kifáradó lélegzet után, mint ahogy Isten minden virághoz közel hajol,
Mint ahogy a lányok mosolya táncol a szoknyasuhogáskor,
Az apró cipellők kopogó sóvárgásában.
Minket elárultak, s árulói vagyunk magunknak is.
Megereszkedtünk, májusi fánkról elszálltak a versengő szalagok,
Itt a sárban hervadunk...

Ikon a hóban II.

Elment a gyorsvonat. Az utolsó kanyarban császári-pávásan dudál.
Minket nevet. Egy fényes ruhájút sem látsz itt az ócska peronon,
Csak a szél köröz, mint egy katonai helikopter, pöröl a sínek fölött.
A mi Uraink elhagytak.
Fél évszázadonként történik itt valami: nyüzsgés támad,
Néhány hurrá, vér, gyakrabban az se, aztán megint csend.
Csak a rongyosok, kifosztottak maradnak. Vágyakozón néznek
Az óvatos ködbe, a sínekre, a rozsdás vasakra, amint a vizes testbe fúródnak.
Isten valahol ott lakik. Volt itt valaha remény?
Minden félévszázad között marjuk egymást, pezsgőspoharak lágy vonala helyett
Gázcsöveket, késeket simogatunk, kihányjuk a holnapi vacsorát is,
Öntudattal számoljuk csomóban hulló éveink.
Minket elárultak, s árulói vagyunk magunknak is.
Maradékból, kenyérvégből szőjük gondolatainkat,
S néha egy elröppenő fényes sóhajra várunk:
„Szökevény év volt ez is”.

Ádám Tamás

Parti harci kutyáknak

Illatos partit szervezek harci kutyáknak
beszereztem már a hamisnak hitt engedélyt
ami tévedésből eredeti lett mint a mosolyod
segíthetnél a többiben: láncos éjszakákon
engedj hadd kézbesítsem a meghívókat
harkályként kopogok az ajtókon szólok
a csaholó emberfeletteieknek hogy a gyűlöletből
engedjenek és jöjjenek közénk ahol időnként
megolvad a karamell néhány lány tekintettől
gondolhatod jól leugattak

végý füvet magadhoz mert a harci kutyák is
unják már a véres szavakat ilyenkor
fűszálakat rágcsálnak hiába a bozontos
szemöldökű gazdáik fenyegetése hogy
kitoloncolják őket a rózsadomb nemesített
cédrusai közül; akkor szabadságharcos
kutyák lesznek más ellenségképpel mert
anélkül kegyetlenül nehéz az élet
végý hát füvet magadhoz

nyugodtan kiszögezheted a megtelt táblát
az égre a legkopottabb lépcsőre teríts
bársonyszőnyeget hogy nyelje a szitkokat
a káromkodásokat előkelőbb helyeken
így szokás s ha fáj még a tegnapi sértés
tudod: kutyaharapást szőrivel

Csontos János

Eposz

Szertelen, szilaj, busa nép
terelte nyáját, ménesét,
éjfél is volt, hogy alkonyult,
s a nyereg alatt hús puhult.

Betörtek leányt, vad lovat,
barátjuk volt a pirkadat,
s nomád lelkük hazatalált,
ha meglelték a jó halált.

Az ének szájról szájra szállt,
nem ismertek istenkirályt,
ég nem szakadt, rög nem kötött,
nem kísértettek ördögök.

Néha idegen alkonyat
érte őket az ég alatt,
s furcsa jövendők hűvösét
sugallta a nyirkos sötét.

Asszonyaik búbos hasát
bélelte örök ifjúság,
s üzentek óvó szellemek,
ha egy hat ujjal született.

Törzsük egyszer lapályra ért,
ahol a múlt már nem kísért,
virgonc vizek, véres vasak
mondáját írták friss szavak.

Majd elsikkadt a régi dal,
zsibbadni támadt új ital,
s temérdek tompult nemzedék
tengette pányvás életét.

Néha pulzáló csillagok
fénye szemükben felragyog,
s úgy hiszik, ismerős terek
dajkálják vándor lelküket.

Pedig semmi nem volt igaz,
maródiságra nincs vigasz,
nincs legenda és nincs toposz,
csupán önáltató eposz...

Fekete Gyula

Kétszáz éve vakvágányon a demográfia tudománya

Fél évszázada foglalkozom népesedési gondjainkkal. Nyolc önálló kötetet írtam róla, egyéb 20-22 kötetemben is néhány ezer oldalt. Harmadfélezer regisztrált vitát, előadást tartottam. Mindössze egyetlen kétoldalas javaslatomnak volt eredménye, még 66-ban: a gyes. Évtizedek óta a népesedéspolitika gyakorlatában világméretben jelentkező képtelen ellentmondásokat nyomozgatom, viták százaiban ellenőriztem a nyomozgatás rész-eredményeit, sehogy sem akartam hinni bennük. Végére az ember-világ első számú sorskérdése az élet, a létezés, a megmaradás, s ennek legfőbb gondozása a demográfia tudományára tartozik. Húsz-huszonöt év óta keresem, de sehol nem találtam a képtelen ellentmondások érdemi, tudományos érvényű bolygatásával, miközben civilizált-világ-méretben élettellenessé torzították a jövedelemelosztást, és számomra is sokszorosan bebizonyosodott, hogy a népesedéspolitika gyakorlata megfosztotta tudományos rangjától a demográfiát, nem gondozója, hanem pusztítója az életnek ez a gyakorlat, nem támasza, hanem ellenfele a megmaradásnak, és legfőbb okozója a civilizált népek elvénülésének.

Ezt az írást arra szánom, hogy az eddigi csomagolások nélkül hozzam nyilvánosságra fél évszázados munkásságom végeredményét.

1. Világméretű elmezavar

Bolygatva az ellentmondásokat jutottam arra a következtetésre, hogy első számú sorskérdésünkben világméretű elmezavar teszi lehetetlenné a lelkiismeretes tájékozódást. Csakhogy ez nem lehet mentsége az írói lelkiismeretnek, az író felelősségét szemernyit sem csökkenti. Akkor sem, ha évtizedek óta tudja, hogy népénekzüllését, pusztulását íásaival még fékezni sem volna képes. Korunk nagy találmánya, a hazugságokba, ígérgetésekbe, „szabadságjogokba”, élvezkedésekbe csomagolt „halál kultúrája”, azüllés, a pusztulás már nemcsak hazai viszonyok között, de hasonlóképp az elvénülő Európában, sőt az Egyesült Államokban, Japánban is fékezhetetlennek s elkerülhetetlennek látszik.

„Mint lepke a fényt elkábulva issza / úgy lőn nekiünk a romlás élvezet – írta másfélszáz évvel ezelőtt még sokkal-sokkal kevesebb okkal Arany János.

Természetesen lehetne csökkenteni, akár elhárítani is a megsemmisüléssel fenyegető veszedelmet, ha képes volna felismerésére, és kellő elszántsággal önnön védelmére jövője iránt szikrányi felelősséget sem érző, nemzet-édesanyját hosszú-hosszú évtizedeken át sorozatosan megtagadó öngyilkosjelölt magyar társadalom.

Mintegy fél évszázaddal ezelőtt vált riasztóan mérhetővé a pusztulás – világviszonylatban először Magyarországon. – „Átmeneti”, „ez csak átmeneti” – mondogatták politikusok, demográfusok, közírók, s aki mégis úgy ítélte meg, hogy baj lehet belőle, s elszánta magát a figyelmeztetésre, a korabeli osztályharcban kiirtásra ítélt *ellenség* státuszát kapta meg a közéletben, felpántlikázva „nacionalista”, „voluntarista”, „nép és fajtamegváltó”, „fasiszta”, „epigon”, „haladásellenes”, „kokárdás”, „fajmagyar” és hasonló, a szerző kiirtását célzó minősítésekkel. Begyűjtöttem pár tucatot, engem illető.

Hogy volt-e ebben a „népesedéspolitikában” szándék a népirtásra, igazolhatatlan. A jelen érdek szolgálatának végképp elkötelezett, a feltétlen népszerűségnek kiszolgáltatott politika, sajtó, törvényhozás felelősségét emlegetni is komolytalan volna. A távlatokat s a jövőt csak kellő önmegtartóztatással, s olykor próbatevő áldozatokkal lehet szolgálni, ám áldozatok megkövetelése, élősdi hajlamok korlátozása, harsogó fogyasztói igények fegyelmezése nem terem népszerűséget sem a pártoknak, sem a sajtónak. A magyarok öngyilkos tehetetlensége erre példa lehet: fél évszázad óta elégtelen a születésszám, 700 ezernyi apadt közben a népesség, az anyaméhből nyolc milliányi nyilvántartott és nyilvántartásban nem szereplő magzatot gyilkoltak ki, ostromolják a világrekordot a lakosság elvényülésében, s ezzel az iszonyatos önpusztítással érdemben, igazolható eredménnyel fél évszázad óta nem foglalkozott sem a politika, sem a tudomány, sem a közvélemény.

Ma sem foglalkoznak vele. Azt tervezgetik inkább, hogy a fogyatkozó saját utódok helyett import utódokra építik át az ország jövőjét, suttymban már elkészült a terv egymillió ázsiai betelepítésére. Megfontolt nemzetgyilkolás terve ez, olyanok részéről, akiket Kádár–Aczél rendszere nevelt nemzetgyilkolásra, s ők maguk vallják, hogy a testüket „már a *nemzet* szó hallatára is piros-fehér-zöld kiütések lepik el”. (Hírszerző 2007. 03. 22.)

Fél évszázadon keresztül megszámlálhatatlanul sokszor ellenőriztem a vitákban következtetéseimet, a tanulságok, a vizsgálatok eredményeit.

Végtére előrejelzéseimet a „hivatalosnak”, „tudományosnak”, „pártszerűnek” tekintett kötelező textusokkal szemben igazolta az idő, bár a kiirtásom továbbra is napirenden maradt, de azt már előbb-utóbb a természet végzi el, nyolcvanhetedik éves vagyok. Tartozom még annyival a lelkiismeretemnek, hogy a fél évszázados viaskodások csomagolatlanul őszinte zárszavával ne maradjak örökre adós.

Be kell látnom, hogy az elmúlt évtizedek, sőt akár egy-két évszázad demográfiai problémáival foglalkozó írásokkal szembesülve igen sok és feloldhatatlan ellentmondás fogalmazódott meg írásaimban a múlt század hatvanas éveitől mindmáig. Aki az érveimben nem merült mélyre, de ingerelte az eltérés a megszokottól, elutasító ítéletéhez semmi, de semmi rosszindulatra nem volt szüksége.

Ezen a terepen már a vita alapképlete is abszurd.

Végtére harmadfél száz év óta hihetetlenül sokat fejlődtek a tudományok, időközben a

demográfia is tudománnyá érett. Teljes képtelenség lehet az a feltételezés, hogy az ember-világ első számú sorskérdésének a kezelésében olyan súlyos hibák történtek, amelyek százmilliók életét, megmaradását, identitásának megőrzését veszélyeztetik.

Voltaképp erről van szó.

Kevés híján fél évszázad óta igyekszem felhívni a figyelmet erre a veszedelemre a szólás szabadságának és lehetőségének mindmáig manipulált lehetőségei között. Természetesnek mondhatom, hogy a legteljesebb visszautasítás fogadta, hogy legyaláztak, hogy kabaré figura lettem 15-20 évig szégyenpadon, és mert világméretben igazolódtak a figyelmeztetések, nem az érveim kaptak elismerést, hanem a katasztrófa előszelét felzúgató idő.

Miközben az eltelt fél évszázad során évről évre – mondhatnám napról napra – tovább mélyült a népesedés válsága, s tovább közeledtünk a ma már elkerülhetetlennek tetsző katasztrófához, immár nemcsak Magyarország, egyben nagy hazánkká fogadott Európa elvénülésével is.

A népesedés kérdésköre máris világtörténelmet alakító tényező, s az elkövetkező évtizedekben még inkább azzá válik, s elvezethet a világ újrafelosztásához. Lelkiismereti kérdés, hogy mentsek ki a megsemmisülésből legalább annyit tapasztalataim, következtéseim, diagnózisaim jórészt rendezetlen tömegéből, amennyi egy vázaltszerű cikkso-rozatba befér.

Nem utasítom vissza, nem is vitatom az abszurditást, a képtelenség várható vádjait. Előre közölhetem egyetlen lehetséges válaszomat a vádakra: a demográfiát illető sokszázszorosan ellenőrzött legújabb következtetéseim, megállapításaim igazáról ugyanolyan szilárdan meg vagyok győződve, mint 40-45 évvel ezelőtt azoknak az írása-imnak az igazáról, amelyeket akkor ítélt abszurdnak és képtelennek a politika, a szakma, a tömeg.

Az alábbiakban igyekszem felhívni utódaim figyelmét: „A jövedelemelosztást mintegy kétszáz év óta elhatalmasodó aránytalanságok, igazságtalanságok jellemzik, mindennél inkább a bérből-fizetésből élők szektorában.” – Olyan gyilkos élősködési forma terjed jórészt a jövedelemelosztást uraló világméretű elmezavar nyomán az európai civilizáció hatókörében, amelyhez képest a marxi kizsákmányolás társadalmá irigylésre méltó Kánaán.– Hasonlóképp az élősködésre épül az elvénülő társadalmak *multikultúrának* felglóriázott találmánya, amely a költséges-fáradtságos saját utódok helyett ingyenes készárúimport-utódokra építi át európai társadalmak jövőjét. Máris, az átépítés első eredményei nyomán (idáig 80 millió a betelepülő Európába), évről évre nagyobb arányban biztosított etnikai aknamezővé válnak az elvénülő társadalmak.– Az elvénülő – tehát életellenes – társadalmakban maga a demokrácia az ítéletvégrehajtó, minthogy elkerülhetetlenül *gerontokráciává* alakul, s levezényli a társadalom felszívódását az import-utódlásba, pusztulását – kilépését a történelemből.

– Az elvénülést, a pusztulást meg lehetne állítani, de az álságos parlamenti demok-

rácia erre teljességgel alkalmatlan és képtelen, még abban a valószínűtlen esetben is, ha elszánná rá magát.

2. Világméretű sikkasztás

Induljunk ki abból:

- Az élet és a javak újratestermelése létfeltétele a társadalomnak.
- A jövő beruházásai – mindenekelőtt az utódok világra hozása, táplálása, gondozása, nevelése, oktatása, szükségleteinek ellátása, lehetőleg a kor színvonalán – feltétele az élet újratestermelésének.
- Aki az élet vagy a javak újratestermeléséből *akaratlagosan* kivonja magát, s az így okozott hiányt semmilyen más módon nem igyekszik pótolni, az ezt csakis az újratestermelőkön élőködve teheti.

Adam Smith, a közgazdaságtudomány atyja, az 1700-as évek végén bérelméletében kifejti – később Ricardo, Malthus ugyanígy –, hogy a munkabérnek fedeznie kell nemcsak a munkaerő újratestermelésének napi, de távlati költségeit is a kor színvonalán, tehát nemcsak a munkás szükségleteinek a fedezésére szolgál, hanem a család – az asszony és az általa szült és nevelt jövedő asszonyok és „munkaerők” – ellátására is. Az évezredek során kialakult hagyományokat követte tehát a tudományos bérelmélet, a *természetbeni bérezést*, a szolgák, a cselédek konvencióját is család eltartására méretezték a történelmi elődök.

Ám ez csak egy tudományosan indokolható tétel, de vegyük számba, hogy a munkás kézbe kapja a munkabérét, és megeshet, hogy kedve szerint adja vagy nem adja tovább. Számára minden körülmény azt igazolja, hogy ezért a pénzért ő dolgozott meg, csakis őt illeti. Az egyik azzal gyakorolja szabad akaratát, hogy átadja asszonyának az utolsó fillérig, a másik netán azzal: elissza, elkártyázza, hadd sivalkodjék az asszony, a gyerekhad.

Kétségkívül nem a tudomány regulája szerint alakult ki a bérből-fizetésből élő családokban a munkabér megosztása, de abban a korban még nem is túlságosan nagy és sok eltéréssel attól. A családalapítástól sem riasztott el túl sok férfit az a tudat, hogy háromszoros életszínvonalon élhet, ha elsikkasztja, ami munkabéréből a család eltartottjait illetné. Az idő tájt – a férfiaknak legkivált – a családalapítás adta meg a tisztas emberit rangot.

De telt az idő, s a munkabér egyre inkább magánkeresetté minősült, egyre inkább tekintette úgy a borítékolt bérét, aki kapta, hogy az kizárólag őt illeti. Csakis *személyes jövedelme terhére* alapíthat családot, s ha alapít, teljességgel *a saját keresetéből* kell eltartania, ezt megköveteli a családfenntartótól a becsület, megkövetelik az érvényes normák. Telik azért abból valami zsebpénzre, naponta egy-két fröccsre is.

Legfeljebb sivalkodik az asszony.

Ez a hamis szemlélet gerjesztette a női kiszolgáltatottság közérzetét a keresetüket rájuk áldozó „családfenntartókkal” szemben: függetlenségre, tehát saját jövedelemre vágytak. Az emancipáció voltaképp két keresőre építette át a családfenntartást, de a két kereset idővel a régi egy kereset vásárlóértéke alá zsugorodott, miközben kiszorult a családból nem is csak a háziasszony, hanem az érzelmekben, áldozatokban leghitelesebb családfő: az anya.

Ezt diktálták akkor már az új érdekviszonyok is: sokkal-sokkal könnyebben, nagyobb kényelemben-jólétben élhetnek a házasfelek, ha az anyát kispórolják a családból. Két fizetésből ketten mégis másképpen élhetnek, mint egy fizetésből négyen-öten azelőtt.

A női kiszolgáltatottság közérzete toborozta és indította pusztító útjára a nemi osztályharcot meghirdető feminizmust.

Korántsem csak a magzatgyilkolás százmillió nagyságrendjét kiharcoló tevékenységével jellemezhetők a feminizmus világtörténelmi méretű életellenes kártételei, minden lehetséges módon ártottak az anyaságnak, a házasságnak, a nőnevelésnek, a két nem intim kapcsolatainak, a szerelemnek. Simone de Beauvoire egész életműve a két nem „osztályharcát” szervezi, és pedig olyan hangszereléssel, mintha fogalma sem volna arról, hogy az életet a két nem együtt termi, a legteljesebb azonosulásban.

Harmadfélszáz év óta nem épült be a közgondolkozásba a munkabér családot – a „jövő beruházását” – illető része. Olykor bíróságokon lehet találkozni vele, tartásdíjperekben.

Családról, házasságról, népesedésről folytatott országos vitákra érkezett levelek ezreit néztem át, de egyetlen olyan utalással sem találkoztam, hogy a munkabér jelentős része a jövőnek szánt beruházás, elsősorban az utódlást szolgáló. A hetvenes évek vitákra érkezett hozzászólásaiban jórészt a pártirányított sajtómonopólium tükre volt a „közvélemény”. Egyik országos vitámra, melyet a milliós példányszámú Nők Lapjában *Éljünk magunknak?* címmel indítottam, mintegy kétezer hozzászólás érkezett. Akkor már 13 éve elégtelen volt a születésszámunk, de ennek a bolygatóit sokan nacionalistának bélyegezték, az emberi szabadságjogok súlyos megsértésével vádolták. „Antianyának” nevezte magát 120 hozzászóló, indulattal, gyűlölettel írt a gyerekekről, az anyaságról. Számos hozzászóló szerint „a mi zsebünkől veszik azt ki” – értsd: a gyerektelenek zsebéből – , amit családi pótlékként vagy gyermekgondozási segélyre a kismamáknak kifizetnek. Jellemző, hogy még többgyermekes szülők is azt a hazugságot visszhangozták, amit a pártajtó a fejükbe vert: „segélynek”, „pótléknak”, „juttatásnak”, „támogatásnak” becézve annak a töredékét, ami jogosan megilletné őket az elsikkasztott költségtérítés pótlására.

A már közveszélyessé vált népesedési gondok tagadóit egy neves író-szociológus-szociográfus levelének néhány részletével jellemezhetem: „... Civilizált társadalomban, ahol az ember már nincs vak ösztöneinek és a természet törvényeinek alárendelve, az egyén szempontjából a gyerek lehet önző érdek, felelőtlenség, vagy többségben

– merjük kimondani – *hobby* (tehát *magánügy*), mint teszem azt a bélyeggyűjtés, a kutyatartás stb. Ha pedig hobby – és nyugodtan elfogadhatjuk, hogy az –, ezt mindenkinek *önerejéből* kell finanszíroznia! A gyerek tehát *öncélú* kedvtelés, amelyben manapság a közösség szempontja semmiféle szerepet nem játszik... A nemzet pedig nem fog kihalni, emiatt nem kell aggódnunk, mindig lesznek olyanok, akiknek a gyerek a hobbijuk, mint ahogy kutyabarátok is mindig vannak, ha nem is kapnak *kutyapótlékot és kutyáolat...*”

Világosan példázza azt is ez az idézet, mely a „modern” világ uralkodó szemléletét tükrözte, milyen világméretű elmezavar támadt két évszázad alatt a munkabér elidegenedéséből, miközben elsikkadt belőle a család létalapja – vajon miféle érdekek szolgáltatában történt ez a sikkasztás?

A *human capital* tudós kutatója, *Theodor W. Schultz* számítása szerint ma már a nemzeti jövedelemnek mintegy 30 százalékát igénylik a jövő szükséges beruházásai a kor színvonalán. Más számítások is igazolják ezt az arányt. Hatalmas összeg, ráadásul felmérhetetlen, mennyivel rövidíti meg a tényleges sikkasztás. Magáról a sikkasztásról egyébként fogalma sincs a közvéleménynek, sok ezer levél közt eggyel sem találkoztam olyannal, amely szóba hozta volna.

Ám ha sikkasztás nyomozására adom a fejem, nem kerülhetem meg az ügy néhány homályos részletét.

Mióta ember él, önfenntartása mellett önnön folytatása is terheli. A barlangkortól a 18. század végéig az élet egyszerű törvénye volt ez, és akkor is törvénye maradt, amikor a természetbeni bérezést világméretben fizetés váltotta fel.

Elvben legalábbis. A demográfia fiatal tudománya a bérelméletébe építette be „a jövő beruházásait”, de a gyakorlatban nem gondoskodott biztosítékról arra, hogy a bérnek-fizetésnek az utódlás költségeinek fedezésére szánt része céljának megfelelően kerüljön felhasználásra.

Kétszáz év óta egyre nő a sikkasztások számaránya, ráadásul az elkövetők olyan nevelést-oktatást kapnak pendelyes koruktól, hogy ez a legteltesebb rendjén van így, a sikkasztást jogrendjük is szentesíti, s bérüknek fizetésüknek ezzel a részével, ha óvakodnak a gyerektől, ha elkerülik a családalapítást, a szabad rendelkezés sérthetetlen szabadságjogaik közé tartozik.

Újabban a nyugdíjrendszer összeomlásának már elkerülhetetlen veszedelme, az elvényülés már letaglózó következményei elbizonytalanították az uralkodó öngyilkos szemléletet, de annyira azért nem, hogy merjünk végre a valósággal szembenézni.

A Hivatal különben a népesedés gondjait a jövő beruházásaival együtt a szociálpolitika egyik alfejezetébe számúzta, a „ha jut rá pénz” tartományába, hajléktalanok, elesettek, gondnokoltak, nyomorgók közé.

Első számú közügyünket, a létezés-megmaradás ügyét a szociálpolitika alrovatába deportálni annyi, mintha a parasztember a vetőmagot az ocsúból vételezné, s abból a

szemetes maradékból, amit a család élelmezése, ruházkodása, adózása, sürgető beruházásai, jóleső szórakozásai után még a hombár aljáról összesöpör.

A társadalmi létezés vastörvényét, az élet újratermelésének létszükségét ostoba és hamis „szabadságjogoknak” rendelik alá, az önvédelmet, az utódlást, a megmaradást, amelyekért a legtöbb vér folyt a világtörténelemben, a hobbi színvonalára süllyesztik, egy szintre a bélyeggyűjtéssel, a kutyatartással. Világrésznyi területeken elkezdődött az elvényülés, a züllés, a pusztulás, *a halál kultúrája az élet kultúráját diadalmasan tapossa el.*

Emlékeztetek: II. János Pál írta Az élet evangéliumában: "Mindenkinek rá kell döbbennie, hogy a jó és a rossz, a halál és az élet, a halál kultúrája és az élet kultúrája közti hatalmas és drámai ütközet előtt állunk."

Ha a jelen állapotunk tartós marad, csak belepusztulhatunk, nincs más esély. Az egy párt sajtómonopóliuma tömegek agyát szállta meg, s gondolkozását ma is vezérli. Ez a mai, nemzet-édesanyját, határon túli testvéreit 82 százalékban megtagadó társadalmunk a több ezer éves magyar történelem söpredéke. Tessék utánaszámolni, én megszámláltam: két-három békés évtized alatt ez a lakossággá züllesztett nemzet több magyar lelket gyilkolt ki a világból, mint ezer év háborúiban együttvéve összes ellensége: tatár, török, német, orosz.

Milliók vélekedtek úgy még pusztulásunk harmadik-negyedik évtizedében is, hogy a népesedés csak a nacionalisták gondja, hogy fogyásunk javára szolgál a túlszaporodó emberiségnek, hogy rengeteg a gyerek nálunk, nem férní tőlük a villamoson, mi is túlszaporodunk, hogy nem kell a nyugdíjhoz gyerek, levonták a járulékot a fizetésekből, hogy minek ide gyerek, így is sok a munkanélküli, hogy csak *átmeneti* a születésszám csökkenése, hozzá nem értő írók fújják fel, gond egy szál se, hogy hobbi a gyerek, magánügy, mint a bélyeggyűjtés, a kutyatartás, mindenkinek önerejéből kell finanszíroznia... stb.

–A pártállamból átmentett sajtóaffia minden hazugságát, rágalmát, ígéretét újra, meg újra, meg újra elhiszik az évtizedek során végképp elbutított milliók, önnön nyilvánvaló érdekeik ellen szavaznak, a közvagyon szétlopását, milliárdok kaszálását a nemzettagadó bamba tömeg megalkuvó közönye kíséri.

–Legutoljára kollektív öngyilkosságunkat is.

3. Gyilkos élősködési forma

Nem vitatható, hogy aki a munkás életből akaratlagosan kivonja magát, az élősködik azokon, akik dolgoznak, részt vesznek „a javak újratermelésében”.

Igaz, voltak olyan évszázadok, amikor az ember – netán az őse – javak előállításával, termelésével még nem foglalkozott, abban a történelem előtti korban még a szükségletek közvetlenebb kielégítése jelentette a munkát, vadászat, halászat, gyűjtögetés, élősködés a vad természetben. Meglehet, már ezek között az *előemberek* között is éltek

olyanok, akik a korabeli *előmunkából* is kivonták magukat, ha valami okból megtehették ezt mások terhére és rovására. Vadászni a mamutra nem mentek el, de a vacsoránál igyekeztek belőle maguknak minél nagyobb darabot kanyarítani. Ez a fajta élősködési ösztön a társadalmakban mindmáig jelen van, változó formákban, arányokban életképes maradt, s amikor a marxi ideológia bírálatainak zászlajára tűzte, százmilliókat mozgathatott vele a hatalmi manipuláció.

Az sem vitatható, hogy a társadalmi lét másik feltétele, az élet újratermelésének vas-törvénye hatálya alól is kivonhatja magát akarattalosan az ember, ám ezt is csak azokon élősködve teheti, akik az élet átörökítésének minden gondját, terhét, felelősségét vállalva évezredek elődei nyomán éltetik tovább a nemzet közösségét, megőrizve és gazdagítva létét, nyelvét, kultúráját, hagyományait, vívmányait, csak a továbbadott étellel együtt megőrizhető javait, erkölcsiékben, szellemiekben, anyagiakban. Ennek akaratlanos megtagadása – miközben a megtagadó millió és millió továbbadott élet jelenlétét, emberi közelségét, közösségi erőforrásait élvezi – olyan kegyetlen, gyilkos élősködési forma, hozzá képest a marxi kizsákmányolás társadalma maga a paradicsom. A javak újratermeléséből az élősködők kimaradása legfeljebb az életszínvonalat morzsolja le, nélkülözést okoz, netán nyomort, de a társadalmat nem pusztítja el, ha lassabban is, de gyarapodik tovább népessége, kultúrája, gazdasága, a történelem erre a bizonyosság.. A gyilkos élősködési forma viszont maga a halál, mert ha elhatalmasodik, magát a társadalom életét éli föl.

Az európai civilizáció világában kétségkívül elhatalmasodóban van.

Mióta ember él, nyilván sosem volt olyan kor, olyan nagycsalád, horda, törzs, nemzetség, társadalom, amelyben az életét továbbadta mindenki. Korán meghalt, betegség gyötörte, nemzőképessége, párkapcsolata hiányzott, vagy szándékosan került el a fogantatást. Ennek ellenére nagy távlatokban évszázadokon keresztül sokasodott az emberiség létszáma, a túteljesítők nemcsak a hiányokat pótolták.

A múlt század közepén – leginkább Európában – fogytkozni kezdtek a túteljesítők, Fogytkozott a családonkénti gyerekszám is, s nőni kezdett a gyermektelenség aránya. Felgyorsult ez a folyamat a század végére, külön életformát alakított ki magának a *szingli*,s a halálozás kezdte túteljesíteni a születésszámot.

Szánalmasan ostoba demográfusok tudományos konferenciákon azt fejtegették, hogy a népességfogyásba nem szabad beavatkozni, az emberi szabadságjogokat sértենék vele, de különben sincs értelme a beavatkozásnak, mert a csökkenő születésszám korjelenség és befolyásolhatatlan.

Jó ideig úgyszólván uralkodó nemzetközi szemlélet volt ez a demográfiában.

Miközben évtizedek hosszú során, mindenütt a világon az európai civilizáció hatókörében statisztikai felmérések igazolták, hogy a jövedelemelosztás a legmagasabb életszínvonalall azokat premizálja, akik pusztítják a társadalmat, az éltetése viszont büntetendő cselekmény, már az egyke vállalása is morzsolja, a több gyerek viszont felére, harmadára

csökkenti a család jövedelmi fejadagját. Felmérések szerint az eltartott nélküli keresők fejadagja átlagosan kétszerese, háromszorososa, három és félszerese volt *azonos munkát végzők között* a három vagy több eltartottat ellátó család jövedelmi szintjének.

(– Csak a kommunizmusban térhetünk át a szükségletek szerinti ellátásra, akkor majd megkapja a család, ami jár a gyerekeknek – írták, mondták, tanították a „béketáborban” hajdani ideológusok. Rá is kérdeztem akkor: Csak a kommunizmusban? Addig nem kapnak enni?)

Az elmezavar tehát maradt. Telnek az évek, az évtizedek, mélyül a fogyás, az elvénülés, de a gyilkos élőködés veszedelme szóba sem kerül.

A közösségi lelkiismeret helyenként már a múlt század elején nyugtalankodni kezdett: családi pótlék, „juttatások”, „családsegítő szolgálat” formájában, és egyházi, közeleti, politikai, szakmai viták kíséretében. Mintha a „családsegítés” politikája abból indulna ki, hogy korunk munkabéreiből mégiscsak kimaradt az utódnevelés költségfedezete, s a „családtámogatás” politikája annak a pótlására hívatott.

Elképzelni is nehéz, hogyan lehetett elhithetni százmilliókkal – sok tízmillió diplomással köztük – azt az oktondi képtelenséget, hogy „ az élet újratermelése” – az utód nemzedékek világra hozatala, szükségleteinek korszerű ellátása, felnevelése, oktatása, munkába állítása, családalapítása (ismételnem kell: Theodor W. Schultz Nobel-díjas közgazdász számításai szerint a nemzeti jövedelem 30 százalékát igénylő „jövő beruházásai”) – *magánügy, hobbi*, jóleső időtöltés, ki bélyeget gyűjt, ki kutyát tart, ki gyereket nevel. Mert: ez a világ rendje. „ A nemzet pedig nem fog kihalni, emiatt nem kell aggódunk, mindig lesznek olyanok, akiknek a gyerek a hobbijuk, mint ahogy kutyabarátok is mindig vannak, ha nem is kapnak *kutyapótlékot és kutyaaolat...*”

4. Európa mint etnikai aknamező

Már évekkel ezelőtt jelezte az ENSZ-ben egy számvetés, hogy Európának, fogyatkozó népessége pótlására, a megromlott korszerkezet helyreállítására 160 millió betelepülőt kellene befogadnia. Semmi gond nem volna ezzel, ha csak statisztika volna, bőven telne 160 milliónyi pótlás a túlszaporodó országokból. Ha nem allergén nyelvek, hitek, kultúrák, hagyományok, szokások, szándékok keverednének, és nem hoznának létre elvénült társadalmakban kibiztosított etnikai aknamezőt. A betelepülő szórvány asszimilálódik, mert akarja is. Akarja, hogy hasonlítson mindenben és minél jobban befogadó környezetéhez, azonosuljon vele. Nagy sikerélménye, ha már észre sem veszik rajta, hogy jövevény. Nagyon nehezen avagy egyáltalán nem asszimilálódnak viszont százezres-milliószámú tömbökben a betelepülők. Első nemzedékük még alkalmazkodik, megszokja, elviseli megkülönböztetést. De gyerekeiknek, unokáiknak már ez a szülőhazájuk, már érezni is annak érzik, s különösen érzékenyek minden megkülönböztetésre. Beleszületnek pedig megkülönböztetésbe, elkerülhetetlenbe, mindennaposba – ha csak a tükörbe néznek,

netán már akkor is – utcán, pult mellett, munkahelyen, lakóhelyi környezetben, ha ezer közül csak egy sértené őket naponta egy mozdulattal, fintorral, megjegyzéssel – magát az életet fogják elviselhetetlennek érezni.

Az enervált, vénülő, kultúrájában is fertőzött Európa 80 milliónál sokkal-sokkal kevesebb fiatal, életerős, sorstársaival szolidáris, nyelvében, hitében, hagyományában idegen jövevényt sem volna képes franciává, angollá, németté – egyáltalán: európaivá – asszimilálni. Számolni kell azzal, hogy az etnikai aknamezőn hamarabb lesznek áldozatok a vénülő, ritkuló befogadók, mint a betelepülők, akik fiatalok, életerősek s szaporák.

Mert ennek az aknamezőnek a mélyén a robbanóanyagok egész arzenálja rejtőzik. Klasszikus képlete a kizsákmányolásnak, az élőködésnek: valahol, többnyire a „harmadik világban” megszületik a gyerek, fölnevelik, annyira, amennyire oktatásban is részeseül, a „beruházás” tehát megtörtént, létrejött a „munkaerő”. A minősége nem feltétlenül a kívánatos, ám ha szorongat a hiány, üzemel a civilizált tolerancia, s a kínálkozó, kész, ingyenes „munkaerőt” átszippantja a faluból a város, Afrikából, Ázsiából Európa, Amerika, szegény országból a gazdag ország, túlszaporodóból a fogyatkozó. Valakik tehát áldoztak rá, gondot, türelmet, anyagiakat, fölnevelték, de a termését mások élvezik, egy élet munkájával és utódaival új hazáját ajándékozta meg. Alig valószínű, hogy a befogadó őslakosok vénülő, fogyatkozó, széteső társadalma sokáig élvezheti majd ezt az – őt nem illető – hozadékot.

Ez a hozadék – voltaképp elsajátítás, eltulajdonítás – a marxi „kizsákmányolási rátához” viszonyítva annak legkevesebb a százszorosa.

A globális pénztőke tehát – még hozzá erős baloldalinak sminkelt támogatással – régóta hadat visel a humán tőke, a saját nevelésű utódlás ellen. Mondván: drága mulatság saját utódokat szülni, 20-25 éven át nevelni, oktatni, tiszta ráfizetés, amikor a harmadik világ tömérdek emberfeleslegéből fiatal import munkaerő bármilyen mennyiségben, – várakozás nélkül és ingyen kapható. Aki a saját utód mellett érvel, hamar megkapja az „idegengyűlölő”, „rasszista”, „szélsőjobb” bélyegeket. S a neoliberalizmus meghirdette Európában az ölelkező kultúrák nászát, a multikulturális paradicsomot.

Ez idő szerint az ölelkezéssel is gondok vannak, meg a nászsal is. Üzemelni kezd viszont az aknamező. 2005 őszén Franciaországban és környékén pusztító tüzek ezrei gyúltak, s barikádokat építettek a bevándorlók gyerekei. Angliában is. Németországban is.

Megbukni látszik tehát a csábító nagy biznisz, a jövő, a saját utód jó étvágyú fogyasztása, s az elfogyasztottak pótlása import utódlással – bármennyire ingyenes mégiscsak idegen – milliókkal. Az az ideológia, amely Európa-szerte megbélyegezte, gyalázta a ragaszkodást a történelmi identitáshoz, a nemzeti értékekhez, az élet mennyiségi és minőségi átörökítéséhez saját utódlásban, amely szemérmetlen élőködésre alapozva építette át Európa jövőjét, a végpusztulás lejtőjére terelte a kontinens elvénülő népeit. A következő évtizedek döntik el, hogy a befogadók ritkuló utódai a 80 milliányi betelepült és a további betelepülők szapora utódaival kialakítják-e a béketűrő *modus vivendit*.

Meglehet, arról a 80 millió betelepülőről azt írják majd a jövő történészei: a XXI. század elején Európában kezdődött a világ újrafelosztása.

Sok ezer levelet, vitacikket, hozzászólást olvastam ebben a témakörben, az idézett diplomás író-szociológusnak az írása fejezte ki legteljesebben a korabeli liberális-elit közvéleményt. Hasonló szellemű eszement hozzászólások százaival egészíthetném ki, s már maga ez megbízhatóan jelzi az elfogultság, a személyes érdek, az élődi hajlamok jelenlétét, ha országos vita egyik pólusa körül ilyen arányban tömörülnek a képtelen ostobaságok.

Kérdés, ha az elmúlt kétszáz évben kialakult elmezavar okán sikkasztástól védettebb, biztonságosabb helyet keresnénk a pénzügyi rovatokban a jövő beruházásainak, nem éppen abból kellene kiindulnunk, hogy a „családsegítő szolgálatok” már nemzetközi méretben kikényszerítették a természetbeni bérezésben évezredekig érvényes, családra méretezett számvetést, s ha a bér családot, gyermekeket illető része kimaradt a borítékból, legalább egy töredékét besorolták valamilyen „juttatás” címén a szociálpolitika alrovatába.

Ha az anyának minden újszülött után számlát nyitna az állam, az önkormányzat vagy a jövő beruházásainak a kezelésével megbízott bank, intézet vagy minisztérium, ha a gyermeket felnőtté, független állampolgárrá, önálló, képzett „munkaerővé” válásáig végigkísérné ez a számla az életén, és ellátná az emberi, szakmai önállósodás anyagi szükségleteit, egyszerűen tisztulna a világméretű elmezavar.

S a gyilkos élösködéstől is végleg megszabadulhatnánk.

Ezen a módon valóban kiemelhetnénk a munkabérből a jövő beruházásait, „a munkaerő előállításának költségfedezetét”. A gyermekek számláinak kezelését szigorú ellenőrzéssel a szülőkre bízva, a lehetőségig korlátozva tehát a sikkasztás, ezáltal a gyilkos élösködés nemzetpusztító gyakorlatát. Eltörölve a családtámogatás „juttatásait”, átutalva egyben költségvetését az utódlás számláira.

Számos hasonló megoldás lehetséges a züllés-pusztulás fékezésére-megállítására, ha azokat az ösztönzőket, amelyeket a politikai, szakmai korlátoltság és a féktelen vágy az élösködésre a züllés-pusztulás terjesztésére célzott be, minden részletében a megmaradásra, a nemzeti-emberi jövő szolgálatára, az élet pártolására állítjuk át.

Nagyon-nagyon eltávolodtunk a demográfia tudományos minőségétől a „népese-déspolitikával”, csak lépcsőzetesen, türelemmel és hosszabb távon közelíthetünk meg érvényes és tartósnak ígérkező megoldásokat. Első lépcsőnek a családi jövedelemadó volna esélyes. Baranyi Károly javaslata – a szülők részesedése dolgozó gyerekeik jövedelemadójából – szintén lépcsőnek kínálkozik. De eltávolodásunkat a demográfia tudományos rendjétől egyedül igazságos módon csak akkor állíthatnánk helyre, ha a költségvetésre terhelnék rá a jövő beruházásait, s egyben visszafizettetnénk a sterilizáltakkal, a művi abortusz törzsvendégeivel, a szinglikkel, a „meleg” együttélőkkel, az *akaratlagos*

gyermektelenekkel (azok a gyermektelenek mentesítve, akik más módon szolgálják a jövőt) meghatározott életkoruktól kezdve élethosszig bérüknek-fizetésüknek azt a részét, amely az utolsó fillérig világra nem hozott gyerekeiket illetné, s őket is csak szülői minőségükben illette volna. A sikkasztást, amelyre – jórészt tudtukon kívül – gyilkos élőködésüket alapozzák, s amelyet többgyerekeseknek kell névtelenül továbbítani, akik helyettük szülnek-nevelnek utódot.

A mi jelenlegi *létező* parlamenti demokráciánk az ilyen, vitathatatlanul igazságos politika végrehajtására képtelen volna. A pártok sem vállalhatnák ilyen politika képviselését, miután a választópolgárokat leszoktatták arról, hogy minden történelmi előrelépésért – egyáltalán: a jövőért – *mindig áldozatot, olykor nehezen elviselhetőt kell hozni*, és rászoktatták arra, hogy választások előtt tartsák a markukat, és adják a voksot a legtöbbet ígérőnek. Voltaképp kiszolgáltatták magukat a pártok az erkölcstelen népszerűségnek a voksok jutalmazásával-vásárlásával.

Visszavonom a többes számot, elég egyetlen párt is a választási rendszer elzüllesztésére, ahol milliónyi (több milliónyi?) választópolgár tartja a markát ilyen-olyan kedvezésekért. Ott megnézheti magát az a párt, amely nehéz áldozatokat vállal programjában a történelmi előrelépésért, a jövőért, s az efféle vállalásokkal igyekszik a voksait begyűjteni.

A mi helyzetünk, igen valószínű, ma legrosszabb a világon. És naponta rosszabb lesz, mindennap nehezebben helyrehozható. Ötven éve elégtelen a születésszám, azóta a gyeg-gyed-en kívül a pusztulás kivédésére érdemben semmi sem történt, pedig a társadalom szervezetében az életellenes tumorok és fekélyek úgy elszaporodtak, a gyógyítást bármelyik nap el lehetne kezdeni. Az első lépcsővel.

Hogy mikor érünk a lépcsősor végére?

Jelen állapotunkból ítélve jó lelkiismerettel csak azt mondhatom: így soha. Ez a nemzet-edesanyját annyiszor megtagadó nép inkább sodródik tehetetlenül a pusztulásba, mint hogy vállalja a megmaradásért elkerülhetetlen áldozatot.

6. *Ítéletvégrehajtó: a demokrácia*

Nagyszerű találmány a demokrácia. Visszacsatolja a politikai felelősséget a választópolgárokra: tőlük kapják megbízásukat a közügyek legfőbb irányítói, végső fokon ők maguk felelősek érte, kikre bízzák a sorsukat.

Más kérdés, hogy sehol a világon nem hatályos – nem elég hatályos – ez a felelősség. S erről csak annyit: más lapra tartozik, ez nem a rendszer hibája.

Szembe találkozunk viszont, meglehetősen először a történelemben, olyan próbatétellel, amely a demokrácia legfőbb értékeit veti be a pusztítás szolgálatára. Most forogja ki az idő, hogy a demokráciának még a legtisztább, legnemesebb fajtája is csak életképessé gyógyítható társadalmakban képes a rendszergazda szerepét vállalni.

Életkori sajátosságnak vehetjük, hogy az öreg embereket mindennél inkább a jelen izgatja, s a múlt foglalkoztatja. Azon, hogy mi lesz húsz, harminc, ötven év múlva, nemigen gyötrődnek. A fogyás miatt hirtelen előregedő társadalom közgondolkozása szükségképpen alakul így: eltompul az új iránti érzék, kevés a hajlandóság áldozatra, a jövő még nem szorongat, gondjai, szükségletei háttérbe szorulnak. Annál nagyobb a *közvetlen és pillanatnyi* kívánságok, érdekek vonzása, elfogyasztani a még elfogyaszthatót, kiélvezni a még kiélvezhetőt – utánam az özönvíz. Az egyéni lét elkerülhetetlen pusztulásának tudata párosul a közösségi lét pusztulásának felkomorló előérzetével, és mint az élő szervezetet a gócosodó rák áttételei, szövődményei, úgy fertőzi meg az egész közéletet, az egész magánéletet ez a gyógyíthatatlannak tetsző kórosodás.

Az elvénülő, fogyatkozó társadalom életellenes. Életellenessé – gerontokráciává, vénuralommá – formálja át a demokráciát is. Gyermeküket fogyasztják a jövőn élőködők, s többségi szerephez jutva akár a legtisztább demokratizmussal érvényesíthetik önös érdekeiket. S ezek az új érdekviszonyok már nemcsak a szemléletet, a közgondolkozást, a közerkölcsöt, a magatartásformákat határozzák meg, érvényesülésre törnek a sajtóban, közigazgatásban, a jogalkotásban és a közélet egyéb fórumain is, mindenütt.

Meghatározó szerepe van a számszerű többségnek a demokráciában. Noha a nyugdíjasok és a nyugdíjas korhoz közeledők nem – még nem? – képviselik a szavazásra jogosultak többségét, de, minthogy legnagyobb arányban ők vesznek részt a választásokon, a szavazók többségét helyenként is, s akár országosan is képviselhetik. Számítsuk be, hogy a demokratikus választási rendszer sehol a világon nem szabadulhat attól a képtelen ellentmondástól, hogy a jövő zálogát, a gyermekek, a serdülő fiatalok korosztályait a választójog kirekeszti, és sem képviselőikre, sem helyettesítésükre nem ad lehetőséget.

A nyugdíjban közvetlenül érdekelték köre kétségkívül a legnagyobb tábor, a szavazást gyakorlók között abszolút többségre esélyes. Minden együtt van tehát ahhoz, hogy a *létező* demokráciát a többségi elv érvényesítésével leváltssa a vének életellenes uralma, a gerontokrácia. Na és? – mondhatnám főpolitikus druzsám mintájára – az öregek bölcsék, nem árt a politikának kicsivel több bölcsesség.

Történt valami ebben is. Gyerekkorom falubeli öreg parasztjai, akik a valóságból, közvetlen élményeikből szűrték le tapasztalataikat, bizony, másképp gondolkoztak az élet-ről, a világról, a politikáról, mint nagyon sok mai vénember, akit a tévé, a rádió, az újság, ilyen-olyan szónok okosított, s aki nem egyszer, nem csak másodszer, de tizedszer is elhiszi akár ugyanannak a politikus szélhámosnak a hazugságait, ígéretéseit, dicsekvéseit, rágalmaikat, és csakis arra voksol, aki neki a legnagyobbat hazudja.

Lesz tehát indok a háborgásra a már lényegében bekövetkezett államcsőd okán, a nyugellátás, betegellátás lezüllesztése miatt beláthatatlan ideig, és lesznek az országot kirabló és kiraboltató politikusok, akik a zöldasztal körüli rablóhadjárataik után rálicitálnak a legnagyobb érdekcsoport és reménybeli szavazótábor háborgásaira. Miáltal a

parlamentáris demokrácia a személyes érdekérvényesítés alapján *a jövő ellenzékét* könnyen többséggé szervezheti.

Kollektív öngyilkosságra.

Igen vázlatos és természetesen igen hiányos összefoglalója ez az írás a civilizált világot fenyegető népesedési katasztrófa előszelének, a fogyás-elvénülés néhány felderített okának, s csak utalásokat tartalmaz kínálkozó terápiára. Nem a mondandó hiánya miatt, csak a saját írásaimból több ezer oldallal kiegészíthetném. Itt csupán azt kívántam jelezni *csomagolás nélkül*, milyen eredményre jutottam a vizsgáldásokkal.

Átolvasva az írást hiányérzetem támadt. Mert az rendben volna, hogy a tudomány, a szakma, a ráció nyelvén fogalmaz és érvel, végtére vitairatnak is tekinthető. Viszont azoknak az olvasóknak keveset mond, akik a líra, az érzelmek nyelvére fogékonyak, számukra a népesedésről – anyaságról, gyermekekről, családról, nemzeti sorskérdésről – csak az az igazság teljesedik ki, amelyet érzelmeikkel felfoghatnak.

Visszatérek a leggyakoribb ellenvetésre, melyet a ráció nyelvén már megválasztam. Van rá válasz – némi ismétlést elviselve – a líra nyelvén is.

Valóban magánügy, hogy továbbadjuk-e az életünket, vagy végleg kiirtjuk a világból?

Elgondolom, hány millió éves lehet a mellemben ez a szívdobogás, melyet elődeim beláthatatlan sora adott tovább egymásnak, szülők a gyerekeiknek; ezer és százezer éveken át ez a soha, egyetlen percre meg nem szakított szívdobogás, amely most engem éltet. Elgondolom, mennyi harc, mennyi munka, mennyi szenvedés, mennyi véráldozat őrizte meg ezt a szívdobogást százezer és millió évek során arra, hogy Magyarországon egy borsodi faluban egy nő meg egy férfi ezt a történelmi örökséget nekem adhassa tovább... Valóban magánügy, hogy továbbadom-e én is több millió éves történelmi örökségemet, vagy akaratlagosan elfojtom magamban, örökre megszakítom jóvátehetetlenül? Valóban magánügy volna ez a – szinte-szinte tömeggyilkosság? Mellyel elődeim beláthatatlan sorát és lehetséges utódaim beláthatatlan sorát veszíteném el magamban?

A jogrend természetesen magánügyként kezeli, parlamentek többsége is. Az utód megtagadása nem büntetendő cselekmény, még a legszigorúbb minősítésben sem büntetőjogi, hanem erkölcsi kérdés, s ez így van jól. Ám ha számításba veszem, hogy a társadalmak kontinuitása, az élet szinten tartása, az egészséges korszerkezet megőrzése a nemzedékek váltásában, „újratermelésében” elsőrendű közérdek, akkor már a józan ész elbizonytalanodik, hogy valóban magánügynek tekinthető-e, ha valaki akaratlagosan sérti ezt az elsőrendű közérdeket. Ám annak a megítélésében nem bizonytalanodik a józan ész, hogy magánügynek tekinthetjük-e, ha a társadalom továbbéltetéséért élethosszig nélkülözés jár, az irtogatásáért pedig két-három-négyszeres életszínvonal, karrier, mesebeli élvezkedés a fejedelmi prémium.

Korántsem egyedüli oka, de önmagában is célratörő programja ez a biztos pusztulásnak.

Serfőző Simon

Fekete Gyula kitüntetése elé

Csaknem egyszerre, egy időben ismertem meg Fekete Gyulát mint író, aztán mint az Egy korty tenger publicisztikusát a rádióból s a tokaji írótáborok vehemens vitázóját ádáz ellenfeivel.

A hetvenes évek voltak ezek, amikor a magyar társadalom végképp belenyugodott, hogy elveszett az 1956-os forradalom szabadságreménye. S továbbra is kiszolgáló nép leszünk.

Eltúrte a hallgatásba szorítottságát. Hogy neki nem lehet szava. Hogy a vidék kolhozosítása nyomán falusi emberek tömegei kényszerültek a fekete vonatokra, hazájukban is hontalan sorsba. Eltúrte, mert élni akart, dolgozni. S dolgozhatott, ekkor már az önmaga kizsákmányolása árán módjával gyarapodhatott is.

A feltétel önmaga feladása volt. S hogy ne firtassa a jövőt. Ne az legyen, ami lenni szeretett volna: önálló, szabad.

Ebben az időben Fekete Gyula elsősorban még mint író volt közismert, s el is ismert, elsősorban A falu szépe, Az orvos halála és a Hű asszony meg a rossz nő című regényeivel. Noha közéleti megszólalásai az írói pályára lépésétől kezdve folyamatosak voltak.

Tollával az ország, ezen belül is elsősorban a vidék felemelésének ügyét szolgálta. Figyelmeztetni és segíteni akart. A szépíró lassan háttérbe vonult, s hangsúlyosan a közíró lépett előtérbe. Egy olyan előtérbe, ahol számára nem volt kímélet. Nincs ma sem. Aki hazáról, nemzetről beszél, arra kiközösítés vár. S persze lejáratás! Fekete Gyulának azonban nem ez a főbenjáró „bűne”, hanem a hajthatatlansága: nem fogadta el, hogy a család magánügy legyen. Hogy éljünk magunknak. Mindannyiunk felelőssége, hogy lesznek-e utánunk jövő nemzedékek! Drámai beszámolóit, hogy egyre öregszik, vénül és fogy az ország népessége, lehetetlen volt megcáfolni, mert az maga volt az igazság. Hathatós intézkedésre azóta sem került sor. A magyar nép fogyása megállíthatatlannak tűnik. Ennek bekövetkeztét és következményeit évtizedekkel ezelőtt megjósolta. Túlzottan sötéten lát – fogták rá. Ördögöt fest a falra. Pedig azt már akkor sem kellett festeni, arcunkba vigyorgott naponta.

A magyarság eltűnése a Kárpát-medencéből reális veszéllyé vált. Sőt programmá a részekre, darabokra bomlasztásunk – a fölszámolásunk! S ezt a programot sorsunkba beletörődve, mi magunk hajtjuk végre az alulnépesedéssel: az önfelélésünkkel. A jobb élet illúziójának becsapottjai vagyunk évtizedek óta, amit csak manapság veszünk észre.

Talán még idejében, mert az elveszésünkbe nem lehet belenyugodni. Nem lehet

akkor sem, ha ezt az országot még az oroszok se rabolták úgy ki, mint most a Nyugat, s ha a veszéllyel sokan még ma sem akarnak szembenézni: föléli Magyarország ezt a népet. Hogy már semmink nincs, mert elvitték, eladták, s ha hagyjuk, nem leszünk mi sem.

Fekete Gyula idejében szólt, miféle veszedelmek közelednek. Nem volt fogatja. S ha volt: az elutasítás. Ami körülöttünk, velünk történt, ahhoz a bávaság asszisztált.

Amit Fekete Gyula évtizedeken át tett, a megmaradásunkért tette, megbecsülés és köszönet jár érte, amiben eddig nemigen volt része. Legyen vigasztalására, hogy egyenes tekintettel állhat elénk: őt nem tévesztették meg elmezavaros eszmék. Az életet emelte a halál fölé.

Fekete Gyula író a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete alkotói nagydíját 2008. december 16-án vette át.

Gittai István

Fehér asztal-társaság

Napsütésben kongatják a delet.
Ma fehér asztalnál ebédelek.
Illatos, forró borjú-húsleves,
töltött káposzta, pecsenye-gerezd,
almás rétes, amennyi fér belém.
Mily gasztronómiai lelemény
a búbos kemence rőt sütete!
Étkem éke, szívemnek üteme...

Az első pohár kadarka után,
Amerikáról meg Kánaánról,
és gyatra nemzetpolitikánkról
csak úgy röpködnek a vélemények.
Mint szőlőhegyen a seregélyek.

Kutyaugatás, szamár bőgése
elsodor mihaszna évődésbe.
Oktalan egymás torkának esünk.

Suhanc, na most kiáltsd:
pocakos taticák
barikádra gyerünk!

Való világ

Ezerszer láttam anyám
veritékes homlokát
a dagasztó teknő fölött.
Akinek etérieni
szép, szent emléke nincsen,
nem értheti a betevő
iránti tiszteletet.
Hányaveti bugrisnak
hiába is magyarulzám.
Legfeljebb nyaklevessel
téríthetném észére,
hogy Názáreti Jézusnak
testét meg ne gyalázza.

Te lét széli kukázó!
Megemelem kalapom,
amiért a szemétből
a kenyeret kiemeled.

Amúgy néhai, város
iránti rajongásom
utolsó parazsát is
kioltja a szmogriadó.

Egy fagyhalálra

In memoriam Névtelen Hajléktalan

Miféle dolog az,
hogy árok az ágyad,
szeszámora vágyad,
ganéj önkívület,
s hogy hó a takaród?

Miféle dolog az,
hogy fagy, köd a bűnbak,
s nem hitvány összközöny,
ha eggyel kevesebb
hajnalra az élet?

Miféle dolog az,
hogy Mindenhatónknak
foghíjas ügyelme,
s hogy kesze-kuszálva
kezében a szálak?

SMS

Magamtól rájöttem Sarusi Mihály,
hogy manapság minálunk ki a király.
A parlamentben oly lesajnálóan
biggyesztette szemét Szent Koronánkra,
mint aki Nagy Sándor, Cézár, Dzsingisz kán
világbirodalmán lépdél, vizitál,
s nem is próbálja leplezni hatalmát.
Markosaink majd móresre tanítják!

Barabás Zoltán

Miért nem látod?

A Nietzsche-dagerrotípiákból

Torinóban
kedélybeteg,
csupasz tetőkön
züllik
a tél.

Mióta megtagadtalak,
csak a mennyen
pihenteted
fáradt
szemeidet?

A koldus,
itt, lenn,
kit megszólítanék,
ha volna
elég

hitem,
úgyszint,
térdig hajtja
őszbe révedt
fejét.

Ha még
létezel,
miért nem látod
a szerencsétlent,
ki most kéjjel,

önös
érdekből öszvért
vagy embert is ölne...?
És Te hagyod.
Te jóváhagyod?

Tari István

Húsvét

és jönnek

tiszta tekintetükkel
 jönnek csak jönnek
 az állatok
 állataim
 kiket kezdetben
 túláradó cuppogással
 anyatejként kedveltem
 jönnek
 kárálva kirregve
 hápogva pittyegve
 bűgva burukkolva
 kiket gögicsélve
 harapdáltam
 jönnek
 hosszú tömött sorokban
 mekegve bégetve
 prüszkölve nyüszítve
 rőfögve visítva
 nyerítve bőgve

kukorékolva
 szemfogaimat fürkésztve
 jönnek
 csak jönnek
 tövises erdejéből
 bíborpalást-vérükkel
 állataim
 kiknek nevét is szétrágtam
 hideg orrukkal
 köntösöm bökdösik

ahhoz hogy szeressek
 szeresselek
 nem kellett volna
 fölfalnom titeket
 motyogom leizzadva
 tétován
 az utolsó szó jogán
 a növények elegánsnak tűnő
 és biztos kezű hóhéraira
 gondolva

Túrve a tébolyt

Kérdezed: hát fölszabadíthatók-é
 Itt azok, kik méla alázatukkal
 Leigázottságukat is csupán úgy –
 Túrve a tébolyt! –

Úgy, csak úgy élük meg akár kizöldült
 Helyzetet termő, lehetetlenül szép,
 Balzsamosan életerőt sugárzó
 Fölszabadulást

Szülőfalud helyén

A terjáni* Cs. Simon István halálára

Szülőfalud helyén ma is még annyi év
Eltelevényesedő
Gazsága mentén szánt a gép

Fénylő ekék nyomán kifordult cserép
Hirdeti oly dacosan
Korsók, edények összetört

Mázát, enyészetét, közösséged serény
Fölnevelő melegét,
Kapaszkodását: balladás

Homályba bukott fölindultsága már
Nem lehet akkora kín
Gazzal benőve, csonka cső

A kútja, szárazat köhögve int
Füstje a táj. Lobogó
Mocskos növénné vált dohány

Levélnyelébe, nyers ütőerébe szúrt
Lándzsa, ha szív alakú
Hegyére fűzi itt a szót:

Megváltva oldaladba vág a pusztulás
Régen elárverezett
Szülőfalud nevében élsz

---

* Terján (1954-ben) a délvidéki magyar falurombolás első áldozata

Kelemen Erzsébet

Ima a nemzetért

Előbb házkutatások, kínszások, botütések,
majd csend, pikkelyes némaság,
csak a szű percegése hallatszik időnként a fában,
egy kattanás, a távolban riadt patkódobogás,
aztán újabb perek, kínszások, botütések,
jelentések, ezernyi akták,
az aktákon túl üres oldal,
ismerős csendfal, majd egyetlen sor csupán,
a templomi félhomályból lábjegyzetként
pirossal beszúrva:

Vigyázzatok, nehogy felfaljátok egymást!

Becsukom magunkat, a félig átlapozott könyvet.
A lámpa fényét is tompábbra csavarom.
Hogy felejteni tudjam az olvasott sorokat,
az árnyak játékát nézem a falon,
a beszűrődő utcai zajra figyelek,
az ujjaimmal egy ritmust dobolok:
ti-tá-ti ti-tá, ti-tá-ti ti-tá.
De hiába: az ellopott, maroknyi csendben
egyre súlyosabb lesz ölemben a könyv.

Vigasztalom hát magamat, magunkat,
a mellém kuporodó kérdezőt,
*nehogy szomorúságában kétségbe essék,
vagy valami mérges gyökér szárba szökkenjen,*
mint egykoron, hosszú évtizedeken át,
kárt okozzon, sokakat megfertőzzön.
De hiába a vigasz holdatlan éjben,
egyre súlyosabb lesz ölemben a könyv.

Ó, Saul, Saul, „a kiimádkozott”,
 ki üldözőből menekülő lettél,
 bátor Winkelried,*
 ki saját keblére ellenségei lándzsáját szegezte,
mindenkinek mindene,
 kérd az Urat, a Mennyei Atyát,
 segíts, ó, könyörögj érettünk,
 kilikiai tarzuszi Szent Pál!

Jártunk mi is a damaszkuszi úton:
 köves, kopár fennsík, havas hegygerinc,
 majd síkság, sárguló rozstáblák.
 S folyók. Akár a szabadság!
 A partszegélyek mentén
 enyhe mézillat lengett.
 S váratlan ekkor tűz lobbant az égből,
 vakító fénye gyöngyözött a légnek,
 a poros úton lángok apró mécsesei gyúltak,
 s egy hang szólt:
maradj meg a jóban, különben téged is lenyesnek!

Nem három napja, de húsz éve már,
 hogy Ananiás keze megérintett minket
 – *lásd az Igazat, és halld szájából a szót!* –,
 mégis, még mindig hályog borítja szemünket.

Ó, Saul, Saul, „a kiimádkozott”,
 ki mindenkinek mindene lettél,
 bátor Winkelried,
 hős Dugovics Títusz,
 kérd az Urat, a Mennyei Atyát,
 segíts, ó, könyörögj érettünk,
 kilikiai tarzuszi Szent Pál,
 nehogy *későn jötnék számítson* nemzetünk!

---

* Arnold von Winkelried: svájci szabadsághős. 1386. július 9-én, a sempachi csatában az osztrák csatasor lándzsáin a testével nyitott rést. Önfeláldozásával a svájciak megnyerték az ütközetet.

Vezérfonal az úton

Beszélgetés Holló Barna képzőművésszel

„Nem választott magának csillagot, azaz egyetlen – divatos – irányzatnak sem kötelezte el magát” – idézzük Banner Zoltán művészettörténészt, aki az immáron több mint három évtizede Nagyváradon élő és alkotó képzőművész 2005-ben megjelent összegező, mérföldkő-kötete elé írt előszót. Holló Barnára az a József Attila-idézet sem igazán jellemző, hogy „az én vezérem bensőmből vezérel”, mert hívő és gyakorló katolikusként a Teremtő alkotó szándékának kivitelezője csupán, aki Erdély keleti szegletének kincseit a hajdani tűzfelelősök hitével óvja Nagyváradon is. Itt szinte emberöltőnyi idő elteltével úgy sáfárkodik az örökséggel, hogy közben az egyre gyarapszik, miként a szeretet: minél többet ad belőle, annál több lesz.

Az alábbi vallomásos beszélgetés címe akár Otthontól – hazáig is lehetne, ha Gyimesközéplek, Csíksország nem jelentene mind a mai napig kifogyhatatlan kincsesbányát. Mert a kapcsolat, lélekben bár, mindenképp állandó kötelék. Küldetéses Ariadne-fonállal kezében érkezett a Körös partjára, és ez a fonal eltéphetetlen, oda-vissza örökkévaló.

Életfonal tizenkét kérdésben

– A szülőföldtől Váradig – mit jelent számodra ez az út?

– Gyimesközéplekon születtem 1951 nyarán, az isten háta mögött, mások szerint. De mint kitüntetett helyszíne az életemnek, melynek varázsa örök rejtély marad számomra, egyszerre jelenti a kezdetet és a véget. Természetesen ilyen megfogalmazásban az ott eltöltött negyed évszázados életemet, melyet nem lehet elfelejteni, helyezem előtérbe minden túlzás nélkül, mert sorsom fonalát maradéktalanul az ottani életvitel alakította ki. Jelenlegi, nagyváradai mindennapjaimra vonatkozóan talán az emberi sorsfordulásra jellemző és ezzel kikerülhetetlen igazságokra való ráतालálás a helyes kifejezés. Ez kerül előtérbe. Ilyen távlatokban ki merem jelenteni, hogy nem lehet teljes egy életút, ha nem sikerül megtapasztalnia az embernek az érem mindkét oldalát, és főleg annak egymásrautaltságát. Fölteszem a kérdést: lehet, hogy Krisztus tanításai és példabeszédei révén is ezeket a tézisszerű eseteket követhetjük nyomon? Szorongatott helyzetben érzem olykor magam, és különösen akkor, amikor kétszeresen is különbséget kell tennem olyan körülmények között, amelyek a sorsom alakulásával is kapcsolatosak. Még a gyerekkoromhoz kötődő dal jut eszembe ilyenkor, melyre sokatmondó szövegét énekelve sokat táncoltunk anélkül, hogy mondandóját firtattuk volna. A „Két út áll előttem, melyiken induljak” kezdetű dalról van szó, melynek jelentéstartalmát mai fejemmel, mai gondol-

kodásommal már sokkal tágabb rálátással tudom értelmezni. Lehet, hogy itt kapnak létjogosultságot a Váradon eltöltött éveim, és ebben fogalmazódhatnak meg.

– *Találtál-e itt, Váradon e kötődést nyomatékosító kapcsokat?*

– Mint említettem, ha nem mindig jutunk el életünkben arra az értelmi szintre, hogy a számunkra negatív töltetű jelenségeket jobbító szándékkal belefoglalhassuk az életfonalunkba, hogy mindezt az egyensúlyunk megtartásáért tegyük, akkor nem volt értelme az egészsnek, nem volt értelme az életünknek. Egy boldog családi fészekben felnevelkedve még ma is elvenen él bennem, amit apám elemi iskolás éveim folyamán tudatosított mind bennem, mind más, arra fogékony osztálytársaimban: az önszigor szerepét az alakulásunkban. Az a tett akkor még egyfajta edzési gyakorlatnak számított, de nem tévednék, ha azt mondanám, hogy ma már mindenkiben a lét–nemlét szigorú törvényét erősíti. Úgy fogom fel az itteni mindennapjaimat, mint egy-egy újabb próbatételt, mint egy újabb kihívást a sorstól, s majd szünetet tartva egy kicsit minden kezdődik előlről, de mindig próbálkozás marad. Időnként elgondolkoztat a miért, de megedződtem.

– *Biharban úgy mondják, kalapot hord az, akinél a döntés feltétlen joga van. Te hogy állsz ezzel? Hoztál-e kalapot magaddal?*

– Talán azzal kezdeném, hogy a kalapot nem én egyedül hordom, az biztos, de nem is zavar, mert azt ki kell érdemelni, azt nem véletlenül találták ki. Vannak dolgok, amelyek nem tőlünk függenek, és mint mondtam az elején, a legfontosabb egy ember életében a belső egyensúly megtartása. Most utólag is csak csodálni tudtam, tudom édesanyámnak azt a végtelen türelmét, ahogyan a történések szabta helyzeteket mélyen, sok-sok küzdelem árán, belső egyensúlyának elvesztése nélkül élete utolsó percéig bírta és tanúsította. Ha nem gondolok másra, mint magamra, és az anyai intő mondatok mottója – „Százszor kell neked mondani valamit” – mai napig is visszhangzik a fejemben, gondolom, ez nem véletlenül történik. Hogy miért emeltem ki ezt a kis epizódot? Mert ma már apaként, de mint képzőművész is nap mint nap megtapasztalom, hogy nem az a fontos életünkben, miként alakult a sorsunk, hanem az, hogy hogyan éltem azt meg, és itt – ha nem is hízelgő számomra – szintén egyik családtagom spontán, de figyelemre méltó megállapítását, a csetlő-botló jelzőt emelem ki. Mindkét „intelem” pontosító, és az irányomban megnyilvánuló odafigyelésről szól, csak az irányuk nem azonos. A lényeg az, hogy elfogadom mindkét figyelmeztető intésnek a jobbító szándékát, mert hála Istennek, a szakmámból kifolyólag tett bűvárkódásaim révén megvilágosodnak olykor előttem azok a fontos összetevői az életnek, ami a megtett út szerepét illeti. Visszatérve a kérdésre, hogy ki hordja a kalapot, amit mifelénk koronának mondanak: talán az, aki úgy tesz, ahogyan érez, illetve úgy érez, ahogyan tesz belső egyensúlya megtartása érdekében. Ezért marad nagyon tanulságos – s nemcsak számomra – egy örök igazság kérdése nagyon tanulságos: vajon miért kényszerülnek az emberek a világ minden táján – a fejlődés érdekében – olyan pályára, ahol egymással szembekerülve elvesztik gyermeki tisztaságukat? Gondolom, ezek után már könnyű következtetni, ki hordja a koro-

nát. Nem kerülhetem ki a kérdésszóra a választ. Minden gyerek megkoronázva születik, és ezen megállapításomat még jobban alá tudom támasztani Molnár V. József – kiváló kutatói munkásságának eredményeként tett – kijelentésével és megállapításával, miszerint minden gyermek az Isten tenyerén indul.

– *Találtál-e itt-hon ott-hont?*

– Gyimes és Biharország összehasonlításában mit fogalmazhatnék meg? Két teljesen eltérő tájegységről van szó, ugyanakkor sok-sok egyedi eset összehasonlításakor figyelemre méltó azonosságokra is van példa. A gyimesi embernek a se itt, se ott, azaz a kivetettség érzetével hosszú ideig együtt kellett élnie, ezért a magárahagyatottság tényével megbékélve görgette maga előtt az életet. Sajátos útját kellett választania az identitásának. A sors paradoxonja, hogy amint egy kicsit is fellazultak ezek a feszültségek, elszabadulnak azok a felemás és egyáltalán nem indokolt – ezt zárójelbe tettem – viselkedések, amelyek a divat, a megfelelő szándékával az identitászavar képzetét és – nem túlzok, ha úgy fogalmazok – a talajvesztettség érzetét vetíti elénk. Biharországban a helyzet teljesen más. A megfelelő szándékát és annak hátrányát csaknem háromszáz éve kínlódik kijavítani, nem kis áldozatok árán, kisebb-nagyobb eredménnyel. És talán ez a folyamatos küzdelem hat élete éltető erejeként, sok-sok lélekben égő parázsként. Ezt a megállapításomat nem másra alapozom, mint arra a különleges képességre, amit nyomon követelek mindennapjainkban.

– *És végre megvan a hely?*

– Szerencsés embernek vallhatom magam, mert sohasem gondolkodtam ideálokban. Élem a mindennapjaimat, de úgy, hogy a percre szabott esélyeimet lehetőleg kihasználjam. Ha bele is nyugodtam abba, hogy a Gyimesekben szőtt álmaimat már csak elmékeimben élhetem tovább, nem tettem le róluk. Meg kell jegyezni, hogy a szakmának köszönhetően az Isten teret biztosított számomra ahhoz, hogy ne vesszek el teljesen a süllyesztőben. Lehet, hogy nem ilyen válaszra számítottál, de ha úgy vesszük, valahol mindenkinek előbb vagy utóbb szembe kell néznie a valósággal. Ide illik az idézet: „Mivégre születünk a világra? Hogy szolgáljunk.”

– *Szárba szökkent-e az otthonról hozott mag? Hiszen feltarisznyálták a távolba utazót. Te mit hoztál Váradra?*

– Természetesen a szüleim körütekintő, nagy odafigyeléssel követett hozzáállása formálta ki bennem e nagyon bonyolult, de annál szebb művészi életet. Hasonlóan: nem tudok elég hálás lenni mind a feleségemnek, mind a családomnak azért, ahogyan kemény szakmai megtapasztalásaimra sarkalltak. Lehet, hogy ide illik, lehet, hogy nem, de megjegyzem, hogy a feleségem vagy akár a lányom nem mindig simogató véleménynyilvánítása igenis célravezető volt. Egy-egy megállapításuk számomra mindig megvilágosította a másik utat akkor, amikor nem is az volt betájolva gondolatban. Így tehát ők motiválták mindig a holtpontról való biztos elmozdulásomat. Mondhatom, Nagyvárad immár komoly, meghatározó szerepet játszik az életemben. Tény, hogy a hivatásomnak élve nagyon

sokszor kerülök olyan helyzetbe, ahol az időtényező igenis pozitív, s ha Isten is segít, akkor megtalálom a helyes megoldásokat. És ezeket a megpróbáltatásokat mindig magányosan kell megélnem. De azért azt mondhatom, hogy néha eredményesen kerülök ki belőlük.

Hogy a szüleim emléke, akár a rájuk emlékeztető tárgyak, de méginkább az elevenen bennem élő lelkük ad egy-egy lökést a továbblépésre, az nyilvánvaló. Hála Istennek, sok igaz barátra is szert tettem itt Váradon, akik bármikor hajlandóak egy-két perc erejéig, sőt néha többre is, közös dolgaink egyeztetésére. Szerintem az egész attól szép, s ez a szakmában is rejlik, hogy a törekvések, ha eredményesek, akkor az új keresése formában tart.

– *Itthonról mégis, mégis haza...?*

– Ez nagyon sok összetevőből áll. Először is a kérdések özöne támad felém, és hogyha az első válasz nem talál, a többi már csak tapogatózásként hathat mindaddig, amíg a visszacsatolás csak formális. Szerintem nincs sok értelme ezt a kérdést feszegetni, mert még mindig úgy érzem, hogy ha hazamegyek (és ezt nem is olyan régen meg is tapasztaltam), a volt szomszédaim, barátaim, falus feleim részéről a rokonszenvet mindig meglelem. A visszacsatoláshoz kapcsolódva még azt szeretném elérni, hogy az apám neve is fémjelezze gyökereiben megújuló gyimesi kultúra vívmányait. Mert gondolom, sokan osztják velem azt a véleményt, hogy a csaknem huszonöt éves tanítói, szervezői, nevelői munka, amit a gyimesi emberekért tett, az nem volt hiábavaló.

– *Motívumrendszer is volt a batyuban annakidején. Ezek most már váradiakká lettek?*

– Itt már szakmai dolgokról is beszélhetünk. Gondolom, az életem fonalát a szakmámhoz kapcsoló példákra gondolsz. Ha igen, hát elmondhatom, hogy szélteben-hosszában átszőnek azok a gyerekkoromhoz kapcsolódó élmények, amelyek indulásomat a szakmámban nagyon is meghatározták. Itt olyan példákra gondolok, mint a gyimesi táj, az ott élő emberek és azok szokásai, az ottani páratlanul érdekes és gazdag viselet-kultúra. Ezek mind a mai napig tetten érhetőek az alkotásaimban. Szerencsés embernek mondhatom magam, mert természetesen átítatódva az otthoni légkörrel, az mint egy kiapadhatatlan forrás oltja szomjamat nap mint nap. Csupán az zavar, hogy már nem élnek a szüleim, mert – a távolság ellenére is – egy-egy részletkérdés megbeszélése velük pótolhatatlan újratöltődést jelentene ma is. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tény sem, hogy édesapám nagy türelemmel várta azt a percet, amikor az általa fontosnak tartott (de velem is mindig egyeztetett) néprajzi gyűjtéseit egy közös kiadványban sikerül megjelentetnünk. Hát ez az én elfoglaltságomnak vagy talán a nem kellő odafigyelésemnek köszönhetően nem született meg. Mondanám, hogy (még az idén) doktori témámban szeretném ezt a gyűjtést mint annak oszlopos részét bemutatni. Amúgy: ha a gyimesi hímes tojások díszítőelemeire gondolok, már nem egy írásomban, sőt képzőművészeti alkotásomban is az ő gyűjtésére alapoztam.

– *Tehát itt vagy otthon, de az ott-hon továbbra is meghatározó?*

– Hogy mennyiben új az ott-hon? Mivel szójátékkal éltél e kérdés kapcsán, hadd fokozzam én is ennek hatását. Nagyváradra szellemi újjászületésem itt-hona, de jelentheti

az emberi élet legnagyobb problémáját is, azt, hogy az egyénnek az érem másik oldalát is meg kell ismernie, hogy tisztábban lásson életében. Kezdetben hősiesen igyekeztem magam irányítani az új helyzetemben, de később egyre inkább az Istenre hallgattam. Főleg a szüleim elvesztése után tapasztaltam meg, hogy a megoldásokat mindig a Mindenhatótól kaptam és kapom. Ez egyszerre nagy felelősséget is jelent számomra, de ugyanakkor sok erőt is ad a munkámban. Itt meg kell mindenképp említenem, hogy nem azért fogalmazok így, mert kényelmesebb álláspontra helyezkedtem, hanem inkább az ébredés érzetét sikerült megtapasztalnom, és azt szeretném tolmácsolni. Természetesen sokat köszönhetek a családomnak, és kitüntetett módon a feleségemnek, akit mint egy rendkívüli képességekkel megáldott embert tudhatok magam mellett immáron harminc éve. A legnagyobb nyugalmat továbbra is a gyerekeim jelentik, még akkor is, ha ebben az eszeveszett hajszában, ami az életüket jelenti, meg-meginognak.

– *Szöttesek és grafikák, szakma és hivatás vagy inkább művészet?*

– A művészetemről érdeklődsz, a szöttesekre és a grafikákra gondolsz. Beszéljünk először a grafikákról, ha megengeded, mert a grafika mint műfaj megelegszik olykor egy pillanatnyi benyomás leképzésével is, és ily módon az állandóan változó helyzetet a formanyelve révén mutatja. A szöttesek egy alkotói állapot alapérzetét hivatottak értetni, közvetíteni. Ne haragudj a pontosításért, de műfajilag (mivel mindkettővel foglalkozom) sikerült egy számomra elfogadható rálátást találni. Visszatérve az általad felállított sorrendre, rögtön megértettem a lényegét, mert a *Kontraoszt* című könyvünk, a lányommal közösen készült és szerkesztett műhelyalbumunk adott rá alapot. Ebben a könyvünkben valóban – egy kronológiailag is felállított sorrend alapján – a szötteseim érvényesülnek az elején. Itt természetesen még a fiatalos akarat mint hajtómotor motiválta az ebben a műfajban való látásmódot, alkotási módot. Meg kell jegyeznem, hogy mindezek a szöttesek soha nem születtek volna meg gyimesi életem vagy (a kolozsvári egyetem textil karán) Szentimrei Judit sokrétű útmutatása nélkül. Ugyanúgy a csíkszeredai léggör, a családi háttér, valamint a nagyváradi családi fészek pozitív hozzáállása is hatott. Manapság a textilben való gondolkodásom sokkal differenciáltabbá vált. Így a hagyományos megfogalmazási formákat a progresszív művészeti, plasztikai szempontok alapján gondolom végig.

– *Ezek szerint Váradon is megvan a kalap-korona?*

– Itt a hely szelleme kötelez. Korábban (az „új ott-hon” kapcsán) az ébredés megtapasztalását említettem. Ehhez hozzá kell fűznöm, hogy különösen az alkotói láz, a belső fűtöttség megérintéséhez az alázat a legfontosabb. Alázat Isten és az emberek felé, mivel hajlamosak vagyunk mindig abból meríteni erőt, hogy csakis, csakis a kikényszerített akaratunkat toljuk előre, azt szeretnénk minél hamarabb érvényesíteni, ez a cél. Eddig minden nagyon szép, de mi van akkor, amikor olyan feladatokat kapunk a Teremtőtől, hogy felelősséget kell vállalnunk mások tetteért is. Legyen szó apaságról, netalán államelnöki munkáról, papi teendőkről vagy csak egyszerűen tanítói hivatásról. Itt a bölcs

döntéshez csak az alaposabban megélt, megtapasztalt cselekedetek a nyomravezetők. Ezért vallom az alázat, a tisztelet megadó szerepét fontosnak mindenféle tevékenységben, nemkülönben az alkotásban.

– *Azok a gyermekrajzok, amelyek nyomtatásban is megjelennek, közkinccsé lesznek. Ezek milyen hozadékot jelentettek számodra, illetve – ha nyomon követted a sorsukat – azok alkotóinak?*

– Értem! Jelen esetben Hervay Gizella *Kobak* könyvére gondolsz, és meglepetésként ér, mert koraérett fogékonyságomat, mármint ami a gyermekvilág keresését illeti, ezzel tapasztaltam meg. Manapság, jó három évtized távlatából nézve az akkori szerencsém, nem kis szerénységgel azt mondom, nem lehetett véletlen, hogy Hervay Gizella megtette azt a fáradságos utat a Gyimesekig. Ha e találkozás előzményeit is nyomon kívánom követni, közös kapocsként jelenik meg a *Napsugár* szerkesztősege és annak kiváló szerkesztői csapata. Kolozsvári diákéveim alatt évről évre kihasználtam mindazokat a kifutási lehetőségeket, melyeket az egyetemi város nyújtott, belekóstoltam mind a képzőművészet, mind a zene Kolozsvár adta lehetőségeibe. A Magyar Opera bedolgozójaként olykor a színművészet és az irodalom kulisszatitkaiba is bepillantottam, és ezáltal a művészetek teljes palettájára ráláttam.

Ha időben visszafogatom azokat a történeteket, semmi csodálatra méltó nincs abban, hogy Nagyvárad számomra inkább Vár-ad lesz, és nem csak nagyváros.

Visszatérve a *Kobak*-könyv adta élményekhez, ma is csak azt mondhatom, hogy az akkor egy izgalmas, őszinte csapatmunka volt. Mind a gyimesközéploki általános iskola, azaz szüleim tanítványai részére, mind számomra. A feladat nem üres játékot jelentett, hanem sok-sok igyekezetet. Több mint háromszáz darab guase technikával készült festményből kellett Deák Ferencsel, a Kriterion Könyvkiadó grafikusával kiválasztani azt a néhányat, ami végül megjelent.

Azóta, sajnos, *Kobak* és édesanyja csak lélekben, hitem szerint álmaikban idézik fel azokat az izgalmas perceket, azt a két hetet, amelyet Gyimesfelsőlokon a készülő rajz- és festménygyakorlatok követése jelentett.

Istennek hála, immárom harmincöt év távlatából tudom, hogy mind a mai napig Lászlónak, Péternek, Ildikónak, Elvirának és a többi, mára már anyukaként és apukaként élő alkotónak ereiként őrzött tárgyává vált a *Kobak*-könyv.

– *Zárszóként: 2007 elején új horizontok tárultak elének az unióban...*

– Új élet az EU-ban – művészi elvárásokra való reagálásomra annyit mondhatok: azt kívánom, hogy kerüljenek a helyükre az emberi értékek, és legyen már egyszer vége a kirakatéletnek. Szeretek türelmesen várni, ha látom az alagút végét. Ez segít a munkámban, s köszöntöm a jövőt.

Tüzes Bálint

Fecske Csaba

Faluszél

semmire se jó záporok
szaladnak át a réten
mint szappan ázik el a nap
az ég szennyes vizében

sötét vízcseppek peregnek
a megtépázott fákról
mintha csak találta volna
rozsdás hangját – madár szól

fújtatva meg-megpihenve
tengerszagot hoz a szél
köd van a világ véget ér
itt a falu szélénél

Tisztás

ilyenkor már csak hangja a tücsöknek
kéklő tisztáson fönt hol hús harmat
hull éjjelente s riadt őz hallgat
az ürbe ott fönn csillagok nyüzsögnek

az éjszakában mintha egy alagút
sötétjében sűrűsödne a tér
a végtelen tebenned véget ér
majd veled minden vakvágányra fut

hol a remény két gondolat között
a napsütötte hely fénylő plató
ahol a jó s a rossz megütközött

s otthagytá nyomát a Mindenható
ahol a lét csöndesen delelhet
ledobván nyűgét e földi terhet

Sírám

az öröklétet ringató percek
feneketlen szomorúsága –
a csontban mint fában a szű perceg
a halál az elevent rágja
fekszem a véres műtőasztalon
hűtlen fiad Atyám én Absalom
sorsom a kezedben szikéd villan
talán ez az utolsó alkalom
hogy bocsánatodért esengjek
az iszonyat tanyáz tagjaimban
ez még a testem de nem valóm
a lét mocska túlhabzik bennem
lennék újra szófogadó gyermek

a csillagok sírását hallgatom

Anga Mária

Magasodik égre a hangom

Magamat sírom, magamat siratom,
sírásomat belehallani a rigók énekébe,
velük magasodik égre a hangom.

Nem mozdulok. Pedig annyi időm,
jártányi erőm még lenne, hogy
kiszámoljam a halálomig tartó időt.

De a tél már benőtte a fák tetejét,
riadtan futnak mögöttem az évszakok,
madártávlatból nézem a földet:

látom sötét üregeit, a legsötétebb mélyét,
ahová befekszenek a holtak,
alszanak halotti álmot, szemükön
pihentetik a Holdat.

Látom a rózsákat. Fejfák magasában.
Látom, ahogyan őszre meddővé válnak,
mint az abortáló asszonyok.

Magamat sírom, magamat siratom,
sírásomat belehallani a rigók énekébe,
velük magasodik égre a hangom.

Kaiser László

Csak néztem

Csak néztem, néztem magam
csúnya korok, kóbor idők között:
anyám kórházba, s onnan hirtelen,
búcsú nélkül az égbe költözött.

Voltam akkor huszonéves,
s a hiány megfogant bennem,
felnőtt lett ő is, de anyám kezét
nem hagyja máig elengednem.

Anyám a földben mindörökre,
én meg a földön lettem árva,
és felhő borult föld felett
minden forró napsugárra.

Hiánnyal élve kapaszkodtam –
valami segített a fényhez,
valaki segített, hogy ne legyek
szanaszét és szerteszéjjel.

Halott anyám, én és a hiány:
régóta múlnak együtt az évek,
ki kit nevel és ki kit segít,
nem tudom, de élek, élek.

Végső béke

Várod azt a végső békét,
amit csak sejtesz, hogy létezik,
nem több annál, hogy szabad vagy:
elűzted a mának rémeit.

Nem féled a szörnyeidet,
hogy magányos leszel, elhagyott,
s nem vár téged senki este,
és nem várod már a holnapot.

S ha nem várnak és te sem vársz,
hát mi végre vagy a csillagon,
s mi végre az eddigiek,
ha ez lett neked a jutalom.

Másfajta bért mindenkinek,
de csak az a kevés kapja meg,
akinek a végső béke,
hogy nem féli ama rémeket.

Lipcsei Márta

Csend cseppek

A Csendes óceán szerelme vagyok, mióta újamat belé márthattam.

A csend megül mint az edényből elpárolgott sós víz kristályai, talán lélekkristályokat terem s ha a világ bennünk időz egy darabig, az ég kék omladékai hús-vér reménykedésünk fehér lapjaira betűket rónak.

— . . —

Télen ólomszürkék a vizek s a sötétség fokozott gravitációja hűz, csak feküdni, csak nem gondolkodni. A levél nélküli fák vázai nem csábítanak. A hó derengése, a hópelyhek pókhálója mint a fehér halál.

Hiányoznak a színek: a kobaltkék, a rembrandtzöld, a kénsárga. Megfogyatkoztak akárcsak a madarak, halak, bogarak. Láthatatlanná váltak.

Valamilyen mértani rend hideg – rideg sugalmazói a kémények, esőcsatornák, cserepek, tornyocskák.

A lecsupaszított logika útjait járom és keresem a lehetőségeket, hogy eltaláljak az érzelmek feltárásához.

Észrevétlenül beleilleszkedem a látványba.

— . . —

Óceánpartra fekszik az óceán
s őrzi görbületeit a part
mint legkisebb ráncait az arc
szivárgó erekben bujdosik a vér
s a halhatatlanság ölében hullámszik
derengő rendszerében mosoly bujkál
tetőtől talpig puhán omló életemet
roskadó évek homokja könnyel néz
kezem zavartan tesz-vesz kirajzolja
kivételes magányom
e tanuk nélküli poklot
s a hátrafordult csöndben
ábrák és jelek
bontakoznak ki
a tűrhetetlen megszokásban

2008. december 6.

— . . —

A csend, csak a csend, benne a réseket töltögető síkidomok szürke hátai derengenek

Szemembe hullva ott maradnak az álomesőcseppek
csendcseppekké válnak, szétfröccsennek
a titkok, kudarcok, rettegések
az intim mindenségben lüktetve illannak el.

2008. december 15.

Hamuszínű az ég
a gyökerek fényre várnak
a szél levélnélküli ágakat támad
mintha mi is levetkeznénk
a gondolatokat, filozófiákat
s a léleknek még szállást adó test
a képzelet szertartásain ténfereg
a szív árapályain
a szerelem árfolyamainak
ingadozásait lessük
s mondatokkal takarjuk be
meztelenségeinket

2008. december 21.

A csend megül hang nem feszül
szavak súlya réten belül
összehajtom az emléket
hozzám bújnak néma percek
csukott ajtón kopogtatnak
falak nőnek leple alatt
csillagokra tört éjszaka
némaságban hold udvara
vítükörben éjfél szárad
sírt keres a szörnyű bánat
tükreimben halál hullám
tenyeremben vérző magány
varázslatot várva várok
bennem él még a hiányod

2009. január 2.

Arcomra tiszta fények omlanak. A kék háttér előtt komor, kemény kirajzolódó
mozdulatok, a kapkodás láncszemei havas, jeges úton konganak.
Bölcsen elmerengek, szavaimmal példákat gyűjtök s a károgo csendbe szabadul-
va zúzom szét az eddig érinthetetlennek vélt messzeséget.

2009. január 8.

Antal Attila

Áprilyról és a Nyugatról

(A Patroklos alszik című vers kapcsán)

Aki az Áprily-irodalomban kicsit is jártas, talán furcsálja írásunk címét. Hiszen e viszony tisztázott – gondolhatja. Valóban, az Áprily-recepció többszörösen igazolt, immár közhelynek számító megállapítása, hogy a pályakezdő Áprily Lajos (miként a születőben lévő erdélyi magyar irodalom legerősebb, később helikoni-nak nevezett irányzata is) elsősorban Ady és a Nyugat irodalmi-esztétikai törekvéseit tette a magáévá.

Az Áprily-költészet s az első Nyugat-nemzedék lírájának kapcsolódási pontjait alaposan feltérképezte a szakirodalom. A költő monográfiáinak kívül számos kutató foglalkozott rövidebb-hosszabb terjedelemben az Áprily-versek „nyugatos” hatáselemeivel, s a témáról alapos összegző áttekintés is napvilágot látott.¹ E munkákból kiderül, hogy a korai Nyugat költői közül a legerőteljesebb hatást Ady gyakorolta a pályakezdő enyedi költőre. (E tényt megerősítik Áprily vallomásai, visszaemlékezései.) Mint Máthé József írja, Ady példája segítette, hogy kiszabaduljon a XIX. század végi líra vonzasköréből, ő keltette fel benne az eredetiség igényét, tágitotta ki ízlésvilágának és érdeklődésének határait.² Áprily így sem vált lírikusként Ady-követővé, s végképp nem lett Ady-utánzó. A verseiben fellelhető adys nyomok ellenére költészete önálló – s az Adytól sok tekintetben különböző – karakterét őrizve bontakozott ki a húszas években.

Az Adyhoz való viszonyulás történetében különös epizód a Bethlen Kollégiumban tartott előadás Ady költészetéről 1917 decemberében. A szelíd Áprily – valójában Jékely, hisz költőként ekkor még ismeretlen – ez alkalommal szokatlanul viselkedik: beavatkozik az Ady körüli vitába, s kiáll a Nyugat vezető lírikusa mellett. (Teszi ezt ráadásul annak tudatában, hogy környezetében az Adyt elutasítók vannak többségben.)³ Ady halálát követően hamarosan megindult az öröksége körüli viszály mind a harmadára zsugorodott Magyarországon, mind a román csapatok által megszállt s hamarosan jogilag is román fennhatóság alá került területeken. E viszálykodásnak voltak előjelei már 1919-ben (gondoljunk csak pl. Szekfű Gyula

¹ MÁTHÉ JÓZSEF: Áprily és a nyugatosok. In: Írás és értelem. Közdoc Kft., Bp., 2000. 48–79.

² Uo. 52–53.

³ Az előadás szövege Ady Endre címmel szerepel a költő esszéit, vallomásait, kritikáit tartalmazó Álom egy könyvtárról című kötetben (Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1981. 169–189.). Az előadás elhangzásának időpontját a könyvet összeállító Ugrin Aranka közli a jegyzetekben (371.).

ekkor megjelent nevezetes könyvére, a *Három nemzedékre*, melyben a szerző Ady sorsát a Tisza Istvánéval rokonította), ám az ismert körülmények (kommunista hatalomátvétel, román invázió, fehérterror) miatt csak 1920-ban bontakozhatott ki. Történetét nem kívánjuk ezúttal ismertetni. Az iránta érdeklődőknek a gazdag szakirodalomból ajánlhatjuk Jancsó Elemér *Ady és a hazai magyar irodalom kialakulása* című dolgozatát, mely a vita erdélyi fordulatairól ad kommentárjaiban ugyan marxista módon elfogult, ám tényközléseit tekintve alapos áttekintést és Tverdota György írását, amely a pereskedés magyarországi kibontakozását követi nyomon (*Ady öröksége József Attila életművében*).⁴ A fő frontvonal mindenestre Magyarországon is, a román uralom alá került területeken is az Adyt korábban elutasító, ám halála után őt kisajátítani kívánó, politikailag jobboldalinak, esztétikailag konzervatívnak nevezhető erők táborá s az ellenük fellépő nyugatosok és szimpatizánsaik között húzódott, s a vitákban egyként szerephez jutottak, sokszor fogalmi homályt okozó módon egybemosódva, világnézeti-politikai és esztétikai szempontok. E pereskedésben Áprily újra (s meglepően korán) hallatja hangját *Patroklos alszik* című költeményével.⁵ A vers állásfoglalása meglepő, szemlélete, véleményünk szerint, a későbbi helikonisták világlátását előlegezi.

Patroklos alszik
(*A halott Ady emlékének*)

...S amikor a nap láng-arany szekéren
a borszínű tenger-habokhoz ért,
kigyúlt a harc a patamarta téren
s égis csapott a holt Patroklosért.

És vég nélkül viharzott róna-hosszat:
pajzs öble döng és dárda-hegy zuhog,
zivatarától sírva hajladoznak
a vérbe gázolt tamariszkuszok.

⁴ Jancsó Elemér áttekintését lásd: *Kortársaim*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976. 120–147. Tverdota György írása az Ady-tanulmányokat közreadó *Tegnapok és holnapok árján* című kötetben olvasható (a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, Bp., 1977. 287–310.).

⁵ A költemény a Zord Időben jelent meg először 1920-ban. Lásd: Vita Zsigmond: Áprily Lajos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 320.

És túl szekér-dörgésen, harci lármán,
szitok közül a győzelem kicseng:
„Mienk!” üvölti s ittasul a dardan
s a myrmidon rá visszazúg: „Mienk!”...

...Patroklos alszik. Barnabőrü testét
vér szalagozta s roncsoló kerék.
Bozontos melléről durván leszedték
napcsillogású büszke fegyverét.

Ő itt a béke szent holtak-szigetje,
dühödt sörényű tengerár felett,
márvány-öböl, amelyben számkivetve
a némaság örök horgonyt vetett.

Ó, Patroklos nem volt még ilyen árva,
bár birtokáért böszült torna foly –
homoksebezte, halott ajakára
azért fagyott a furcsa, torz mosoly...

A hat szakaszos mű első fele (1–3. versszak) az *Iliász* ismert részletét parafrázálja, a (Hektor által legyőzött) Patroklosz holttestéért folyó küzdelmet jeleníti meg, helyenként filológiai hűséggel utalva vissza a homéroszi szövegre a csata képi megjelenítésében (tengerár- és tűz-hasonlatok) és lármájának visszaadásában (hangutánzó szavak).

A harc felidézését követően a vers a halott Patrokloszra fókuszál. Láttatja sebekkel borított, meztelenre vetkőztetett testét, érzékelteti némaságát, árvaságát, sejteti továbbá, hogy a maga „helyzetéből” hogyan tekint az érte tülekedőkre. A költemény e második fele – a holttest leírását nem számítva – túllép az *Iliáson*, s mintha minden elemében az első rész antitézise lenne. Az ottani dinamikára, zajra, háborús elevenségre itt mozdulatlanság, némaság, béke (a halál békéje) felel. E három versszak azzal is továbblép a homéroszi szövegen, hogy a holtat a szent-ség, az emelkedettség szférájába helyezi. (Több ekkortájt íródott Áprily-versben a hegy, a hegyek kerülnek hasonló pozícióba, s tekintenek elnéző mosollyal vagy hűvös egykedvűséggel a percnak élő, szenvedő, perlekedő emberekre – lásd: *Kisváros*; *A hegyek*.)

Ha az olvasottakat Adyra s az „érte” folyó irodalmi küzdelemre vonatkoztatja az olvasó, hiányérzete támadhat, hisz a költemény nem foglal állást a küzdőkkel kapcsolatban, nem áll egyik tábor pártjára sem. (Nota bene: Homérosz is pártatlan

a trójaiak és ellenségeik megítélése dolgában. Áprily pártatlansága véleményünk szerint mégsem a homéroszi példa követéséből fakad.) Az igazi szembenállás itt nem az Ady-örökségért küzdők, hanem a háború és béke között van. (Sok, a költemény szomszédságában található Áprily-műnek ugyancsak szervező elve ez az ellentét, lásd pl.: *Nevek ciklus*; *Vonatra várok*. Ezek az alkotások egyébként azt is tanúsítják, hogy az induló Áprily költészetének egyik legfontosabb értékszimbóluma éppen a béke.)

A harc és a béke e szembeállításának hátterében nem csupán a költő világháborúval kapcsolatos tapasztalatai, háború okozta veszteségei húzódnak meg – visszaemlékezéseiből tudjuk, ezek ihlető szerepe is óriási volt –, hanem kisebbségi léthelyzetéből fakadó élményei is. A román uralom alá került területeken ugyanis, nem fegyverrel bár, de tovább folyt a hivatalos szervek által szított háború, a gyűlölködés, a kiszorítás.

Versében tehát Áprily egy épp ekkoriban felsejlő erdélyi nézőpontból tekint az Ady-vitára, olyan szemszögből, mely nem csupán rá, hanem pályatársai többségére is jellemző lesz a húszas években. A béke, a megbékélés vágya ekkoriban nem csupán a magyar–román, hanem a magyar–magyar viszonytalap kapcsolatban is kifejezésre jutott az írók, költők műveiben, nyilatkozataiban, sőt cselekedeteiben. Közismert például, hogy a helikoni írói közösség a tolerancia jegyében jött létre és működött, hogy keretein belül sikerült megoldani – ideig-óráig legalábbis – a különböző esztétikai és politikai meggyőződésű alkotók békés együttműködését. Úgy véljük, hogy ebben Áprily *Patroklos alszik* című versének (s persze, még jó néhány ekkoriban született, hasonló szellemű alkotásának) előkészítő szerepe volt.

A tíz és tizenegy szótagos jambusi sorokból építkező költemény Adyról és utóéletéről művészeti párhuzamok felvillantásával szól. A téma e műalkotásélményeken való átszűrése, e közvetettség, távolítás a parnasszista poétika eszköztárába tartozik, ugyanúgy, miként a formai kimunkáltság s a szimmetrikus szerkesztés. A vers második fele ugyanakkor Patroklosz-Adynak a mitizálása (a holtak szigetével való azonosítása) révén szimbolista jegyekkel gazdagodik.

A *sziget* metafora nem pusztán a hős árvaságát érzékelteti, hanem a holtak szigetével kapcsolatos elképzeléseket s ezek művészi fel- és továbbgondolásait is felidézi a műveltebb olvasó tudatában. Ez utóbbiak közül hadd említsünk példaként két olyan művet, melyet Áprily is ismerhetett. Az egyik a szimbolista svájci festő, Arnold Böcklin *Holtak szigete* című festménye, a másik Jászay-Horváth Elemér verse, mely ugyancsak a *Holtak szigete* címet viseli, s még a háború előtt jelent meg a Nyugatban (1910/6., 345–346.). Íme néhány sor a költeményből (1. és 3. versszak):

Van egy komor sziget, túl a sötét folyón,
Hol lenge csolnakát evezve hajtja Charon.
Napfény ott sohse jár, túl az élet-határon,
Csak múltak népe száll, sápadtan, szétfolyón.
Rajt' csüng a barna ciprusoknak árnya,
Mik küszöbén őrködnek feketén,
S benn dús babérliget bánatja várja
Lelked, mely megpihent a **holtak** szigetén.

...

Itt nincs futó idő, szívszaggató napok,
Itt hulló homokot nem perget lassu óra,
Csönd és hűvös magány várnak a bujdosóra
S öelve fognak át öröktartó karok.
Színt nem mosolyg a tárgyak röpke rajza,
Szárny nem suhog az árnyak berkiben,
Itt véget ért a vért csigázó hajsza:
Lezajlott már a harc, s a harcos megpihen.

Amikor Áprily Lajos általunk vizsgált költeménye napvilágot látott, még nem létezett önálló erdélyi magyar irodalom, közös stratégiák sem kristályosodtak ki, melyek a régió magyar szellemi törekvéseit összehangolták volna. A költő említett, Ady mellett kiálló 1917-es előadását s az irodalmi háborúskodásra reagáló 1920-as költeményt összevetve nyilvánvaló az Áprily szemléletében, magatartásában bekövetkezett módosulás. Apró jel ez, mondhatnánk: jelcsíra. Ám ilyen csírák sokasága figyelhető meg ekkor Áprily és pályatársai alkotásaiban. Kisarjadásuk, összefonódásuk révén születik meg hamarosan a transzszilvanizmusnak nevezett eszmerendszer.

Bozók Ferenc

Egy csésze forró tea és egy Czóbel Minka-kötet

Egy csésze forró tea és egy Czóbel Minka-kötet... Ablakomon jégvirágok, az ablakon túl dەرlepte kert. Czóbel Minka ablakon kinéző, távolba révedő királykisasszonya jut önkéntelenül is eszembe. Mennyire elfeledték, noha mennyi jelzővel illették! Legnagyobb-jainkat szokták jelzőkkel illetni, például Somlyó Zoltán az elátkozott költő, Gárdonyi Géza az egri remete, Füst Milán a lesütött szemű ember stb. ... És mennyi jelzővel illették Czóbel Minkát! Különc vénkisasszony, főúri dilettáns, kékharisnya, csúnya tündér, szoknyás Verlaine, szublimált pusztai Báthory Erzsébet, élő kísértet stb. Minka fordított először magyar nyelvre Verlaine-verseket, magyarról németre *Az ember tragédiáját*, angolra Petőfi-verseket, s már ezekért a tetteiért is megérdemelné, hogy ne feledje el az irodalmi emlékezet. Ő írt először modern értelemben vett „preavantgárd” szabadverseket, vagy ahogyan ő nevezte, „rhythmicus prózát”. Szimbolista és szecessziós képviselője évtizedekkel előzte meg Ady Endrét. Képpalkotására elsősorban Gulácsy, Klimt festményei hatottak, és persze sógorának, Mednyánszky Lászlónak, a csavargókat kedvelő demokrata bárónak a képei. Némely verseinek sátánosságában, pl. a *Virrasztó* című versben tapinthatóan kimutatható Baudelaire sátánossága és Byron vámpírizmusa. A nekrofil majomdémon hatása alól senki sem vonhatja ki magát, aki valaha olvasta ezt a verset. Könyvet írt a vámpírizmusáról hírhedt Báthory Erzsébetéről, aki szűz lányok vérében fürdött. Bevallottan vonzódott Báthory Erzsébethez, s a vérében ott is kavarnak az ecsedi Báthoryak, akikhez rokonság fűzte. Báthory Erzsébetet a csejtei várba falazták be, Minka viszont önmagát „falazta be” az anarcsi pusztai kastélyának magányába hosszú évtizedekre. Vagy Osvát falazta őt oda? Be kell látnunk, nemcsak Osvát üzte őt ki a magyar irodalomból a 20. században, ahogy azt vitriolos tollú irodalomtörténészeink tudni vélik, hanem önnönmagát is száműzetésre ítélte ez a titokzatos, magányos vénlány. Fel-tűnésénél csak évtizedekig tartó eltűnése izgatta jobban irodalomtörténészeinket. Önmagát beteljesítő prófécia is lehetne a *Búcsú* című versének második strófája:

„Hogy jött? Hogy ment? Ki mondhatná meg?
Virág ha vész,
Fejét lehajtja, fonnyad, szárad,
Ez az egész.”

Vajon szándékoltan építette ki saját magányának, befalazottságának legendáját? Anarcsion a Czóbel-kastélyról a helybéliek és környékbéliek úgy beszéltek, mint egyfajta „elvarázsolt” kastélyról. Nagyon kevesek, csak a ritka kiválasztottak látogathatták a bárónőt a nagy elhallgatás évtizedeiben. Ez a kastély varázslatos volt kívül és belül egyaránt,

különösen a kastélypark csodálatos ginkófáit és tulipánfáit csodálhatták meg a kiválasztott látogatók. Takács Gyuláné Nagy Olga, aki népszámlálóbiztosként láthatta az anarcsi kastélyt és udvarát, rendezett teraszról, varázslatos, egzotikus dísznövényekről, különleges ritkaságú díszfákról, valamint ízléses és értékes lakberendezésről, illetve festményekről számolt be. Ady nem szerette, mert nem értette vagy nem akarta érteni Minka verseit, holott egy-egy kávéházban vagy a Nyugat szerkesztőségében olykor toltak elé tőle verseket. Ady és Czóbel Minka ismerték egymást, nem is voltak rossz viszonyban. Műveik számos ponton mutatnak hasonlóságot, ám Czóbel Minka nemcsak hogy nem Ady-epigon, épp ellenkezőleg: vitathatatlan, hogy jócskán megelőzte Ady szimbolizmusát. Különösek finom szenvedéllyel átítatott szerelmes versei. Ahogyan a kutyáját a sziklák és fenyérek közt sétáltató Emily Bronte úgy írta meg az *Üvöltő szeleket*, hogy nem ismerhette testközlelő az ábrázolt szenvedélyt, úgy Czóbel Minka sem ismerhette a beteljesülő szerelmet. Anarcspuszta kutyaugatástól és kotkodácsolástól zajos környezete ugyanolyan romantikátlan lehetett, mint Emily szeles, fenyéres, vadromantikus világa. Csak igazán magányos költők privilégiuma lehet oly fokú elvagyódás, mely Czóbel Minka egyik-másik versében tündököl. Mallarmé *Tengeri szél* című verse juthat önkéntelenül eszünkbe, ha az alábbi Czóbel Minka sorokat olvassuk:

„Királykisasszony egymagába
Kinéz az ablakon
Sötétlő erdő távolába”

Lassan hűlni kezd fodormentateám, szobámban viszont szelíden és simogatón pattognak a parázsló és egymásba omló, szenesedő fahasábok. Milyen egyenetlenek a Czóbel Minka-versek! Zseniális, lángoló sorok mellett száználmasan gyenge, álomszép szemű kislányok rózsaszínű emlékkönyvecskéjébe áhítózó sorok hosszú tömött sorban...

Önmagát beteljesítő próféciaának nevezhető az a tény is, hogy Czóbel Minka, noha izgalmas és modern 19. századi költő volt, 20. századi költőnek már avított, túlélve önmagát. Vészmadarak talán oly sokáig huhogták a fülébe, hogy nem való a 20. századi magyar irodalom vérkeringésébe, hogy végül mintha maga is elhítte volna ezt. A 20. századi Minka-versek ötlettelenebbek, nehezkesebbek. Naplója szózuhatag, verseit falvédőrigmusoknak csúfolták. Tagadhatatlan, őt is utolérte a magas kort megélt írók nagy betegsége, a grafománia. Bizony, talán túl sokat írt már ekkor, versei túlírtak. Minka olyan alkotója volt a magyar irodalomnak, aki minden kortársát túlélte, sőt, még önmagát is. Verlaine első magyar fordítójára és népszerűsítőjére, a szimbolizmus és avantgárd szabadvers magyarországi előfutárára azonban mindenképp illik és kell emlékeznünk. Az egyik legnépszerűbb és legismertebb magyar nóta, a *Száz szál gyertyát!* költőjére szintén. Mert azt is Czóbel Minka írta.

Korpa Tamás

Midőn Sziszre gondolt

(Bogdán Lászlónak)

Értetlenül nézett X mint mikor saját
hálójába dobta a labdát október volt
októberben született Lermontov
a Kaukázust már hó fedte és leugrottunk
Szisszel az Andzselikába
auf einen gutgefahlten Nacht
vendégajtó: paraván:
a kilincs kezünkben maradt
ó a tőmorfémák szár-nyalása a csinos
pincéernőt nézte kovászna gin ez az élet
mondta a nyugat-afrikai hírszerző
– mamát, tudom, leveri a dolog –
a párbajhősnek s a nyitott ablakon át
rászállt a közeli pocsolyára vízen
szeretnék járni szuszogott Góbi
a város mint olvadt alumíniumdarab
süllyedt a homokba
ha ezt érted megéritesz mindent
mint Gregor a háton kúszást szakadt
kis lábak hegyét vagy Josef K.-t
ki végül pecsétnyomók alá vetette magát
ha ezt érted nem értesz semmit
87-ben születtem – ti csak játsszatok –
szörnyű év volt rulett-hónapok
a kimondhatatlan nevű kapus saját hálójába ragadt
tegyetek kavicsokat a nyelvetek alá ült Szisz
bukaresti házának kádján a csapra borulva
mint az Andzselikában
X októberében ahonnan kabáttal hóna alatt
a Kányafő felé vette az irányt.

Hutvágner Éva

Játékelmélet

Mikor kihozza,
belóg a borba a kocsmáros ujja.
Az asztalra teszi
le a poharat és benne a bort.
A másik szemben
megfogja mindkét kezem:
Értsd meg ez nem pohár,
ez csak egy jelkép,
lényével nem is azonos:
ez a bor-
húzta a fülem közel a szájához,
hogyan nem is hinném
nem is azonos,
nem úgy nincs, máshogy nincs
mint ahogy hinném.
Erre én az mondtam: jó.
Mert engem ez nem izgat
elhiheted
más gondokkal van ma dolgom
máshol építetek búvóhelyet.
Nekem hiába véded egy jeltől
az életemet,
nem hallod, nem izgat
a bor-dolog,
hogyan halál vagy nem halál,
mit törődöm vele –
anti-arisztotelizál manapság az,
akinek túl sok a fölös ideje.
Legyen a könyököd
meg a tenyered
másnak a búvóhelye

– háritottam így a szemben lévő
és isméttem magamat
hogyan értse már meg végre:
igazán a képletes bor helyett
ma az izgat

hogyan van egy tanya,
ahol a csirkék
saját tollaikon állnak,
mert a gazda elment
és elfogyott a víz, a mag.
Eldobálták a tollat,
a cseppalakút,
állnak éhesen kis tokjaikban,
megállt a levegő
minden tolltömlő külön kotkodál,
azt mondja, hogy csak a kerítés van,
csak állnak, csak állnak,
mert nem tudják
mi történt –

én meg állok a kerítés-túlfélen
én sem tudom, hogy mi van,
egy turistacsoporttal érkeztem
és tényleg nem volt meg már csak a határ,
amit lehetett valahogy éreznem,
de érintenem azt sem lehet:
már a versbe is belebújt,
írja a tábla is,
hogyan nem lehet meghatározni sem
csak annyit, hogy
életveszélyes és tilos

és amit nem értek,
hogy a hajtás mentén
ekkor körbefutott rajtam
és belebújt magába az ing,
helyét cserélte külsejével.
A határ észlelhető
és láthatatlan,
hát bele az ingbe,
a kerítésbe,
én is belefutottam
a szakadások mentén:
korszakalkotó pillanat.

Te ezt nem érted.
Szólt fel a másik,
az a boros a bortól,
közben védte az arcát a tenyerével.
Ez nem így volt pontosan,
máskor is vesztél már el,
mert

van egy ház,
amelyiknek a kertje
csupa körte- meg almafa.
Van ez a kert és ebben
elbújtunk húsz éve négyen.
Játékot játszottunk
minden szabályt betartva.

És volt,
hogy számok hangzottak el,
és bújtunk az oszlopba, padba,
és lett a pad arca rejtve az enyém,
egyre közelebb hajtva,
és számok hangzottak,
törvényre, sorban,

nem talált meg minket senki sem.
Előmásztunk, én sírtam,
és csendben kotródtunk haza
mind a négyen.

És mert volt egy reggel valahol
– kontráztam –
ahol addig tartott a fogócska
hogy nem kapták el egymást soha,
majd csak a hajnali nap
a redőnyök közé szoruló.

És ahogy meglettetek,
hirtelen felépült
az egész város

és repkénnyel övezett
csatornánk felett
a nap még mindig megérkezett.
Élünk egyedül ugyanott,
a nap felcsillézett,
új elveszetteket,
az nem lehet,
hogy kitáguljon a tér
az ember feje felett
(ezzel vigasztalja a nap
az elveszetteket)
mert mi az, hogy görbület,
hiszen csatornával repkényezett
ablakunk felett
a nap még mindig megérkezett.

És persze volt egy hinta,
ahol a felek
körpályán elrepültek egyszer
körív mentén át a városon
két irányba,
hogy nem szálltak
többet le soha

a szabály
a játékszabály:
az leírható,
az kimondható,
de városunk nem akar tudni róla,
hiába futja a Duna az útját,
hiába merőlegesek rá az utcák
és engem mint polgárt
nem érdekel a geometria,
nem érdekelnek a sínek, a sávok,
a metszet meg éppen, hogy
hidegen hagy.
Egyedül a nap vonásait
ismerem törvénynek-jognak,
mondta a város a számmal
az egyedül elismert illusztrációról,
az egyedül ismert illusztrációnak;

a leírható, a kimondható
engem, hogy mondjam, nem érdekel,
mert én is elvesztem,
látod, többször is,
itt van a tárgy,
az egymaga valami.
Egyedül maradtam a testtel
és láttam, hogy befut
mint egykor az ingem
önmaga belsejébe.
Én is befutottam

és néztünk ketten
a borra, félve,
néztünk előtte
megkerülve,
és írják közben
a Nagy Szabályt,
Monet serdülő cigánylánya
néz ilyen bambán
mint mi a borba,
közben leírják az életet
képlete
1.o.o.o.

Magolcsay Nagy Gábor
frankfurt/m - ősz

leszek én
 a verspoggyász minden ígéd
frankfurtban
 menedéked mellkasodig röpül
 a vagabond tenyered horizontján
 vörös koronával küszöböl
 az ég

frankfurt/m - tél

a honvágynedvesedik a csókban
 beléd **a hajnal** csúszik
 ragad a vers mézeskendője

frankfurt/m - tavasz

melleid között hógolyóm kivirágzik
 frühlíngám **a szentlélek** résedben
 permetez fehérén a költő

Szakolczay Lajos

Egyezések és különbözőségek

Kopócs Tibor, Darázs Rozália, Szilva Ilona és Szilva Emőke kiállítása a tatabányai Kortárs Galériában

A Kárpát-medencei Művészeti Alapnak nagy szerepe van abban, hogy a határainkon kívül élő magyar képzőművészek rendszeresen közönség elé kerülnek. A mostani tárlat is – az Alap sokadszorra is kitűnő partnerre talált a tatabányai Kortárs Galériában – az ő szívós munkájukat dicséri. Nem lehet eléggé hangsúlyozni: a sok helyről gazdagodó, több irányzathból töltekező és számtalan kifejezési módot találó alkotóközösség csupán akkor tudja megmutatni valódi erejét, ha a Trianon által elszakított területeken élő és alkotó magyar művészek is a legtermészetesebben (ahogyan az irodalomban ez már régen megszokottá vált) *beépülnek* abba az értékfolyamba, amelynek egyetemes magyar művészet a neve.

A tatabányai tárlat ezúttal a szlovákiai (felvidéki) magyar képzőművészet jeleseit, a festőművész Kopócs Tibort, a szobrász Darázs Rozáliát és a fiatalabb generációhoz tartozó, szintén a plasztikát művelő testvérpárt, Szilva Ilonát és Emőkét mutatta be. Minthogy Kopócs és Darázs mögött már jól kialakított életmű van, nemzedéki „harcnak” is tekinthető a két fiatallal való föllépésük. Csakhogy a küzdelem elmaradt. Pontosabban: a különbözőségek folytán alkotói párbeszéddé szélesedett. Azzal, hogy ki-ki megmutatta a saját arcát, egy pillanatra bepillanthattunk a kifejezés módok egymástól elütő, ám az egyediségük révén csaknem ugyanolyan erővel vonzó arzenáljába is. Jó volt látni, hogy a *couleur locale* miként ereződött bizonyos, a határt minduntalan tágító *kitekintéssel* – a *Csallóközi Ikarosz – Egy rokonom emlékére* (1987) alkotója nem kevés fény-árnyék játékkal hajtott fejet a párizsi vásznan Caravaggio-hangulatot teremtő magyar–francia festő előtt (*Hommage a Csernus Tibor* [2007] –, s azt ugyancsak, hogy a két fiatal szobrászművész mily bátran rugaszkodott el – szépségeszményét föl nem adva, de másra cserélve – a hagyományos térbelakási kísérletektől.

A tárlat nívumát kétségkívül Kopócs Tibor – akinek 70. születésnapját nemrég életmű-válogatással köszöntötte a révkomáromi Limes Galéria – negyedszázad festménye (olaj, akril) és grafikája (grafit, cinkkarc) adta. Ez a sűrített *összefoglaló*, a képi gondolkodás minden szegmensét fölmutató mustra kiváltképp példázza egy, a hagyományos festészethez ragaszkodó, így a figuralitásra is esküdő, ám groteszk világlátásával és térszemléletével a legmodernebb tájak felé szintén elkalandozó művész sokoldalúságát. Kopócs szépségeszménye – mindenik művének a kivételes rajztudás az alapja – valahol a reneszánszban gyökerezik.

Az emberi testet (ábrázolásainak fókuszában legtöbbször a nő áll) oly módon csodálja, hogy nincs az az *életes* torzítás – a *Műteremben* (akril, 2007) vérbő modelljét, ruhával eltakarhatatlan „aktját” a mesteren kívül a valóságos vagy képzelet-paraván angyalai szemlélik –, amely ne mutatná teljében a férfibolondító idomokat. Még a *Manöken Natúra I.* (színes cinkkarc, 1989) életfa-nyújtózású aktjának sem a sejtelmes angyalszárnyai a lényegesek – noha befelé mélyítik a teret, s valaminő átláthatatlan dzsungelt sugallnak –, hanem a bűnbeesés szimbólumaként (*Biblia*) a kebleket megsokszorozó almák test körüli tánca. Evvel a momentummal – az életműben az egyik leglényegesebb elem – a jelképtár, a vásznak és kartonok motívumkincsében az élet és halál közt feszülő *egyetemes* példázat hangsúlyos jelenlétére figyelmeztetnek.

A helyi színt a *rajzos ecset* erejével – Kondor Bélánál tapasztaltunk ilyet – valósággal a mítoszba emeli a már említett *Csallóközi Ikarosz*, a sejtetett zuhanás ellenére is az élet, a meg nem adás parancsát visszhangozva, míg a dekorativitásában is döbbenetes monotípiá, a *Bikakoponya* (2001) a szépségben rejtező halál mellett a szabad lélek lakhelyét (evvel a kiáramlás fontosságát) ugyancsak jelképezi. Ég és föld összetartozását, igaz profán módon, a 2005-ös olaj önarckép (*Fényben – Árnyékban*) oly módon sugallja, hogy a natúrát, a test (az *arc!*) valóságát szembeállítja azokkal a szellemi javakkal, amelyet egyfelől a mítosz (életfa, gyökér), másfelől az elvontságában is megfogható technikai civilizáció s evvel együtt a rácshálózatán átütő organikus motívumhad tart egyben. A *szétesés* így, az önkifejező bátorságot sem letagadva, nem arra irányul, hogy anyag és szellem jól elkülöníthető tulajdonságait lajstromozza, sokkal inkább arra, hogy ebben a szürrealitásra is utaló „boncolásban” fölöttébb az épségre való törekvés, az álom határát túllépő józanság hangsúlyozódjék.

Nem nagyon kell politikai szándékot feltételezni az *Expatriáció I.–VI.* (1969) című grafikai sorozat létrejöttében – ha nem szükséges is az ihlet ilyesféle kiterjesztése, nem szabad feledni, hogy a Csehszlovákia gyalázatos lerohanását követő évben vagyunk –, enélkül is árulkodik a grafit. Ahogyan – később látni fogjuk – némely festmény szürrealista lebegése a festőművész hajdani színházi életére utal vissza (Kopócs évtizeden át a komáromi társulat díszlet- és jelmeztervezője volt), az *önkéntes száműzetésről* valló grafikai lapok ugyancsak valaminő maszk mögötti „életjáték” kifejezői. A rejtőzés eme formája, már-már konstruktivista attitűddel (némely szerkezet legalábbis erre utal) megfeszíti a formát, s az ívek, hajlatok, nemkülönben a vertikális „oszlopok” közé szorult – szorított! – emberi maszkok mindennél beszédesebben árulkodnak a kibírhatatlanság fenyegetésében leledző lélekállapotról.

A sötét és világos ellentéte mint sík felületi megosztottság jól mutatja a fönt és lent, a kint és bent, az árulás és a hűség motívum szerinti drámáját. Ebben az artisztikus, az arcok, szemek (töredék-arcok és töredék-szemek) fémes hidegét

hordozó dermedtségben – a IV. számú karton az *igen* és a *nem* összecserélhetőségének a révületében még a feje tetejére állított maszkokkal is sokkol – lehetetlen nem észlelni a bezárkózottság tömlőc-magányát. Amely egy, távolról Malevicstre emlékeztető, nyújtott nyakú bábuval tetőzik (V. számú rajz) – az orosz avantgárd halhatatlan művésze közvetett módon így protestált az ország szovjet tankokkal (és a kényszerített „édestestvérek” nagy testvértől kölcsönzött katyusáival) történő lerohanása ellen –, és a grafikai sorozat utolsó (VI.) lapján áll össze – maszki zárkózottságában is *elevenen* fgyelő – világszemmé.

A negyven évvel ezelőtti *alapozást* – ekkor alakultak ki a Kopócs Tibor-i grafika törvényei – húsz évre rá (legalább is itt a tárlaton) egy hatásos, színes cinkkarc-sorozat, majd az újabb másfél évtized elteltével készült pár művészies, szintén színes linómetszet követi. Mindkét kollekción fölfedezhető, noha a fanyarul groteszk hang is sajátjuk, a műveltség- és kultúrtörténeti élmény. Bár a rajzoló (metsző) fullánkja olykor mélyre szúr (*Aranytojást tojó* [1988], és *Szoborpark* [1988] című cinkkarc), jobbára a címével is sokat mondó *Kultúrmisszió* (1988) – a saját kultúraéhségét továbbadni igyekvő szolgálat – jellemzi a festő-grafikus képzőművészeti ténykedését.

A tenyér mint életet adó *életfa* (*Kultúrmisszió*) és a kereszt formáját kontúrjaiban visszhangzó mitikus üzenet – a *Magasra száll a sasmadár* (1989) című cinkkarcnak is, hiába a *tátott* tigrisszájak fenyegetése, egy ülő női akt emeltetett a középpontjába – ugyanazt közvetíti: az élet megfellebbezhetetlen teljességét. Emellett tesznek hitet, a népi hiedelemvilág (kolinda) és a mitológia jelképszerű motívumait szerkezetébe feszítve, a szín- és formavilágában érzékeny két linóleum-metszet, az *Európa elrablása – Tisztelet Pablo Picassónak* (2004) és a *Cantata profana – Bartók Béla emlékére* (2004) is.

Ha Kopócs némely grafikáján valamennyire észrevehető is volt a nonfiguratív hajlam (lásd az *Expatriáció-sorozat* elvékonyodó álarc-embereit), festészetén még csak részleges nyoma sincs az ember- és állatalak vagy bábu elillanásának. Épp ellenkezőleg: színekben tobzódó, vérbő alakrajz, valamint természetbe olott emberszeretet jellemzi hőseit. Akár a színpad deszkái bontattak meg, új élményközegben teremtvén maguknak szürreális felhangú humortól sem ózdkodó pszichológiai drámát (*XX. századi melankólia – Tisztelet Albrecht Dürernek és Francis Baconnak* [1987]; *Szegény Salvador sorsa beteljesedett – Tisztelet Salvador Dalínak* [2005]), akár a bibliai mesetár vált eme gondüszött világban kivételes szépséggé (*Lidike a mennyország felé ballag* [2002]), az olajkép és az akrilkép valamint mélyről sugárzó humanitás szószólója lett. Kopócs festőecsetje ettől izgalmas – szobájában évszázadok karneválja landol. Az *Ihletre várva* című akril (2002) sajtóságos nézőpontja – fölülről nézve van ábrázolva az *ábrázolhatatlan*: a belső hangot valaminő mítoszról kihalló lényünk – nem kevesebbet mond, mint

az Írás: „aki szánt, reménység alatt kell szántania, és aki csépel, az ő reménységében részesnek lennie reménység alatt”. (I. Kor. 9:10)

Bár Kopócs Tibor tatabányai életműösszegzését nem érik el – talán nem is ez volt a cél – a teret belakó (némely esetben a falat is igénybe vevő) szobrászművészek, egyedi arcokat sejtető kamaratárlataik többek voltak kiegészítő elemnél. A kis számú művek ellenére is, karakteres megnyilvánulásaik révén, a magyarországi honfoglalás megtestesítői voltak.

Az ógyallai Darázs Rozália, több FIDEM-kiállítás részvevője, főképp *érmeiről* és plakettjeiről ismert, de hogy a plasztika mennyire kezére áll, azt monumentális köztéri szobrai is bizonyítják (a révkomáromi Európa-udvar királysobrai mellett az ugyancsak e városban álló *Csokonai Vitéz Mihály* vagy a szülővárosát díszítő *Konkoly-Thege Miklós*). Jóllehet a modellként itt kiállított *Konkoly-Thege Miklós* (epoxy, 2006) s a *Csokonai I.* és *Csokonai II.* (mindkettő epoxy, 2002) aligha tudja fölidézni a városok terét is alakító nagyméretű szobrok valódi súlyát – a térformálást mint esztétikailag hatékony erőt –, ám kisplasztikaként is sok mindentől árulkodnak. A szobrászművész karakterformáló képességéről, az invenciózus szoborpalást csaknem jellemtulajdonságot reveláló megformálásáról – például a *Csokonai II.* című modellen a földig érő talár vertikális hullámredője maga a tudós poéta *teste* –, s nemkülönben arról a szinte mitikus – érdeklődési körébe a *Konkoly-Thege* alapította ógyallai *csillagdát* is bevonó – természetimádatról, amely a megismerendő embert megannyi organikus lépcsőn (lásd a *Notturmo*-sorozat öntött bronzplakettjeit) csupán azért viszi a csillagok útjára, hogy eme kozmoszi igénye által még jobban kitessék halhatatlan lényé, valamint a közösség kohójában formálódó karaktere is.

Konkoly-Thege Darázs képzelte figurája, amint önmaga elé s ugyanakkor befelé néz – a légköri kutatások s a hajózási és vasúti ügyek fölkontje nemcsak híres csillagász volt, de hajókapitányi és mozdonyvezetői vizsgával is dicsekedhetett –, a reformkori hevületet fordította át bölcs szemlélődéssé. Szilárdan áll a talpán, megingathatatlan. A *Csokonai*-alakokban, a híres poéta doctus életművéből következik, jóval több az artisztikum. A barokkos hajkoronájú fej szinte szétreped a tudástól, ám a vékony szálú legénynek (*I.*) és a talárja mögé búvó alaknak (*II.*) is egyként éke. A *Notturmo* című plakettsorozat finoman cizellált darabjain (amelyek ezúttal nem tárlóban, hanem a falon kaptak helyet) jól látni az organikus természet és a költői képzelet – az önkifejezés mint mítosz, mint valóságálmom – összefonódását. Valószínűtlen tenger valószínűtlen hajója viszi az időt megbontó emlékrétegbe az ember- és állatalakokat, s a növényi indák és a hajó árbóca közé kifeszített képzeletbeli kötél az a lengő mozgásával is biztos hely, amelyen az álmok-félelmek-képzeltégek megannyi „lényé” megmutatkozik (*Álomhajó* [2005]; *Pele* [2006]; *Éjjeli neszek* [2006]).

Szilva Ilona bronz, rácsos térkiképzése árulkodik, már elveti a klasszikus hagyományt. Noha női feje, a tartószerkezet rácsos oszlopaira támaszkodva, még figurális alkotás (*Reneszánsz*), jobbra áttört bronzreliefjei nonfiguratív példázatok – amorf, víz közeli lények és keretbe szorított „anyagmesék” – egy sosemvolt és mégis létező világról. A plasztikai fegyelem itt sosem valaminő dekoratív szépségre törekszik – jöllehet a *Víz alatti parányok I.–VI.* némelyik darabja, főképp a zöld patina életességével, a boldogság sajátos paradicsomi állapotát idézi –, sokkal inkább arra, hogy nyitott és zárt formákban (*Halak I.–IV.*), valamint a kereteken belüli „felületkitöltő-egyensúlyhelyzetek” gazdag variálásával (*Víz alatti parányok I.–VI.*) teremtsen meg anyag és szellem, zártság és nyitottság egymást föltételező összetartozását, a folyamat – itt plasztikai bravúrral megjelenített emléksor – örök körkörösségét. A hal mint bibliai jelkép vagy akár – csak taláalomra a jelképtár hihetetlenül gazdag lajstromából – mint a legfőbb istenanya magzatvizének szimbóluma, ugyanakkor más összefüggésben termékenységszimbólum, anyaggá és „elveszejtett” anyaggá válván az álom mélyvizének is fölkavarója. Ahogyan a kis bronzkeretek – szellős *zárttságban* – ezekkel az absztrakt anyagfoltokkal telítődnek, úgy válik mind jobban észrevehetővé csupán a szobrászat eszközeivel élő alkotó ökonomikus, a szépség mélységét érintő vallomása is.

A másik fiatal szobrászművész, Szilva Emőke szintén nem a hagyományos kelem foglya. A látszólag durva anyagmegmunkálásának (*Az asztalnál I.–II.*) szépségei akkor jönnek elő igazán – a reliefpár vízszintesen fektetve is bronzfigurák egymással vívott küzdelmét jeleníti meg –, ha nem ózdkodunk a felület homályát, matt „csillogását”, valamint plasztikai hullámszerűségét komótosabban szemügyre venni. Az „asztalnál” és mégis valahol az irdatlan mélységben nyílik ez a *tenger*, s megannyi pihenő vagy aktív állapotban leledző hajója (nő – férfi; két férfi – nő) úgy akar kitörni ebből az önként vállalt vagy rájuk kényszerített fogságból, hogy magányának terephegyeit – Szinyei Merse *Majálisa* illuzórikus terepasztalként, „üdülési pihenőként” hiába lopózik ide – a befagyott lélek összes kalodájával, nyűgével bátran viseli.

A két modern, jöllehet a figuralitás valamennyire megőrző kisplasztika – áttört bordáinak feszített „csipke-rendszerével” is a tartószerkezetek stabilitását láttatva – valósággal *zikkurat*ként hat (*Régi sörfőzde; Házikó*). Tetejükön a valóságos vagy képzelt szentély – főképp a *Régi sörfőzde*n észlelni eme profán kilátótorony szakrális voltát – az anyag formavilágon belüli közvetítő szerepére, szellemére utal.

Győrffy Sándor

Táj-változatok

Tájváltozatok, táj-változatok, táj, változatok, változatok tája, tájság. Igen, talán a tájság a legtalálóbbs megnevezés – az alkotó, Ghyczy György szavával éve – ha egy kifejezésre redukált jellemzéssel próbálnánk közelíteni jelen kiállítás képe-ihéz. Hiszen elmúlt korok festői már mindent lerajzoltak, lefestettek – idézhet-nénk mi is az ismert mondást – amit a tájról szólva egyáltalán lehetséges volt. Felsorolhatnánk a tájfestészet legnagyobb alkotásait Li Tang mester 900 évvel ezelőtti gyönyörű tus-vízeseitől a Mont Sainte-Victoire-ig, amit Cézanne számtalan alkotásán örökített meg. De korunk alkotóinak is szükségük van arra, hogy mindezen remekműveket újra felfedezzék, felidézzék. Aktualizálják azokat a bi-zonyosságokat és igazságokat, amelyek az időtlen és végtelen intelligencia kortól és személytől független legbensőbb lényegét idézik fel. Ily módon lehet jelen az időben az időtlen, a térben a be nem határolható.

Ghyczy György festőművész eddigi munkássága jelentős részét teszi ki a múltba tekintés. Egy korábbi festői periódusában a ma ismert legkorábbi, legősibb kép-hagyó művészethez, a barlangrajzokhoz, festményekhez tért vissza alázatos késői utódként, és adaptálta képeibe az ősi figurákat, jeleket, szimbólumokat. Ezt folytatta az egyiptomi, a dél-amerikai indián, majd az európai görög, később az arra épülő reneszánsz kultúrák jelteremtő- és alkalmazó képalkotó elemeinek fel-idézésével. Vagyis az archetípus jelent meg műveiben, de sohasem jelentés nél-küli szolgálai másolatként vagy dekoratív képelemként, hanem mindig idézetként, absztrakcióként.

Két következő jelentősebb képsorozatát említeném, a betű és a kapu sorozatot. Betűmonotípiái a tipográfiában jártas, vagyis a betűkkel dolgozó grafikusművész tisztelgése a kulturális emlékezet eme mitikus tartalmakat is hordozó jelei előtt. A ma általunk is használt írásforma alkotóelemeinek a kódexek iniciáléit idéző mives megfogalmazásai. A hasonló technikával készült kapusorozat kőfalakat áttörő, megszakító, kapukat formázó vagy csupán rájuk utaló karcolatai a múlt építőmestereinek üzeneteit hordozzák és közvetítik a mai kor számára. A dúzsi pincék kapui körül pedig már megjelenik a tágabb környezet, a szőlő, a dombol-dal, az árva szőlőkarók, a kiemelkedő kövek és sziklák geometrikus elemekből is építkező, de mégis expresszív formavilágú szinkavalkádja.

És íme elérkeztünk arra a természeti elemeket, részleteket is magában rejtő, ugyanakkor mégiscsak elképzelt, tehát nem valós és ilyen értelemben szürrealista tájváltozatokhoz, amelyek jelen kiállítás anyagát képezik. Itt már kevésbé a lát-vány, mint inkább a benne rejlő üzenet az, amire figyelmünket irányíthatjuk.

A *Szent György és a sárkány* alcímet viselő képen végigfolyó vörös sávról nem tudható, vajon a középkori európai mitológia által a gonosz szimbólumává tett sárkány magasba csapó tűzokádata avagy a küzdelem végére utaló, Szent György által kiontott ártatlan sárkányvér, amely az egekbe kiállt. Ugyanis a tűzelemmel társított égi sárkány az “isteni gondolat”, a Logosz megtestesítője a hermetikus iratokban. Kínában pedig a császár emblémája, a legfőbb bölcsesség, a halhatatlanság és a gyógyító erő birtokosa.

A lent és a fent bármilyen módon való összekapcsolása a világok közti átjárás narratív ábrázolása, miként az a viládfa is. A *Táj kosfej nélkül* című kép viládfának is felfogható totemoszlopa – amelynek égre nyúló, kitárt karjai közül hiányzik az eredetileg ott lévő kosfej – földből kinövő, égre törő szimbóluma a dúzsi tájnak. Mint ahogy a hely szellemét idézik a lecsupaszított, csontváz-mivoltukban megjelenő villany- és telefonoszlopok, a modern ember által emelt útszéli korpuszok is. De a szikár, rögös táj részét képezik a magányos fejfák és kopjafák, szinte egybeolvadva környezetükkel, lassan porrá és hamuvá válnak ők is, miként az általuk megjelölt sírokban fekvő hajdanvolt emberek, egykoron érző lelkek hordozói. Csupán jelzésszerűen jelennek meg az élet apró nyomaiként a háttér halvány farsorai, elbújt házrészletei.

Mint a Csinvat-hídon általmenni igyekvő vagy Kharón, az alvilági révész csónakjához sorjázó holtak, úgy távolodnak a szőlőkarók, a végesben láttatva a végtelent. Az embernek is szüksége van a végtelennek a végesben való megmutatására, az önnön legbensőbb lényegére való rátalálásra. Ebben lehet eszköze a művészet, amely segít választani az illúzió és a valóság, a változó és az állandó, a számtalan és az Egy között. A minden Egy alapigazsága ezúttal a táj egységében mutatkozik meg. Abban az egységben, amely a kép egymástól elválaszthatatlan részeként jeleníti meg az eget és a földet, az éterit, a fennvalót és a rögös matériát, azt az élő anyagot, amelyet naponta taposunk, amely éltetőnk, az anyaföldet. Anyaöl – anyaföld, micsoda gyönyörű megnyilvánulása a magyar nyelvnek, csupán két betű a különbség. A minden emberi élet forrásának megnevezésére használt szavunk ilyen kis átalakítással válik minden egyéb – ásványi és növényi – élet forrásává. Az anyaföld – amiből mi is teremtettünk és ahova megtérünk – kapcsolódik ezen festményeken szervesen össze a végtelen univerzumnak mérhetetlen és felfoghatatlan, ám mégiscsak velünk érintkező, számunkra is érzékelhető részével.

A fent és a lent világának azonos festői eszközökkel és tematikával való ábrázolása – habár a táj lezárásaként mindig megjelenik egy felismerhető és értelmezhető horizont – szinte a felcserélhetőség gondolatát is ébreszthetné bennünk, azonosítva ezáltal a szellemit az anyagival. Ebben az esetben már nemcsak a kiindulási pont, a hivatkozási téma, vagyis az absztrakt módon megjelenített táj metamorfózisáról beszélhetünk, hanem magának a képnek mint matériának az átalakulásáról is.

A festmény látható és tapintható mivolta megmarad ugyan, de szellemi lényé válik. Vagyis olyan közvetítővé, amely a szellemi világ útjain járva tár fel összefüggéseket, köt össze emberi gondolatokat, érzelmeket, indulatokat is. A fenti és lenti világ egysége – amely kifejezést korábban a képen ábrázolt ég és föld egységének láttatására használtam – immár a bennünk is meglévő különböző világok egységének keresése, jó esetben megtalálása formájában inkarnálódik. Ebben segíthet bennünket az örök fény, amely folyamatosan jelen van életünkben – nem mindig megtapasztalható módon –, hiszen a lélek fénye állandó, de jelen van a körülöttünk lévő anyagi világban is. Az alkotóművész lehetősége és feladata, hogy a számára kijelölt úton haladva építse be művébe az áradó energiát, amely alkalmassá teszi alkotását arra, hogy fény, ragyogás és szépség felmutatásával segítse megismerni, megérteni és megszeretni világunkat. Egy műalkotás szépségének felfedezése nem más, mint a bennünk rejlő szellemi aktivitás megmutatkozása, vagyis a külső szépség befogadásának elősegítésére kisugárzott belső szépség, a személyes immanens misztérium megtestesülése. A műalkotásban felfedezett szépség – emlékezés. Mégpedig Isten általi emlékezés, vagyis annak bizonyítéka, hogy rendelkezünk azzal a tudással, amely képessé tesz bennünket a megismerhető megismerésére és a lélek halhatatlanságának elfogadására.

Inspiráljanak tehát minket is a *Tájváltozatok* a bennünk lévő szellemi aktivitás megmutatkozására, hogy felfedezzük, megérthessük és továbbadhassuk az ezen festményekben megtestesülő üzenetet.

Elhangzott Ghyczy György festőművész Tájváltozatok című kiállításának megnyitóján, Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet Weszeli Galériája, Budapest, 2009. január 21.

Lászlóffy Csaba

Ennyi a lét?

Kint és bent

Nem mindenki boldog, kit anya szült,
kint nehezebb kitölteni az űrt.

Zsoltárváltozatok öröklétre

Válaszd ki közülük

a hozzád legjobban
illőt – a nyughatatlant, a honvágyba
beleőrülő hazátlant, a füttyörészve se-
hova-ballagót; vagy a szóvirágutálatában
üzenni képtelent. Már csak a sugallat.

Ám ha csak sugallat, milyen üzenet lehet?

Özönlik a selejt

Önkezemmel még megtehetnék
ezt-azt... Füst Milán, a „bűnös, bús kalandor”,
ha nem bírta, ha nagyon muszáj volt, a bántások
elől baráti körbe menekült. És midőn már elmúlt
a szerelem emléke s kétségbeesett testét az alvó
végtelenre bízta, önfejű magányába vonult vissza.

Önfejdeddel még hagyján. De önkezdeddel mire mehetsz?

2007. március 17.

Porcikák esélye

Áthajolsz a mohazöld bizakodásba, az aranyfövenyű nosztalgiába; öröl a genetikai malom, termékeny sodrás, ismeretlen szeretkezések, lotyók, Lillák lebegő lelke, mélybe lehúzó lelketlensége, egy más/ik/, legendákkal, felhőhomállal takarózó világ magzatvízben oldódó, elfojtott, elhalt zajai, akár a lelassuló, tisztuló folyók üledéke. Az ős mindegy, milyen lehetett: könyörületes vagy képmutató(!) – fő, hogy *erősszívű volt, mintha látta volna a láthatatlant*. Lágýékra permetezett ondóharmat s falánk álomfantazmagóriák után sejtek, sóhajok tüneményes elvegyülése; tajtékos sziklamenedékek mögül visszhangzó génmalom-zakatozás. Ásványi kőzetek, földi igazságokat kockáztató, idegrostokra (fel) feszített Istenképzet kikövetkeztethetetlen porcikái – bármely relativitáselméletre rácáfolók. Mégis: mint közönséges rókagomba-tenyészet.

2008. április 6. (Halálod évfordulóján, anyám)

*A lápon elnémult hangverseny
avagy
az árverésen elkelt panorama**

Elég, ha ketyegő (lerobbant)
csigaházba zárt hangokat követsz? –

A szabad prédának kitett,
köves
ősjátszóhely – liget!
Ahonnan
ördög és múzsa rég kiűzetett.
Fantom-vadakat, vírusálló
szózatokat is. (Hasonlat-ürülék
zátonyán fuldokolsz – elázott,
ragacsos, szertemálló,
mégis irka-«kövület»! – Ennyi a lét?)

Az alélt szirmok és a sok bürök-
szagú, szárított kutya/eb/-
gubicsokká töpörödött
kacat tán látatlanban is dühöt
váltana ki belőled a holt szentség
lakatlanná tett szigetén.
(Csak a kétely dagaszt – a rém!)

Bár még fodorháj-tajtékot lát
a képzelet,
s a vízirigót környező rontás
felett
a hajléktalanná hígult
hit hordaléka szédeleg;

holott
csak mint összezsugorodott
zsigerek pengnek a korhatag
zsilip alatt
a repedt rögök.

Egy Mohácsnál, ahol király
veszett s költő szava hörög,
fojtóbb e szederjes apály –

vadabb, akár
a bűnmeleg mocsár.

2007. augusztus

* A Karácsony Benő-olvasmánykorszak emlékére

Nirvána? – nem létező »ügyelet«

*„az életet rég felváltotta valami más”
(Báthori Csaba)*

Balsejtelmek. Ami még megfékezheti – nem a járványt, csak a megperzselődött magány hangulatait, a lappangó láz rőzsetüzeit. Kéklő vakütések: a böjtös fogyatkozás, a belső aszály (mint középkori díszlet) láttán gyanút fogsz. Toronymagasból fényzubogás, vagy pusztító lavina? A pótlék, ami még formálisan kitölthet valahol valamit. Angolkóros árnyék, vaktában egyensúlyozó, a papíron. Irgalmas hazudozás szurdokai. Elmerülsz a csábításban, képzelegve; vagy a rontás zuhataga befed örökre. A fej, a nyak, a váll, a hajlatok rejtélyes rángásai, mind nagyobb kockázattal lendülsz ki az ismeretlenbe. Részvétet, persze, ne várj.

Életünk (át)iratai

„széthull
a világ nincs mód befejezni”
(András Sándor)

Nem elveszni a *fennben* a *lennben*
inkább elkeveredni-simulni úgy hogy
eltűnnek a kockák a rácsok a szögletek
a cikornyák az éles felületek a csúcsok
is (a zűrös közérzet űrtartalma persze
lehúzza a legszebb ideát a legtündéribb
ideált is még ha csak batiszt
ruha vagy kötényke van is rajta)

szépecskén fölém ereszkedsz vagy alám
zuhansz *himbálózó szerelem gyümölcse*
és mihelyt álomba szenderülsz milyen
ártatlanul teszed – kifordult kékeres
csukló s te ezernyi törmelékből össze-
ragasztott korondikancsó-mulandóság

már sehol kényszerképzet csak a körül-
bástyázott tökélyt lehet lerombolni és
a képzelgések cirádáival felékesített
romot ha káprázat műremekévé vált.

(Május 9. – A magyar nyelv napján)

Szabó Bogár Imre

Sötét sikolyok

Sötét sikolyok jégszilánkjai
verik a téli erdőt.

Káromkodások örült varjai
cikáznak a viharral
Üvöltöző tájban.

Beesteledik majd, mire
ideér az Isten.
Árnyékunkat is elveszítjük
akkorára,
nem csak a lelkünket.
Kereshet aztán minket!

Suttogva hazudjuk,
itt vagyunk,
csupán egy köpésre tőle.
Szép, ufó – szemével bámul
rettegő korunk
nagy puskacsövébe.

Kódolt üzenet

Fáj ez az édes
túlvilági hang,
ahogy átszűrődik a
ricsajos világon:
lármán,
az idő zárójelében vergődő
mocskos muzsikán.

Fáj ez az édes
túlvilági hang.
Fáj, mert tudom: elmúlik egyszer,
s édes, mert sejtem: örök,
örökkön örökké.

Ha akarod, te is hallhatod:
fátyolként lebeg
kedvesed csacsogása mögött,
rejtett üzenet.

Fáj ez az édes,
kódolt üzenet.

A nagy folyam felé

Ősz a szekéren.
Ahogy zötyög a nagy folyam felé.
Vajon mit akar majd a gátakon túl
az ártéri erdőben?

Vajon mit akar majd
a lovakkal, a szekérrel?
S mi lesz a szekérderékban heverő,
álmodó gyerekekkel?

Mire odaér, persze, hogy
lehullnak már a sárga nappalok,
s beterítik a fényes ártéri tócsák
égre nyíló, okos szemeit!

Csontos fák megritkult lombjai alatt
döcöghet göröngyös, úttalan utakon,
ónos pocsolyákon át,
amíg a hatalmas folyamhoz nem ér..

Itt aztán végképp vége az útnak.
Jobb, ha le sem száll a rozoga szekérről.
Onnan is belenézhet a roppant tükörbe.

De mi lesz akkor majd a gyerekekkel,
de mi lesz akkor majd a lovakkal?

Barabás Zoltán

Levélféle odaátra

Ady Endre születésének 131. évfordulója alkalmából

„Kisértetes nálunk az Ősz / S fogyatkozott számú az ember: / S a dombkerítéses síkon / Köd-gubában jár a November.” – mormoltam magamban sokszor elmondott nagy versed sorait, miközben a hideg holdfénybe ájult, alvó Érmindszentre gondoltam és Reád, aki már csaknem kilencven esztendeje „ott magadban fekszel” és nem is sejtéd „hogyan van és hogy / a tengert átrepülték / és drót nélkül beszélnek / ma Pestről Hollywooddal”. „És nem tudod, hogy itt fent / mi mindent írtak össze / Felőled már azóta...”, s rajtad már senki, de senki sem kérheti számon, hogy „lesz-e holnap / új, művelt Magyarország / és emberséges élet? / és érdemes-e itt még / kiállni tiszta szívvel / és megbűnhődni versben / a múltat és jövőndőt?” (Emőd Tamás).

Hibbant, vak éjszaka volt.

Álmatlanul kókadozva ültem kopott íróasztalomnál. Olvasólámpám gyér fénye lidércesen vetült az üres papírlapra. Hirtelen elfogott a borzongás. Úgy éreztem magam, mint egy réges-régen magára hagyott tárnalakó, akinek váratlanul arcába csap egy bányászsisakra szerelt lámpa fénycsóvája...

Látod, tehetetlenségemben mennyi mindent összefecsegek magamról, ahelyett, hogy leírnám Neked: itt és most gyász és bányászhalál híre járja. De mivel én most ez a legkevésbé fontos.

Mit nekünk a nyomor, a húsevő virágként tenyésző kelet-közép-európai kiszolgáltatottság, az újan globalizálódó rabszolgaság! Egész este a televízióban gőzerővel folyt a választási kampány. Kis balkáni senkik, dölyfös perc-emberkéék, a mindegyből is pompásan megélő kufárok szorongatták egymás torkát, igyekezőn egymás elől elhappolni a még lophatót.

Ezzel egyidőben minden „magyar csatornán” két eszelős kormányfő mocskolta egymás népét – fő műsoridőben és közpénzen!

Nem kétséges: ismét mélypontra kerültünk. Arany János, József Attila és Ilyés Gyula fajtája maholnap elfeledi anyanyelvét is, mert nap mint nap romló

írással, igénytelenül összezagyválva hetet-havat, immár ékezetek nélkül üzenget egyik mobiltelefonról a másikra. A bajt csak bokrosítja, hogy magyarjainkból lassan kihálnak „az erkölcsképző szervek” (Dr. Hegedüs Loránd)! És mindez mintha valami előre megírt, ördögi terv szerint történne. Mármint a mélymagyarosítás. Józan ésszel végiggondolva az egészet, már azon sem csodálkozik az ember, hogy a valamikori történelmi határaink szélére telepedett, ott sokáig meghúzódott nációk – elesett állapotunkon felbuzdulva – ezzel visszaélnék, és már jó ideje velünk járatták a bolondját.

Gyalázat, hogy a harmadik évezred elején – vérzivatarok, padlássöprések, gulágok, temérdek szenvedés, megannyi kismacska módjára vízbefojtott sovány remény pusztulása nyomán – ismét országrontásban élünk.

Gyalázat, hogy az elvesztett erdélyi „bölcsőháború” után már önmagunkat is kezdjük odahagyni. Mindannyiszor beleborzongok, ha arra gondolok, hogy hol, miért és legfőképpen „kikkel zabáltatom a szívverésemet” (Pilinszky János).

Hidd el nekem, mostanság egyre többször ötlik fel bennem a Te nagy, mindmáig egyetemes érvényűvé kiterjeszhető látomásod. „Vak ügetését hallani / Eltévedt, hajdani lovasnak, / Volt erdők és ó-nádasok / Láncolt lelkei riadoznak” – írtad a kilencvennégy esztendővel ezelőtti Nyugat egyik novemberi számában.

Ismét november hava járja. Köröttem csupa jó arcú emberek állnak a morózus nagyváradi ég alatt, és kérve kérünk: kelj föl és indulj, Ady Endre!

Keresd meg a hínárúton és vezesd vissza az eltévedt lovast!

Elhangzott 2008. november 23-án Nagyváradon, Ady Endre emléktáblája előtt.

Vasy Géza

Ady Endre sírjánál

Ady Endre sírjánál mire is gondolhatnánk? Bizony a halálra, bizony az életre. Ady Endre halálára és életére, a magyarság lehetséges halálára és életére, s a magunk elkerülhetetlen halálára és addig tartó életére.

Ady Endre halála nemcsak a magyar irodalom gyásza volt, hanem egy nemzeté, amely ekkor ezt csak részlegesen volt képes felfogni. Amiként az sem volt ekkor még elkerülhetetlen felismerés, hogy az 1919-es esztendő kegyetlen sorsforduló a magyarság történetében. Ady halálának időpontja lényegében egybeesik azzal, amit tömören kifejez egyetlenegy szó: Trianon. Ady költészetének lényegét az ő életében inkább csak a következetesen reformer és a sokféle értelemben forradalmárnak nevezhető értelmiség és polgárság fogta fel, vagy legalábbis érezte meg. Trianon Mohácsot idéző istencsapásnak bizonyult, s Ady költészete, amely korábban a soha semminek örülni nem tudó próféták átkozódásait idézte fel sokak szemében, hirtelen józan helyzetelemzésnek bizonyult. Történelmi jelenképének és abból következő jövőképének lényege abban ragadható meg, hogy még a Templomot sem építettük fel, s hogy az Idő rostájában alá fogunk hullani mint nemzedék s mint nép egyaránt. E szemléletben a reményvesztettség és a mégis reménykedés hullámmozgása állandósult, a világháború esztendeiben azonban egyre nagyobb fokú csüggedés vált meghatározóvá. Összefonódottan jelent ez meg a személyiséglét, a magyarságlét és az emberiséglét szintjein. Az I. világháború befejeződése a háborúskodásban egyetemlegesen bűnös emberiséget győztesekre és vesztesekre osztotta, s így a hullás, a pusztulás képzetei a vesztesekre, jelesen a magyarságra korlátozódtak.

A magyarság életereye ronthatatlannak bizonyult ezer év során. Túléltek Mohácsot, túl a Habsburg-gyarmatosítást, túl Világost. És túléltek a II. világháborút, túléltek a bolsevik diktatúrát. A sebek azonban öröklődnek. S talán ez is magyarázza, hogy a bolsevik diktatúrát követő, szelídebb, mondjuk így: szocialista diktatúra jobban megrokkantotta a magyarságot, mint az azt megelőző évtized. S talán ezért tellett már csak pillanatnyi fellángolásra 1989-ben. Ha a kilencvenes években feltámadt volna Ady Endre, ha ma feltámadna, újabb üdvözlötet írhatna a győzteseknek, vagyis a falansztert előlegező globalizáció bajnokainak, kérlelve, hogy

Ne tapossatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon,
Vér-vesztes, szegény, szép szívünkön,
Ki, íme, száguldani akar.

Baljóslatú, bús nép a magyar [...]

A globalizáció már nem győztes és vesztes nemzetekre osztja fel a világot. Vesztes minden polgár, s a milliárdosok egyre szűkebb rétege is csak átmenetileg érezheti magát győztesnek, mert a mai út katasztrófába fogja sodorni az emberiséget. Nem a magyarság, az emberiség egésze rombolja folyamatosan azt a Templomot, amelyről csak hitte azt, hogy már felépítette. Az emberiségre vonatkoztatható ma már *A szétszóródás előtt* jövendölése: „S elveszünk, mert elvesztettük magunkat.” Az Idő rostája már nem válogat.

Ady Endre halálának napja egyúttal a költői halhatatlanság kezdete is. Az egyre romlékonyabb testben lakozó szellem kiizzadta a maga igazgyöngyeit. Kilencven év alatt jottányit sem csökkent az értékük. Ennyi idő alatt folytatódott a nemzet sorsában s mindannyiunk egyéni életében a reménykedések és a csalatkozások sorozata. Beláthattuk Ady igazát ebben is, abban is. S nem tehetünk mást mi sem: számot kell vetnünk a romlással, s közben hordanunk kell a köveket a Templomhoz. Ha ma szertenézünk, megelhetjük-e honunkat a hazában? Úgy kellene élnünk, hogy megelhessük. Olyan országot érdemelnénk, amelyben meg lehet lelni a hazát. S olyan földkerekséget, amelyben az élet a legfőbb érték.

Felhívás

Ady Endre halálának a 90. évfordulóján jelen felhívás aláírói mint kezdeményezők, azzal a kéréssel fordulunk mindenkihez, itt, a Kárpát-medencében és a nagyvilágban, hogy segítsék elő Érmindszenten, Ady Endre szülőfalujában, egy egész alakos szobor felállítását, amely egyik legnagyobb költőnk emlékét örökítené meg.

Ady Endre, meggyőződésünk szerint, nemcsak egyik legnagyobb költőnk, hanem olyan szellemi és erkölcsi tekintélyünk is, akinek eszméi, emberi hite és reménysége a jelenben is hatékonyan szolgálhatják nemzetünk fennmaradását és megerősödését.

Ady Endre érmindszenti szobrát olyan jelnek szeretnénk tekinteni, amely nemzeti összefogásunk és felemelkedésünk szellemi stratégiáját mutatja fel. Meggyőződésünk, hogy az idei esztendő, a Magyar Nyelv Éve kiváló alkalmat kínál magyarságunk öntudatra ébredésére, művészi értékeink és nemzeti kegyhelyeink gyarapítására, egyáltalán a közös cselekvésre.

Adományait a nagyváradi székhelyű Pro Universitate Partium Alapítvány alábbi számláján fogadjuk:

Fundația Pro Universitate Partium

Unicredit – Țiriac Bank Oradea

IBAN RO17BACX0000003007246003 Euro

IBAN RO98BACX0000003007246000 Lej

Cod fiscal: 12331679, SWIFT-Cod: BACXROBU, Jelige: Ady-szobor

Magyarországon:

Arany János Alapítvány – 1062 Budapest, Bajza u. 18.

Számlaszám: 10201006 – 50018291

*Nagyvárad–Budapest, 2009. január 27-én,
Ady Endre halálának 90. évfordulóján*

Tőkés László

királyhágómelléki református püspök,
európai parlamenti képviselő

Vasy Géza

irodalomtörténész,
a Magyar Írószövetség elnöke

Pomogáts Béla

irodalomtörténész,
az Anyanyelvi Konferencia elnöke

Székelyhidi Ágoston

író, kritikus,
az Erdélyi Szövetség elnöke

Kiss Sándor

az Academia Humana Alapítvány
elnöke

Pintér István

a Pro Universitate Partium Alapítvány
ügyvezető igazgatója

Mezey Katalin

költő,
a Széphalom Könyvműhely igazgatója

Dr. Ködöböcz Gábor

irodalomtörténész,
az Agria főszerkesztője

Barabás Zoltán

költő,
a Partiumi Magyar Művelődési
Céh igazgatója

Oláh János

költő, a Magyar Napló
főszerkesztője

Érmindszent, Ady Endre szülőháza

Szokolczay Lajos

A mosoly kiskátéja

Juhász László (1933–2008)

Amikor a múlt év végén Juhász Lászlót, a művelődéstörténészt, az író, a publicistát Győrben utolsó útjára kísértük, s a ravatalnál lévő szűkebb családra pillantottam, nem mérhetetlen fájdalomuk rendítette meg – jómagam is siratván az égnek létrát támasztót őszintén velük éreztem, hiszen a férj, az apa visszahozhatatlan –, hanem egy *bölcs mosoly* végleges eltávozásá. Mert ebben a mindig derűs arcban – fiókjait már más nem fogja húzogatni, csak az Isten – türelem volt, bátorság volt és erkölcs volt. Tulajdonosa, mindennel szembenézve, úgy tudott *élettel teli* vidámsággal mosolyogni (még az utolsó évek betegeskedéseit is ez jellemezte), hogy a világ s megannyi törhetetlennek hitt szolgája meghajolt előtte. Mert nézésével megszelídítette? Mert a tartás keménysége, az egyenes gerinc megengedte neki ezt az időtlen, mindent átvilágító, s az átvilágításhoz valaminő belső fényt is *aktivizáló* somolyt? Juhász Laci már mindvégig így fog állni előttem – felhőtlen, tiszta arccal. Semmitől meg nem rendülve – bár életútja a *bátr*at is nemegyszer elhalmozhatta volna félelemmel –, mintha a becsületesség (sajnos, nem ilyen világot élünk) a föld aránya volna. Ezüsttallérja meg – soha rosszabb „aprópénzt”! – a tudás, a műveltség. Hitt ezekben a *pénznemekben*. S bugyellárisát ott tömte velük teli – ebből a szempontból gazdag volt a családi örökség és a lába elé tekeredő út –, ahol megfordult. (A másikat nem tartotta annyira fontosnak, hiszen a Szabad Európa Rádió nyugdíját élvezvén a Magyar Televíziótól kapott nem kis javadalmazását –1993–94-ben hírigazgató volt – hónapról hónapra fölajánlotta humanitárius célokra.)

A kaposvári születésű író gyermekkorát a Felvidéken, diákéveit Győrben töltötte. A bencés gimnáziumban szerzett érettségi és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogi Karán 1956 nyarán kapott diploma jó alap volt ahhoz, hogy a menekülni kénytelen – huszonhárom éves korában a hazáját elhagyni kényszerülő – fiatal idegen környezetben is talpra álljon. A gráci egyetem és a bécsi Kereskedelmi Akadémia stúdiumai csak erősítették hitét: a kint élőnek is lehet egészséges magyarságtudata (ebben az élményében százezrekkel osztozott), s ha felelősen gondolkodik, sokkal többet tehet – mert *szabad!* – az orosz igában sínylődő nemzetért, mint otthon maradt társai.

Juhász László számára a Szabad Európa Rádió volt az a szócsövel megerősített *kilátó* – harminchárom évig szolgálta itt (először Bécsben, majd Münchenben) a magyarság és az országhatárainkon kívül élő magyar kisebbség ügyét –, ahonnan

népe-nemzete (sokszor elhallgatott vagy a zsarnok kívánalma szerint torzított) történelmére látott, és a kommunista éra gyalázataira föl tudta hívni a világ figyelmét. Rádióműsorai már címeikkel lázítottak: *Tiszta forrás; Lármafa; Protestáns világ; Barangolás a magyar múltban*. Mindenik adása pontos, ám érzelemmel (az ész megfellebbezhetetlen nagyvonalúságával) átítatott valóságos kis esszé volt: a történelembe bevilágító, a kisemmizetteket megvigasztaló, a harcolni vágyóknak jövőt kínáló *lámpás*. Lámpás, amelynek az egyetemes magyarságtudat volt a fókusz. És a célja? A hazai és a Trianon által elszakított lelkek bátorítása, fölemelése.

Életét tette arra, hogy a külföld magyar emlékei – a hontalanok szabadságharcát akarva-akaratlanul erősítő *példázatok* – minél nagyobb körben váljanak ismertté. Könyveinek művelődéstörténeti hasznossága fölér egyetemi egzámenek gondolkodást tisztító levegőjével. Aki az egykori császárváros magyar vonatkozású kincseire kíváncsi, az bátran forgathatja a négy kiadást is megért *Bécs magyar emlékeit* (az első megjelenés: 1972). Aki pedig Burgenland „magyar képére” kíváncsi, annak feledhetetlen olvasmánya lesz a tájat és történelmét a megismerés napfényes síkjára emelő útikalauz, az 1976-os, később ugyancsak több kiadást megért *Várvidék*. Ha az aránylag friss könyv (*Antológia Kiadó, 1999*) előszavába beleolvasunk, azonnal látjuk a honkereső otthonosság (Juhász az utolsó évtizedeit Fraknóváran töltötte) nyelvélő bizonyosságát. „Vannak, akik a széphangzású Órvidék elterjedését szorgalmazzák, ami ellen nem is lehetne kifogásunk, ha nem ezen a néven hívnák már évszázadok óta a Pinkavölgyének Gyepűfüzes és Pinkafő között húzódó szakaszát. Mivel ez a tájegység, a Felsőőrség csak egy töredéke Burgenland egész területének, így helytelen lenne ezt az elnevezést az egész tartományra kiterjeszteni. A Várvidék elnevezés viszont nemcsak megfelel a német tartománynévnek, nem csupán hangzásra szép, de tartalmában igaz is. Ez a szó felidézi bennünk a fraknói vár 700 éves Öregtornyát, a kaboldi vízvár reneszánsz ablakait, a lékai vár lovagtermének gótikus íveit, a szalonaki vár ősi falait, Borostyánkő büszke bástyáit és a Batthyányak romjaiban is tekintélyes németújvári sásfészket. Ezt jelenti a Várvidék, sőt még ennél is többet: a lánzséri romokat ugyan úgy felöleli, mint az árpádkori pinkaóvári sáncokat, a lajtapordányi földvárat, a vizesárokka és falakkal megerősített várkastélyokat, valamint a büszke templomerődöket.”

Ennyiből is látni eme művelődéstörténeti kalandozás legfőbb jellemzőjét: a történelmi helynevekbe (helységnevekbe) rejtett – egyik népnél sem vagyunk alábbvalóak – magyar büszkeséget. Ami hangulat, kellem, vagyis tudósítás egy régmúlt – ám elszakíthatatlan, mert *álmainkban* őrzött – földrészről. A burgenlandi helységnevek sorjázása – Füsthegysírokány, Döbör, Németcsencs, Gabócs, Gyöngyösfő, Borosgödör, Vaskomját, Répcekehely, Pecsényéd, Oláhciklány,

Répcemicske, Bándol, Zemenye, stb. – talán közelebb visz ahhoz a tere-numhoz, amelyet bejárni Juhász számára nem volt más, mint kötelességszerű nyelvizletgetés. Ezzel az alázattal merült a külföldi magyar emlékek kútjába is: *Magyarok az Újvilágban* (1979), *A Héttoronytól Kufsteinig* (1982), *Mátyás király Bécsben* (1985), *Barangolás a magyar múltban* (1992).

Értéktörző (s az igazságért mindig kiálló) tanulmányvonulatának szép példája az a briliáns írás, amely hajdani barátjának, a *Bebádogoztak minden ablakot* írójának szolgálatát – minden támadás, besározás ellenében – *okadatolt* védelmet (Tollas Tibor *igazsága* – Antológia Kiadó, 2006). Dokumentumfilmjeinek, amelyeket a Duna Televízió vetített – szerkesztő és rendező volt egy személyben – se szeri, se száma. Akárcsak egy pár felsorolásával is a gondolkodás – és a gondolkodásra sarkalló *látás* – tágas tereire érünk: *Bécs magyar emlékei* (1993), *Bujdosók nyomában* (1995), *Isztambul magyar emlékei* (1996), *Egy század végnapjai* (1996), *A kövek üzenete* (1997), *Az olaszországi magyar légió nyomában* (1999).

Hogy mosolyát földidézhessem – amely kiskátészerűen foglalja magában a bölcs mindentudáson kívül a közösség iránti alázat és derűs életszeretet összes jegyét –, újraneztem néhány filmjét: a Tollas Tibor-portrét (*Varázskör* – 2002), a friss *Ruszi évszakokat* (2008) és a magyar történelem egyik mocskáról ítélező dokumentumot, az *...a gyilkosokat néven nevezni!* – *A mosonmagyaróvári pert* is (1997). Bennem, ahogy eddig is volt, halk szavú barátom most már mindvégig szent hangú igazságőrzőként fog élni. S a magyar művelődéstörténet pedig önmagát tiszteli meg azzal, ha Juhász László életművét – el kell hogy következzen ez az idő! – értékfolyamába emeli.

MTI-közlemény a Nagy Gáspár Alapítvány létrejöttéről

A két éve elhunyt Nagy Gáspár költő felesége és gyermekei 2009. január 20-án létrehozta a Nagy Gáspár Alapítványt. Az Alapítvány emlékház kialakítását tervezi Nagy Gáspár szülőházában, amelyben emléket állít szerkesztői (HITEL folyóirat) és közéleti (Bethlen Gábor Alapítvány) munkásságának. Az emlékházat kulturális központként, alkotótáborok színhelyeként kívánja működtetni.

Az Alapítvány emléket állít Nagy Gáspár költő, író, folyóirat- és rádiós-szerkesztőnek, a magyarság hagyományaihoz, a kereszténység örök értékeihez szorosan kötődő életművének annak érdekében, hogy az életmű a nemzeti kultúra szerves részévé, annak eleven hagyományává váljék.

Az Alapítvány e célokkal segíti a magyar irodalom és a hozzákapcsolódó társművészetek (képző- és zeneművészet) értékeinek bemutatását, különös tekintettel a XX. század második felétől kezdődően létrejött alkotásokra. Támogatni és ösztönözni kívánja azokat a törekvéseket – határainkon belül és túl – melyek a magyar nép történelem során felhalmozott értékeit tudatosítják, őrzik és gyarapítják.

Nagy Gáspár tanulmányait a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban, majd Szombathelyen népművelés és könyvtár szakon végezte. 1976–80 a Móra Kiadó szerkesztője. 1981-től 1985-ig a Magyar Írószövetség titkára, 1985-től a Bethlen Gábor Alapítvány titkára, 1988-tól a *Hitel* című irodalmi folyóirat szerkesztője, 2004-től a Magyar Katolikus Rádió kulturális szerkesztőségének vezetője volt. 2000-ben tagjai közé választotta a Magyar Művészeti Akadémia. József Attila-, Kossuth-, Magyar Örökség, Prima-díjjal és számos más elismeréssel méltatott költő. Életművének fontos része volt az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékének őrzése és eszméinek képviselése. Nagy Gáspár művészete és emberi tartása a tisztesség, bátorság, tehetség egymást erősítő példája a magyar irodalomban. Több műve, köztük *A Fiu naplójából* (1981) és az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* (1983) című verse az 1989-es politikai rendszerváltás szellemi előkészítője. Versei miatt több folyóiratot, így az *Új Forrást*, *Tiszatájat* bezúzták, szerkesztőit leváltották, Nagy Gáspár pedig kénytelen volt lemondani írószövetségi tisztségéről. Lenyűgöző erkölcsi nyugalommal és biztonsággal fogalmazta meg küldetését, mely szerint a költőnek emlékeznie és látnia „esküdt kötelesség”. A hazugság, cinizmus, áruulás, nemzeti felelőtlenség, történelmi tudatzavar, erkölcsi nihilizmus ellen küzdve adott és ad ma is példát arra, hogy modernség és közösségi felelősség, hagyományok gazdag sokféleségéhez való kötődés és újítás, erkölcs és esztétikum nem kizárják, hanem hitelesítik egymást a művészetben. Nemcsak néhány történelmi

jelentőségűvé vált “rendszer váltó” versével járt ösztönzőn, eszméltetőn előtte a magyarországi és kelet-közép-európai változásoknak, hanem a legújabb időknek is félelem nélküli megítélője. Egész személyisége, művészete tisztaságot sugároz és követel.

Budapest, 2009. január 20.

Dr. Görömbei András (elnök), Pécsi Györgyi (alelnök), Szabó Márta (alapító), dr. Petrik Béla (titkár), Monostori Imre, Ablonczy László, dr. Korzenszky Richárd, Dr. Jánosi Zoltán, Dr. Nagy Gábor, Orosz István, Papp Endre (kurátorok)

Posta Marianna

Egy cipőben

Az elmulás lehet kedves a szívnek,
ahogy a verőér lüktet,
miközben csepereg odakint
az eldugult ereszből a víz,
valaki épp a járdára lép,
ahogy földet ér...
egy tócsában lendül a cipősarok.
Épp nem vagyok ott,
vagy nem abban a cipőben.
Valahol fentről nézem,
ahogy mindennek hangja van,
az éjszaka kontrasztban
rám zúdítja a nappalt:
Kihalt katlanként a város,
a holnapba átmos,
s az álom: még nem tudni,
hogy megtalálom, de érezni,
így lesz... kedves a szívnek.
Zúdul valamennyi kereszt
a múltból, hogy útra keljen
velem a lehetek most itt is épp az,
akivé, vagy, akit elfeledtem.

Gyerekjáték

Fakarddal ásták lent a kertet,
majd igazán kíváncsiak lettek,
fel tudják-e dobni
a kardot az égig,
aztán látták lezuhanni
a tévében azt a gépet.
Azt hitték, ezzel bűnbeestek végleg.
Teltek-múltak az évek:
később a kard acél lett,
kinőtték a kisszobát a bútorok:
Egy-kettőre meneteltek a házsorok
között ők is, tették, amit harsogott
észak felől a géptorok.
Egyikük sem fehér vagy csak fekete,
nem hittek és nem hisznek már semmibe.
Karddal ásták fel a kertet,
mikor megkapták az ukázt,
és tudták, mindenki így jár,
ha nem vigyáz.
Egyikük ma veterán, a másik
az égi orgonán, ami kint a kertben nyílt
a háború után,
de azt mondják, se baj, a föld forog,
nem volt az semmi, csak katonadolog.

Úszni tanulj

A gyermek- és felnőtt kor ellentéte,
átkerül egy költői képbe,
ami a világra vonatkozik,
az idő is lehet,
ahogy a képzeletnek,
úgy szárnyad van neked:
Keresztről újabb keresztek,
múltak, életek vedlenek:
az ember ölti, tölti.
Már csak megszokásból
esnek le az almák a fáról.
Ennyit a relativitásról!
Mindig a köztes járatok,
amikbe leszállhatok,
ha fölfelé már nem megy.
Lelke mindennek a rended.
A múltba átszalad, kocsivissza,
az emlékezet kereszthídja
beleroppan a szegycsont
a jellemre omlik. Faforgács.
Valaki ott járt,
ahonnan én indulok, itt.
Az a virághagyma a kezében
nőtt, nyílt.
mire ideérsz, én átveszem,
hogy nálam legyen vége.
Éles a lap széle,
ujjbegyemben mélyre
csúsztak a sorok,
míg tollamig eljutok,
sok idő, míg a lázból
kibuggyan
a lélek merre, hol van,
szavak, melyekbe belemártalak,
hogy úszni tanulj.

Bozók Ferenc

A pesti kiskirálylány szobrához

Ma néma ajkad úgy figyeltem
miként ha szólni vágyna.
De nincs esély: a némaság
reakövült a szádra.
Tudom, te vagy, te engeded
kísírni most magam neked.

Fénysisakok

Mert eljön a nap, mikor unszol a majd,
és nem hat a gyógyszer, a Nietzsche, se Freud,
és bár a szived tizenéves
mert egyszerű ám szövevényes,
ám mondd, hova bújtak a régi miértek?
Hol vannak? A polcon? Az ágyad alatt?
Hol porlad, enyészik a múltad?
S már jönnek elő, kusza mozdulatokkal,
már bontja ki őket a hajnal,
fénysisakokban a múlt katonái.
És kezdeni kell ma velük valamit.

Zörögj a régi ablakon

Zörögj a régi ablakon,
remegve nyomd a csengőt,
talán ma is remegve vár
kihez te eltalálsz vakon.
Zörögj a régi ablakon.

Ma is tizenhat éves ő,
s te már deres pasas vagy,
ne félj, ne félj öreg kamasz
kopogj be, hátha majd kijő.
Ma is tizenhat éves ő.

Kitárja tán az ablakot,
kiszól a régi hangján,
de nincs a régi hang sehol
hisz ő nem él, s te sem vagy ott.
Kitárja tán az ablakot.

Talán a háza most is áll,
s a vágató időben
ma visszaadja őt a sors,
ki mindörökre várva vár.
Talán a háza most is áll.

Szentesi Zsolt

Egy különleges koncert

(Jean Michel Jarre Budapesten)

Nyilván nagyon sokan tudják, hogy az ún. elektronikus zene már több évtizedes múltra tekint vissza. De egyáltalán mit is értünk e műfaji elnevezésen? Az első lényegi elem a történetben – legalábbis az ún. könnyűzenében – látszólag az volt, hogy a tradicionális akusztikus hangszereket (gitár, zongora, orgona) „elektromossá tették”, azaz hangrezgéseik bizonyos átalakítók segítségével elektromos rezgésekké váltak, s erősítőkön, hangszórókon keresztül halljuk azokat. Valójában, mint látni fogjuk, *másról, illetve másról is szó van.*

Legelőször is meg kell jegyeznünk, hogy már a XX. század elejétől megfigyelhetők olyan jelenségek, melyek a hagyományos komolyzenei struktúrák felbontására (sőt, felrobbantására) tettek kísérletet. Az olasz Francesco Balilla Pratella ugyanazon évben jelenteti meg kiáltványát a futurista zenéről, mint a nála jóval ismertebb Marinetti a futurista irodalomról, illetve művészetről, 1911-ben. Ennek mintegy folyamányaként Luigi Russolo kiáltványt ír 1913-ban a zajok művészetéről (ez az ún. brutizmus). A XX. század első felében megszületnek azon találmányok, melyek elengedhetetlenül szükségesek az elektronikus zene létrejöttéhez (rádiócsövek, elektródák, a hangrögzítés technikájának folyamatos fejlődése). Külön kiemelő, mert a mai napig használják továbbfejlesztett változatait, hogy Laurens Hammond 1929-ben feltalálja a (róla elnevezett) elektromos orgonát. Az elektronikus és a hagyományos zene közt talán a legjelentősebb különbség abban ragadható meg (kissé egyszerűsítve persze a dolgot), hogy az előbbiben maga a hangelőállítás is elektronikus úton, generátorok, oszcillátorok, szekvencerek stb. segítségével történik, azaz a létrejövő hang megszületése pillanatától szintetikus, míg az utóbbiban a mechanikus (ének- vagy hangszeres) hangot/hangrezgéseket elektronikusan transzformálják, különböző sajátos hangzásokat, effekteket hozva létre. (Ehhez nyilván nem szabad, hogy bármiféle látens vagy valóságos értékítélet, értékmozzanat kapcsolódjék, ez pusztán csak tény!) Az első elektronikus zenei koncert ugyanabban az esztendőben adatott elő Kölnben, mint amikor a rock zene a hódítás útjára lépett Bill Haley nevezetes *Rock around the clock* című számával, azaz 1954-ben. (Stockhausen-, az elektronikus zene pápája, atyja, Eimert-, Pousseur-műveket adtak elő.) Arra is érdemes röviden utalni, hogy az elektronikus zenei kompozíciók megalkotásához elengedhetetlenek a matematikai, kibernetikai, akusztikai, elektronikai, sőt információelméleti (alap)ismeretek. S végezetül semmiképpen sem feledkezhetünk meg a hevenyészett történeti áttekintés végén

Robert Moog személyéről, aki 1966-ben megépítette az első (később szintén róla elnevezett) szintetizátort, mely mind a komoly-, mind a könnyűzenében alig egy évtized alatt máig hatóan meghatározó hangszerré vált.

A rock történetében megfigyelhető (elsősorban Európában), hogy a hatvanas évek második felétől/végétől egyre inkább külön irányzattá nővi ki magát az a zenei forma, mely szakít a hagyományos A-B-A-B-A (A = indító dallam; B = refrén) kompozícióval, és összetettebb struktúrák felé mozdul el. Egyik viszonylag ismeretebb változata volt ennek az ún. pszichedelikus rock. (Pink Floyd: *Ummagumma* [1969]; *Atom-Heart-Mother* [1970]) A hetvenes évek első felében már sorra jelennek meg azon együttesek, illetve lemezek, melyeket összefoglalóan ún. progresszív zenének neveznek azóta is. (Csak felsorolva néhányat a legjelentősebb képviselők közül: Yes, Jethro Tull, Genesis, Van der Graaf Generator, Pink Floyd, Marillion, Collegium Musicum [csehszlovák], SBB [lengyel], Stern-Combo Meissen [NDK], Refugee, Eloy [NSzK], Focus [holland], Mahavishnu Orchestra, Mike Oldfield, illetve a Panta Rhei és a Solaris [mindkettő magyar].) Közös jellemzője ezen alkotóknak, illetve alkotásoknak, hogy a fentebb említett szokványos kompozíciós struktúrát teljesen figyelmen kívül hagyják, hosszabb, akár 40-50 perces számok készülnek, összetett szerkezet és hangzásvilág jellemzi azokat, a két- vagy négynegyedes ütemezés gyakran felborul, nagy szerepet kap(hat) a disszonancia. Gyakori, hogy nincs semmiféle szöveg, éneklés, azaz teljességgel csak instrumentális zenéről van szó, ha pedig mégis lenne ének, a textus igen elvont, nem egyszer filozofikus vagy épp mítoszi, kultúrtörténeti rájátszásokkal terhelt, illetőleg erősen költői, teljességgel átmetaforizált. Nagyjából ekkortól, ezen jelenségekkel párhuzamosan jelenik meg a könnyűzenében is az elektronikus zene. Egyik korai képviselő például a mexikói Walter Carlos, aki Bach-műveket írt át szintetizátorra (*Switched-on Bach I. és II.*: – 1969; 1973) (Ez egyébként, mármint az át- és feldolgozások, valamint a rockzenekari és a nagyzenekari hangzás egybekapcsolása, a tradicionális rockban is megfigyelhető volt, úgy tűnik ekképpen próbálták valahogyan összekötni a két zenei világot, egyúttal remélvén felmutatni azt is: a könnyűzene sem annyira „könnyű”, annak is vannak komolyzenei „képességei”, illetve vetületei.) 1970-ben alakult meg Nyugat-Berlinben a Tangerine Dream együttes, mely már egyértelműen az elektronikus zene képviselője volt. Alapításkor, illetőleg kezdetben tagja volt a zenekarnak az a Klaus Schulze, aki szintén emblemikus figurája lett e zenei műfajnak. Ezt az elektronikus zenét az kapcsolja egyértelműen a fentebb említett progresszív zenéhez, hogy összetett kompozíciókkal dolgozik, elvont, mondhatni erősen intellektuális számokat alkotnak, nagyfokú elmélyülés szükségeltetik a művek befogadásához és valamiféle megértéséhez. A hetvenes évek közepe táján lép fel egy újabb nemzedéke az elektronikus zenének, amely megpróbálja „emészthetővé”, „fogyaszthatóbbá” tenni az elektronikus műveket,

azaz megkezdődik egyfajta kommercializálódási folyamat, ami tehát azt jelentette, hogy megpróbálták leegyszerűsíteni a korábban összetett, bonyolult hangzás- és dallamvilágot, párhuzamosan azzal, hogy sokkal erősebben építettek a dallamos-ságra. Ennek egyik első képviselője volt a görög (Papathanassiou) Vangelis, aki később több lemezével is kiemelkedő sikert aratott (*Chariots of fire* [1981]; 1492 – *Conquest of Paradise* [1992]). Ugyanerre az útra lépett a Tangerine Dreamből kivált Peter Baumann, még a korábban kilépett Klaus Schulze kifejezetten kritikus hangon szólt a hetvenes évek végének Tangerine Dream-jéről – pedig az még valóban igen összetett zenei struktúrákban gondolkodott. S ugyanezen vonulat képviselője a francia Jean Michel Jarre is, aki 1976-ban jelentette meg *Oxigène* című lemezét, mely aztán jó néhány kiadást megérve, több tízmillió példányban elkelve gyorsan világsikert és hírnevet szerzett komponistájának.

Mindemellett azonban még egy igen fontos tényezőről kell szót ejteni, melynek – mint majd látható lesz – igen lényegi szerep jut a budapesti koncertet illetően is. Az ezen időszakban használt szintetizátorok ún. analóg (elven működő) szintik voltak. Ez – anélkül, hogy fárasztó és unalmasan hosszadalmas informatikai és kibernetikai magyarázatokba bonyolódnánk – azzal a következménnyel járt, hogy az elektronikus zenét előállító muzikusok gyakran hatalmas, falnyi méretű hangszer-, illetve generátorhalmazokon játszottak, amelyek között az összeköttetést megszámlálhatatlan mennyiségű vezeték, valamint ki- és behúzó/-dugható banándugós kábel biztosította. A koncerteket illetően ez többek közt azzal járt, hogy egyrészt rengeteg ún. előprogramozásra volt szükség, másrészt a stúdióban, a zenei anyag rögzítésekor játszó személy(ek)hez képest több segítőre is szükség volt. E szintetizátorokat váltotta fel a nyolcvanas évek elején/közepén az ún. digitális szintetizátor, mely a processzorok, félvezetők forradalmian új generációjának, illetve azok feltalálásának és köznapi elterjedésének volt köszönhető. Egy alig fél asztalt elfoglaló digitális szintetizátor falnyi monstrumok teljesítményét/hangzásvilágát volt képes nyújtani. Természetesen ezek igen rövid idő alatt kiszorították a korábbi analóg típusokat, s a nyolcvanas évek második felében már a mindennapi kommersz slágerzenében is a digitális szintetizátorokat használták.

Jean Michel Jarre 2008 őszi európai koncertturnéját arra az ötletre alapozta, hogy „korhű” hangszereken, azaz analóg szintetizátorokon fogja előadni legendássá vált 1976-os (fentebb említett) lemezének zenei anyagát. Budapesten, a „kavicsban”, erre november 12-én került sor. Szinte teljesen telt ház volt (ez nagyjából 11-12 ezer embert jelentett), a közönség legnagyobb részét a harmincasok és negyvenesek adták, de az ötödik és hatodik ikszet írók sem hiányoztak. A szokásos, mondhatni kötelező késés (20-25 perc) után meglepő módon jelent meg, illetve vonult be a világhírű zenész: a nézőtér legtávolabbi sarkából, a legfelső szintről indulva jött le (természetesen biztonságiak kíséretében) az ún. küzdő-

térre, s a rajongók sorfala között lépkedve jutott el a színpadig. Itt először mintegy 10 perces szövegben köszöntötte a közönséget, s mondta el a koncert apropóját: analóg szintiken adják elő a híres opuszt. (Megjegyzendő: az angolul előadott beszéd magyarra fordítása azért hagyott némi kívánnivalót maga után.) Miután bemelegedtek a hangszerek (ennek tényére, illetve szükségességére Jarre külön felhívta a figyelmet), lassan nekiindult a lemeztől jól ismert előbb kissé kaotikus, de mégis igen kellemes hangzású hangkavalkád. A sok zörej, surrogás, süntyiprüntyi, több oktávot átfogó/-futó hangívek közül lassanként felbukkant az első alapidallam, mely felerősödve, főtémává válva a ráismerés örömeivel töltötte el a közönség legnagyobb, az eredeti lemezt láthatóan jól ismerő részét. Közben Jarre elképesztő munkát végzett – fizikálisan is. Mintegy ötven billentyűsoron játszott (erről ő maga szólta bevezetőjében) – természetesen nem egyszerre, hanem ahogy a különböző hangzásokra beállított, illetve előre beprogramozott vagy épp akkor programozott szintetizátorok között ugrált, futkosott, átnyúlt. A hangszerek (tulajdonképpen generátorok, oszcillátorok és szekvencerek) a klaviatúrák felett valóban falnyi méretűek voltak, összességében legalább mintegy 30-35 négyzetmétert tettek ki. A zenei anyag elállítására persze Jarre egyedül képtelen lett volna, így volt két segítőtársa is, akik szintén hatalmas gépkollekciók alatt szolgáltatták a kísérőmuzsikát.

A díszlet nem volt különösebben látványos – különösen azt tudva, illetve figyelembe véve, hogy tudjuk: Jarre koncertjeit szín-, sőt lézerorgia teszi egyedülálló látványossá. Ezzel már a nyolcvanas évek közepén elkápráztatta közönségét, amikor Kínában adott koncertet több mint egymillió ember előtt (*Nuits à Shanghai* című lemez, 1985), vagy 1989-ben, amikor a nagy francia forradalom kitörésének 200. évfordulóján, július 14-én tartott előadást Párizsban az Eiffel-toronynál. De ha valaki ismeri/látta a zenész 2005-ben megjelentetett DVD-jét, mely a gdański hajógyárban 170 000 ember előtt adott, a Szolidaritás szakszervezet megalapítása előtt tisztelgő, 20 kamerával rögzített koncertjéről készült (*Solidarność live*), az tudja, miről is van szó. Ehhez képest a budapesti koncerten egy nagyobb paravánra/vászonra vetítettek különböző színárnyalatokat, tónusokat, amelyek hangulatukban persze illeszkedtek a zenei hangzáshoz. Ami igazán látványossá tette a koncertet, s valóban egyfajta meglepetésként szolgált, az egy hatalmas, mintegy 15-20 négyzetméteres tükör volt, ami megjelent a zenészek felett, majd a lapja lassan le-, illetve felfelé fordulva mozgott. Mindez pedig kombinálódott a színárnyalatok folyamatos váltakozásával a háttérben (ami persze a tükörben is megjelent). Közben pedig folyt, áramlott, hullámozott, indázott, keringett a zene, a jól ismert dallamok. Jelen sorok írójának azon részek voltak különösen megragadóak, különleges élményt nyújtóak, ahol Jarre és társai szólókkal és improvizációkkal bővítették ki az eredeti zenei anyagot. Egyúttal azt is képesek voltak felmutatni

ezzel, hogy játékuk és fantáziájuk a kötöttnek mondható dallamvilággal együtt is (hiszen a lemez zenéje adott volt) rendkívül invenciózus és szinte kimeríthetetlen. E „betétek” következtében a nagyjából 40 perces muzsika (az eredeti lemez hossza) 65-70 percre bővült. Ezt követte még két ráadás, így összességében mintegy másfél órás volt a koncert. Igazi zenei csemegét hallhatott a tisztelt nagyérdemű, a zenészek igazán kitettek magukért, minden tekintetben. S ugyan e sorok írója egyáltalán nem mondhatja tájékozottnak magát a honi koncertjegyárak tekintetében – bár nyilván vannak információi –, mégis megkockáztatja: a helytől függetlenül 9 000 és 18 000 ezer forint közt mozgó jegyár nem volt elképesztően nagy összeg azért, hogy egy, a maga nemében és műfajában – nyugodtan mondhatni – világsztár műsorát volt lehetősége megtekinteni és meghallgatni. Nagyszerű élményben részesülhetett mindenki, akinek módjában állt és kedve volt elmenni e koncertre. Köszönjük, Jean Michel!

Furmann Imre

Felirat

A gyász mélyebb az időnél.
A reménytelenség a reménynél.
Az idő múlása csak ragtapasz.
Álarc, arcunkra ráragad.

Pillanatkép

A játékmester rángatja.
Egymásnak ütődnek a szálak.
Sérült már mindegyikük,
csupa vér, csupa folt.
Kínjukban elfelejtik:
ki rángatja a zsinórt.

Mindenek ára

Még úgy gondolok rád mint az időre,
mely kezdetektől van és vége nincs.
Hiányzol, mert nyomorult a lélek,
hiányod az űrt nem tölti ki.

Akárhányszor önmagamra nézek,
itt élsz bennem felnőtt kisgyerek.
Mozdulatok, helyzetek és képek
kavalkádja lett a hús és vér helyett.

Nem tudtam, hogy van másfajta lét is,
mely a burokból könnyen kiszakad,
s elszáll mint a könnyű őszi pára,

mindeközben mégis itt marad,
és tudja már a másik létezését is,
és hogy ennek szörnyű ára van.

Papp János

apokrif (hol vagyunk?)

hol vagyunk ha mindent
vakság takar?
a halált roppant súlyos
testével védi az élet
de sarkig kitárul az éjszaka
és végül mindig kialusznak a fények
túl szűk testbe vagyunk zárva
és soha nincs előre csak hátra
akármennyit is hazudhatunk
saját magunknak
vagy bárki másnak:
önmagunkba csomagolt
ajándékok vagyunk
mind a halálnak

apokrif (miért?)

miért ez a díszesen csillogó élet
pompás ékszereinkkel
földbe nyomnak az álmok
miért van az hogy
egyszerre remélek és félek
s az idő multával nem élesednek
hanem halványulnak a képek
rozsdás sínek közt
egy állomáson állok
és egy távoli magállón veszteglő
önmagamra várok

apokrif (kezdet)

azonnal egyre kevesebb
az életünk hogy megszületünk
fogyó élet és növő halál vagyunk
ellenünkre dolgozik a holnap
s magunkból csak
tegnapot hagyunk
és ha hisszük hogy
születéssel indul a kezdet
miért a halálban
tanuljuk meg a csendet

Madár János

Örökzöld szótlanságban

Kifeszül az ég homlokunk fölött,
a tengerek hullámai még éveket adnak.
Örvénylik velünk a kiszemelt idő,
míg az árnyék tüdejű énekek megtagadnak.

Dal és vers hull fekete csönd mögé,
éjszakáktól fénylő göröngyök elé esek.
Arcomat betakarja a Hold és az anyaföld,
szemfedőmmé válnak gyönyörű fenyvesek.

Örökzöld szótlanságban besüppedt
csontjainkat hívja a gyötrelem vissza.
Hogy újra szülessen arcod, kezed,
véredet a rend közönye mind felissza.

Szerelmes ének

A nap hajadra hűl,
a csönd szívedbe vegyül.

Dobbanásnyi ideje

van most az éjnek;
csillaga, fénye a násznak és kéjnek.

Ölelj csak, ölelj

paplanra, ágyra;
tengernyi tűz legyen vérünknek vágya.

Lángoljanak lelkünkben

márciust merengő egek,
hogy törékeny lélegzeteddel örökké egy legyek.

Fazekas István

Férfitánc

1.

Fiatalságod templomát
létemnek vadvizén láttam,
fényeddel is megáldottál
a klastromos, vakmagányban.

Lelkem vala fehér berhe,
vérem is virágzik érted,
oltárom és szent zsoltárom
két éneklő bokád, térded.

Nem kértél soha semmire
és semmit sem vártál tőlem,
maradj meg őrlő poromig,
szívemet zörgő időnkben.

A vadludak árnyékai
versenyt úsznak éjjel érted,
magamba áslak előlük
életem éneke, ének!

2.

Szép vagy, mint az esti szirtek
a tengerre hajló dombokon,
a lángoló nap vízbe omlik,
szemedtől fénylik föl homlokom.

Szép vagy, mint a Gileád völgye,
mint eső után a jázminok,
létemnek bokrán tündökölsz,
illatoddal szívem bódítod.

A szépséged oly egyszerű,
mint tudni, az élet véget ér,
mert te vagy a nap, te a tenger,
te vagy az alkony, az esti szél.

3.

Az ajkamon nincs bocsánat,
csókod a csókomra száradt,
szemed csukódása gyónás,
csókoddal szép az elmúlás.

4.

Hogyha szeretsz, ki ne teríts,
ne nőjön rajtam kikerics,
úgy szeress, hogy eleveníts,
holtomiglan te melegíts.

Kusper Judit

A festett szőlő illata

(L. Simon László: Japán hajtás)

Vedd kezedbe a könyvet. Különös alakú, sima, földszínekkel, szőlőmotívumokkal díszített. Szőlőhajtás. Hajts egyet, lapozz bele – ha sikerül. Japán hajtás, felvágatlan lapok, mögöttük, a kívül lévő szövegek mögött képek, bezárva az összefűzött lapok mögé. E paratextuális gesztus izgalmas játékra hív: tekints be a szöveg mögé, lesd meg, mi rejlik hátul, mit tudsz belőle kibogozni, hogyan mersz egyáltalán hozzányúlni a könyvhöz, a szövegekhez, a képekhez, mi közük ezeknek egymáshoz, mi közük mindennek az olvasóhoz.

L. Simon László 2008-ban megjelent verseskötete eddigi pályája egyik legsikerültebb alkotása: egyszerre van benne jelen a felépítés, a hagyományokból való építkezés, a formabontás, az avantgárd képvers (vagy *kép-vers*) játékosága és a posztmodern újjáépítése. Olvasó legyen a talpán, akinek sikerül meghatározni a versszövegek beszélőjének pozícióját: bár a kötet első verse, a *Japán hajtás* kijelöli a kereteket, ám e keretek rendkívül tágak, ezen belül rengeteg lehetőség adódik az elmozdulásra és a keresésre. „Félbe, majd négyrét hajt bennünket az idő, / szigorú keretbe zárt szavakat / hajtogat egy fonnyadt kéz” – olvashatjuk a vers első soraiban. A költői képek egymásba kapaszkodnak, láncolatukban az idő és a fonnyadt kéz azonossá válik, mintegy felső instanciaként, istenséggént alakítják azt a többes szám első személyű megszólalót, a *mit*, akik hajtogatható papírokká válnak. Itt, a felütés hangsúlyos helyén az olvasó és a beszélő szükségszerűen egyé válik, kijelölve ezzel egy lehetséges olvasási irányt: be kell lépnünk a szöveg világába, *énként* kell közelednünk a szövegekhez: „mozdulatai elrejtik / a margótól margóig tartó életet: / kép a képben, / vendég a szövegben - / így lett a tekercsből könyv.” Az olvasó vendég lehet e szövegben, képeink pedig hol bennük, hol a körülöttük lévő képeket értelmezik, mintegy kicsinyítő tükörként – ahogyan ez a versszak is magának a kötetnek és az olvasási folyamatnak a kicsinyítő tükre, mise en abyme-ja lehet: az olvasó, aki vendéggé válik a szövegekben, a versekkel együtt önmagát is kénytelen értelmezni.

A címadó vers második része a *hajtás* újabb jelentését villantja föl: „az öreg egy régi paravánt vesz elő, / ámulattal nyitja ki, / miként egy ősi, szent könyvet szokás, / s eltakarja a lányt.” Az ősi, szent könyv és a paraván hasonlata olyan dinamikát fejt ki, mely összetettségében szintén a kötet önértelmező gesztusává válhat: a kinyitás, bármilyen óvatos is, valamit elfed, eltakar, s hiába a kihajtás, ha nem kukkantunk be mögé. Ugyanakkor ez a tett önmagának hozza létre az elrejtettséget, ami csupán a kihajtás következménye.

Ezek után az olvasó feladata és felelőssége nem csekély: belehelyezkedni egy olyan világba, mely tele van jelekkel és nyomokkal, melyek egyszerre értelmeznek, mutatnak és elrejtenek. S nem elég csak a szövegek szövevényes labirintusában eligazodni: mögé kell nézni a lapoknak, hiszen maga a szöveg párbeszédet folytat a mögötte lévő képekkel – sajátos képverset hozva így létre.

A kötet a címadó verset követve három részre osztható: az első rész a *Nagyanyám nagyapámmal beszélget*, a második a *Zsoltáros improvizációk*, a harmadik pedig a *Fides quaerens intellectum* címet viseli. Már maguk a címek kijelölik azt a pozíciót, melyben az olvasó – úgy véli – biztonságban érezheti magát. A régmúlt és a hit megidézése talán az a keret avagy margó lehet, melyben az élet létrejöhet. Ám – s ez talán már a felvezetőből is sejthető volt – nem beszélhetünk pusztán konzervatív értékek felvonultatásáról: a szavak újraértelmeződnek, hiszen lépten-nyomon kikandikálnak önmagukból, így válnak igazán dinamikussá. A „*Folyton rettegve*” Keresztelő Jánosa vagy a *Cím nélkül* Úr alakja magában hordozza eredeti jelentését, emellett viszont allegorikus értelmet is nyernek. Mindannyian az utat, az ösvényt keresik, ez a bolyongás, keresés végigvonul a kötet egészén, különböző lehetőségek kínálkoznak, „ahol minden pompás fatörzs / egy lehetséges út / lehetséges állomása, egy titkos elágazás / reménybeli kódja.” (*Róka fogta csuka*)

Az emlékezés és az emlékekben való feloldódás szervezi a kötet első ciklusát, így a *Tavaszi hajnal*, az *Anyám után*, a *Nagyanyám nagyapámmal beszélget* és a *Régi ház* című verseket is. Létrejön az a nézőpont, amelyből az emlékező képes egy értelmezői pozíciót kialakítani: „Miközben / már én is kívülről nézem / az őszi szántáson még foltokban látszó havat” (*Tavaszi hajnal*); „átmentem a falakon, / át a málló vakolaton, / régi pecsétes téglák között / kerestem egy keskeny rést, / egy hajszálrepedést, / s a túlsó oldalon, / a hazafelé vezető úton, / a régi bükkösben / holtak álltak a fák helyén” (*Anyám után*); „Utólag olyan egyszerűnek tűnnek a dolgok, / mintha tévében néznénk / a saját életünket, / egy kevésbé híres színész alakításában, / és az ember már nem tudja, / valójában mi történt vele.” (*A régi ház*). Az emlékek át- meg átszövik a jelen észlelőjét, önmagát nem tudja máshogy meghatározni, csak a régmúlt eseményein keresztül: az emlékezés és felejtés dinamikája viszont átalakítja, sajátta teszi a sorsot, akkor is, ha tévútra kerül a beszélő: „Ez a te utad, kisfiam? – / kérdezte anyám / kötőhártyába tekert testemtől. / Ez a te utad, kisfiam? – / kérdezte anyám / elektronikus jelekké kódolt emlékemtől. / Hiába mészt át tengereken / [...] / ha ez nem a te utad.” (*Anyám után*)

Az emlékezés és az útkeresés sajátos jelenségeként említhetők a dedikált versek. Az első rész utolsó öt versének címetzettjei (Péntek Imre, Kalász Márton, Nagy Pál, Papp Tibor, Sobor Antal) a reálishoz csatolják az imaginárius világot, mintegy kísérelésként bukkanak fel, a beszélő rajtuk keresztül (is) önmaga meghatározásához próbál közelebb kerülni. Az arc megpillantása a másik arcában, a hang meghallása

a másik hangjában az *én* arcát és az *én* hangját konstituálja, a mindig máshoz szó-lás pedig a sokoldalú, dinamikus énteremtés alakzatává válik.

Ez az izgalmas, önkereső játék folytatódik a kötet második, *Zsoltáros improvizációk* címet viselő, hat, számozott verset tartalmazó részében. Itt az intertextualitás szerteágazó, gyökerekhez visszanyúló formája csábítja az olvasót: az ihletett szö-vegek új közegbe épülése egyszerre hívja elő és távolítja el az eredeti jelentést, módosítja, ugyanakkor jelenvalóvá, értelmezendővé, ezáltal élővé is teszi – s mi más lenne ennél fontosabb. A II. számú versben felbukkanó allegorikus figura, a megszólított, aki egyben magvető is, átlép a beszélő mindenkori jelenébe: „Utánad csak második lehet az ember, / a második legjobb költő, / gitáros, / focista, / má-sodik a teremtés örömeiben, / a játékban, / második az életben / és a halálban.”

A harmadik fejezet, mely a *Fides quaerens intellectum* címet viseli, tíz négysorost tartalmaz. *Fides quaerens intellectum* – azaz a megértést kereső hit. Létezik hit megértés, avagy megértés hit nélkül? Elérheti-e egyik a másikat? Ebben nem lehetünk biztosak, ám a keresés válik e kapcsolatban fontossá: a vágy a megértés-re, a megtalálásra. E tíz rövid vers mégsem feltétlenül a megértésre, még csak nem is a hitre apellál: sokkal inkább egy szomorú láttelelet bontakozik ki, amely a kötet szervező motívumai közül az elmúlásra épít. A sokak által és sokszor megidézett apokaliptikus vízió itt is a mű végén olvasható, s e bibliai allúzió teszi kerekké a kötetet a *Japán hajítás* című versben megidézett teremtéstől az utolsó ciklus 10. versének látomásáig: „És végül megszólalnak az égi harsonák: / nem lesz új lény, nem lesz új világ. / Elszórt fémdarabok közt bolyong az Isten, / emlékezz ember: porból s porrá leszel!”

Valami mégis képes feloldani azt a szorongást, amit az utolsó sorok teremthet-nek. A könyv nem tud bezárulni teljesen, a képek (egy kivételével a szerző saját fényképei) szétfeszítik a szövegeket, a jelenségek *mögé* kell pillantanunk. Érdemes visszalapoznunk a címadó vershez, s annak utolsó versszakát felidézni: „Felvágat-lan valóság ez, / kérdések sora, / összecukott / és ellapozható darabja valaminek, / ami sosem volt a mienk, / ami olyan, mint a festett szőlő / gyümölcsös illata.” Így az, ami egyszersmind könyvészeti bravúr, jelentéshordozóvá válik, titkok tudójává – de legalábbis kérdések tudójává.

FISZ – Kortárs Kiadó, Budapest, 2008.

Hanti Krisztina

Haza és szellem

Csoóri Sándor: Tizenhét kő a parton

Velem mindig úgy esik, hogy az éppen aktuális olvasmányélményeim és az életemben zajló események akaratlanul is befolyásolják egymást. Az idei március tizenötödike Csoóri Sándor esszégyűjteményének olvasásával telt, és fölnagyított bennem minden lényeges fogalmat, ami egy nemzeti ünnep kapcsán előtérbe kerülhet.

Alulról, a Pethényi út felől érkezve pontosan nyolcvannégy elnyújtott lépcsőfokot kell megmászni Kovács J. (ismeretlen katona), az 1848/49-es forradalom és szabadságharcban elesett honvéd síremlékéig. Az itt megtartott március tizenötödikei ünnepségeknek már többéves hagyományuk van. Elsőként óvodások csoportja érkezik ilyenkor, szelíd tekintetű óvónő irányításával. Előre elkészített, egyénileg festett hurkapálcikára ragasztott piros-fehér-zöld lobogóikkal, kokárdáikkal, papírhuszárjaikkal kezükben sorakoznak türelmesen. Ők még nem értik teljesen, miről szól az ünnep, egyszerűen csak izgatottak a rájuk váró feladattól. A még félig fagyott föld könnyen enged a hurkapálcikák támadásának. Aztán rendszerint rövid megemlékező beszéd, történelmi áttekintés következik, majd énekszó és szavalat. A "Kossuth Lajos azt üzenté..." kezdetű dal végére a lépcsőt szegélyező korlát melletti terület és az emlékmű fölötti gyeppel is benépesül, az iskolai énekkar kiegészül. A kerület lakosai szereplőivé lesznek a megemlékezésnek, együtt énekelnek, közös az ünnepük.

Ez a Kissvábhegy és Istenhegy határán zajló megemlékezés, játszódhatna akár bárhol másutt is, vagy legalábbis az lenne az egészséges. Egy kis közösség, amely képes együtt ünnepelni, mintát adhatna egy nagyobb közösségnek – nevezzük nemzetnek, ha tetszik – csak el kéne lesni a közös ünneplés fortélyait. Mert megélni az ünnepet és általa fölidézni a történelmet, miként a hagyományt életben tartani – ahogy azt Csoóri Sándor is kifejti sok helyütt – nem csak egyesek kiváltsága kell, hogy legyen, hanem az "egész nemzeté".

A Nap Kiadó gondozásában megjelent *Tizenhét kő a parton* című kötet Csoóri Sándor újabb esszéit tartalmazza. Az esszéeken kívül azonban más műfajok is helyet kapnak benne: interjúk, születésnap-i köszöntők, kiállítás megnyitók. Minden írás nagyjából a kétezres évek közepétől napjainkig terjedő időszakban született. Az esszék kisebb hányadának nincs tényleges politikai, közéleti vetülete. Témáját tekintve a legtöbbjük tájleírás, visszaemlékezés, amelyekben csak néhány aktualitásra utaló megjegyzés található. „Dolgozószobám ablakából egyenesen a Nagy-Kevély büszke, hullámzó hegyvonulatára láttam, és balra tőle pedig a Kis-Kevély

erdővel borított szerényebb domborulatára. A két hegy egymással szemben, nem egyszerűen csak látványt jelentett számomra, hanem gondolatot is." (*Magyar táj magyar ecsettel*); „A kortársaim közül itt-ott még élnek daliás öregek, akik gyerekkorukban angyalok is voltak. ... Én nemcsak, hogy angyal nem voltam soha, de még betlehemi pásztor sem, aki kifordított, vásott nagykabátban és csúcsos kucsmával odaheveredhetett volna a jászolban alvó Kisded közelébe.” (*Mennyből jövök most hozzátok*)

A kötet nagyobb részét a súlyosnak nevezhető esszék alkotják. Súlyosak gondolataik, szellemi tartalmuk miatt. Kétféle írói magatartás létezik: minden körülmények között a politikától elvonatkoztatva alkotni, vagy éppen ellenkezőleg, a politikától sem mentesen állást foglalni az ország ügyeit illető kérdésekben. A Csoóri-esszék nemcsak azért nevezhetők súlyosnak, mert szilárd igazságtartalommal bír, határozott értékrend körvonalazódik bennük, hanem azért is, mert szellemi következményeik vannak, és gondolkodásra ösztönzik az olvasót. Ezek az írások jellegzetes szerkezettel rendelkeznek. Bennük is jellemző a személyesség, csakhogy az a közösség, amelynek nevében Csoóri Sándor a véleményét kifejti, és az a közösség, amelyet megszólít, jóval tágabb. Így, az énből kiinduló személyes gondolatok, melyek talán jobbára csak az írókat foglalkoztatják, hiszen személyes térben mozognak (pl.: „Itt van megint az éjszaka. ... Nem olyan, amelyiken töprengeni szokott az ember, elrendezni magában ezt-azt...”) ugyanazon az esszén belül fokozatosan tágul, végül megtestesedett gondolatokká fejlődnek („Valami ilyesmi történhetett velem is 2004. december 5-e éjszakáján. Eddig a napig ... elfogadtam a demokrácia magyarországi kereteit, játékszabályát.” – *Nem, az nem lehet.*) Ez az íves felépítés lehetővé teszi, hogy az olvasó megtalálja az egyes szövegeken belüli kiszögelési pontokat, kitapintsza azokat, majd végül befogadja a szövegek igazságtartalmát, hiszen a magyarságért tenni akaró, cselekvésre szólító sorok érezhetően rá is vonatkoznak.

Nem véletlen, hogy rögtön az első írás a kötetnyitó interjú után a közéleti szerepet vállaló költő, író és vele a költészet fogalmát hozza közelebb. Ez utóbbi sok más fogalom kifejtését előlegezi meg; kiindulópontja, mozgatója további hangsúlyos gondolatoknak. Nem is kell sokáig lapozgatni, hogy ráakadjunk például egy Illyés Gyula-esszéből kiemelt sorra, amely megalapozhatja a fogalmak közötti összefüggésrendszert: "... nagy hazafias költészetük kizárólag rossz hazájú népeknek született." (*Ember és költészet*) Eltekintve a jelzőtől, társadalomformáló szerepe okán a költészet tehát összefüggésbe hozható a haza, a nemzet fogalmával. Ebbe az összefüggésbe vágó, hasonló gondolatot fejez ki egy későbbi esszében az a Zrínyiről fölidézett jellemzés, amely arra vonatkozik, hogy voltaképpen az írás funkcióját magyar sajátosságnak is tekinthetjük. "Nem azért ír, mert tud írni, hanem mert magyar." (*Fölbredhet-e az író*)

Mintha az írók nálunk belső szükségletnek tekintenék, hogy az ország ügyeiért szót emeljenek. És a sor Zrínyitől kezdve természetesen folytatható Petőfivel, Adyval, Németh Lászlóval, Illyés Gyulával – Csoóri őket említi a legtöbbször. A felsoroltak művei klasszikus bizonyítékai, hogy a magyar költészet mindenkor a magyar történelem, a magyar sors alakítója, kölcsönös formálója.

Csoóri azt is szem előtt tartja, hogy a költészet halála egyben a nyelv halálát is jelentené. A témával foglalkozó egyik legmarkánsabb esszé a *Lehet-e holt-tengeri a költészet?* Ebben azt a folyamatot követi végig az író, amely a költészet vizionált végnapjáig vezet. Mindezért az értelmiséget tartja felelősnek, mint ahogy a nemzetben belül uralkodó széthúzás és az ország jelenlegi állapota is az ő felelősségük. A nyelv nagy korszakai mindig egybeestek történelmünk nagy korszakaival, pontosabban nemzetünk történelmi próbatételeivel. A nyelv védelme ugyanolyan lényeges feladat, mint az összefogás sürgetése. Csoóri esszéinek további gondolatai az új Babel-tornyok építésének kétségbeesett ötletén keresztül vezetnek a Besznye Györgyöt is fölidéző („Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós”) lényegében magasabb rendű, a nemzeti felelősségtudat jegyében fogant Csoóri-eszméig: „Hazát és nemzetet megőrizni csakis a szellem világában lehet.” (*Fölbredhet-e az író*) Mindebből egyenesen következik, hogy a legfontosabb feladat az irodalom tekintélyének visszaszerzése. A témához kapcsolódó gondolatok felhívó, ösztönző jellegük mellett magukban hordozzák a változtatás nehézségének tényét is. Érzékletes sorok utalnak arra több helyütt is, hogy a szellemi, erkölcsi deformálódás ellen tenni, - hatalmas energiát és szinte életfogytig tartó küzdelmet igénylő értelmiségi feladat. Az elért eredmények pedig – túlzás nélkül állítható –, nem hozhatnak teljes sikert. Az irodalom tekintélyének visszaállítása terén talán semmiképpen. Csak annyi bizonyos, hogy a technika ütemes, mindent maga alá gyűrő fejlődésének korában az irodalom továbbra is hiánypótló szükséglet.

Nemcsak ebben a témában mutatható ki a (rég)múlt és a jelen oppozíciója, hanem gyakorlatilag majdnem mindegyikben. Az esszék valójában a romlás folyamatainak felidézése által válnak hangsúlyossá, a hanyatlás számbavétele egyben az értékteremtésre való felhívás kiindulópontja. „... nagy hazafias költészetük kizárólag rossz hazájú népeknek született” – említi többször a szövegekben. Olyan események felidézése szolgáltató témát és apropót ehhez a mondathoz a jelenben, mint például a rendszerváltás, a 2004. december 5-i népszavazás, az őszi beszéd vagy az MTV-székház ostroma. A nemzet beteg, ha nem tud ellenállni az erkölcsi korrózióknak. Hiába vezérlik a benne élőket közös elvek, ha vannak, akik mégis úgy gondolják például, hogy csak az „egyik magyar lélegezhet szabadon”. (*Megkésett levél egy fiatal pályatársam karácsonyfája alá*) Természetes, hogy az ellenzéki magatartás arra ösztönzi az írókat, hogy váljanak aktív részeseivé a közéleti párbeszédnek, az értékteremtésnek. „Hazát és nemzetet megőrizni csakis a

szellem világában lehet” – adja magyarázatként Csoóri Sándor arra a kérdésre, hogy miért lehetett a közép-európai ellenzéki íróknak olyan rendkívüli szerepük a politikai és társadalmi életben, miközben az ország három részre szakadására gondol. A Magyar Királyság, az Erdélyi Fejedelemség és a Hódoltság területén a legnagyobb szerepük ebben a magyarul prédikáló papoknak és a „latin nyelvről a magyar nyelvre áttérő költőknek és íróknak volt. És ez a hagyomány szülte újjá mindig íróink *berobbanását* a magyar politikai életbe.” (*Fölbredhet-e az író*) A szellem világára vonatkozó kijelentés Széchenyire való hivatkozással társul. „Jövők első számú feltétele a kiművelt emberfő”. (*Parazsak a tenyérben*)

Az ünnepegről távozók többsége a lépcsőn indul lefelé a Pethényi út irányába. Átellenben kirajzolódnak a Hármashatár-hegy még késő délután is napsütésbe burkolódzó körvonalai. Az óvodások ekkorra már szüleik kezét fogják. Jó volna abban bízni, hogy ők olyan felnőttekké lesznek, akik nemcsak értik, de maguké-
nak is érzik az ünnep lényegét.

Haza és szellem. Csoóri esszéinek olvasásakor gyakran juthatunk ehhez a gondolati maghoz, ha elfogadjuk, hogy az esszék szövegei narratív egységet alkotnak, tehát összefüggésükben szemlélendők. Csoóri Sándort a lelkiismerete ösztönzi szólásra és a leglényegbevágóbban, a magyarságért, egy közösség értékeinek megtartásáért aggódó elhivatott költő tiszta hangján ébreszt gondolkodásra minden egyes sorával. Természetesen vállalja azt a felelősséget is, hogy gondolkodásmódokat, irodalmi felfogásokat is ütköztet, és ezáltal írói személyisége a társadalmi párbeszéd termékeny részesévé válik. Ez a legnagyobb dolog. A többi az olvasón múlik.

Ködöböcz Gábor

A szonettben megtalált szabadság

Lipcsei Márta: Életdicséret

Nagyvárad irodalmi életének egyik meghatározó személyisége a *Csillagközi utazás* (1997), a *Vertikális álomterek* (1999), a *Virtuális világ* (2000) és az *Életgyakorlatok* (2005) című versköteteivel vált ismert és megbecsült szerzővé. „Lipcsei Mártát a szavak önmaguk közé fogadták. Erejükkel erősítik” – írja Egyed Emese az *Életgyakorlatok* fülszövegében. Ugyanerről a kötetről értekezvén (Várad, 2006/2) a pályatárs Barabás Zoltán sem fukarkodik az elismerő szavakkal: döbbenetes, precíz, sallangmentes sorokról, kegyetlenül igaz, hatásos és kiérlelt költészetről beszél. „Lipcsei Márta kötetének versei elsősorban a megélt/ megszenvedett szituációk, a keményen koppanó szavak, a metaforákat megszegyenítő fordulatok révén rögzülnek az olvasóban.” A *Napút* című folyóirat Partiumnak szentelt tematikus számában (2007/4) a felvidéki Szászi Zoltán is érvényesen ragadja meg e rokonszenves esztétikai magatartás karakterét: „Lipcsei Márta a figyelő költők egyike. A mindent megmutatni kívánó ember, a pillanat megörökítésének mesterségét mágusi szinten művelni tudó verselő.” Valóban így van, hiszen Lipcsei Márta személyében az értékőrző, értékteremtő magatartást magáénak érző, a hagyomány és az újítás felé egyaránt nyitott, éber tekintetű költő a természettudományokban jártas tanárral és a lételméleti kérdésekre fogékony gondolkodóval folytat állandó és termékeny párbeszédet.

Versei tükrében Lipcsei Márta nemcsak figyelmesen/érzékenyen néző és látó ember, hanem a kozmikus pillantás képességével megáldott költő, aki tanulhatatlan talentumaival teremti újra és varázsolja elénk a sajátos szemszögből látott világ káprázatos ornamentikájú, szivárványos színekben tündöklő szötteését. A Lipcsei-féle látás- és kifejezésmód egyediségét az adja, hogy a szerző a filmfelvevő optikájának metszően éles objektivitását egyesíti a lírai részvételre hajló emberi szem szeretetteljes szubjektivitásával, és a kétféle nézőpont ötvözésével radikálisan újszerű minőséget hoz létre. S teszi mindezt a lényeglátó pontosság, a gondolathoz mért maximális tömörség, a létteljességet megcélzó művészi/emberi igényesség és a mind kevesebbre jellemző írástudói felelősség jegyében. Veszedelemes relativizmusra, jelenlét- és emlékezetvesztésre épülő korunkban, amikor a költő szavaival „tudománnyá lesz a káosz”, célszerű észbe vésni, hogy a nemzeti-közösségi horizont mellett az is része az írástudói felelősségnek, hogy jól sáfárkodunk a tehetségünkkel, és lehetőség szerint próbáljuk pontosan olvasni önmagunkat.

Lipcsei Márta költészetének egyik gyakori és kedvelt műfaja a szonett. Amikor azt mondjuk a szonetról, hogy kötött, szabályos, körülhatárolt, zárt és kerek, akkor óhatatlanul azt is gondoljuk erről a műformáról, hogy a szükségesnél se nem több, se nem kevesebb; pontosan annyi, amennyi kell. A parnasszisták előfutára, bizonyos Theophile Gautier pontos jellemzése szerint a szonett olyan, mint a macska: mindig talpra esik. Lipcsei Márta egyik versében (*A szonett dicsérete*) transzparens módon vallja meg a műforma iránti lebírhatalan vonzódását: „Dicsérlek téged mint forma s tartalom/ ahogy a fényt dicséri az atom/ Hullámokat kavarsz, mint atomban/ a mag, szépségeid úgy vonzanak.// Kötött formád kényszerít, bevonjam/ szárnyaim, szépség-sziget fényeid/ robbantják falaim, s míg zárul/ energiád, nyílnak erényeid.// Idő tengelyén meghatározott/ így a helyed, s mestereid zengik/ dicsőséged, rendez szokik az ész.// Álomvilágot ringatva feszítsz/ szabad energiát tűzsugárból/ szellem és lét lelkére rávetítsz.”

A költői lélegzetvétel eme klasszikus és napjainkban reneszánszát élő alakzata a szabadság szülte rend és/vagy a rend szülte szabadság embernyi és világnyi inkarnációjaként, nemegyszer a legszemélyesebben kozmikus és a legkozmoszabban személyes tartalmak hordozójaként bukkan fel újra meg újra a 20. és 21. század lírájában. Példának okáért Kányádi Sándor *Pergamentekercsekre* című ötrészes szonettfűzésének lírai hőse is ebben a kötött és zárt formában találja meg a szabadság és a megmaradás lehetőségét. Vagy ahogyan a *Dachau-i képeslapokra* című szonettciklus beszélője mondja: „kifészkeltem agyamban is/ für alle fülle egy/ szonettnyi-kis/ férőhelyet/ ahol a gondolat/ a zárt formában áttelelhet/ fölszabadul és megmarad/ még akkor is ha agyonvernek”. A radikális költészetfelfogás némely képviselői (Markó Béla, Balla Zsófia) szintén a szonett műfajában látják a szabadság foglatát. Minden szonett egy szabadsághajtás, egy kitérés kísérlet a dolgok és a determinációk rabságából. Mindez fokozottan érvényes a szonettfűzésre, illetve a mesterszonettel záruló szonettkoszorúra, melynek művelői között József Attilától és Dsida Jenőtől kezdve Székely Jánoson és Markó Bélán át Gergely Ágnessel, Orbán Ottóval és Parti Nagy Lajossal bezárólag sok-sok kiváló szerzőt találunk. Korábbi opusaival (*Színek értelmezése, Alternatív csodák*) és két legutóbbi, önálló kötetben megjelent kompozíciójával (*Belső dialógus – A 101 éves József Attila emlékére* [2006], *Életdicséret – A 101 éves Dsida Jenő emlékére*, [2008]) Lipcsei Márta is eme rangos vonulathoz csatlakozik.

Lipcsei Márta szemléleti világegészre törekvő, nagyszabású szonettkonstrukcióiban nemcsak valamit gondol, hanem elsősorban és kifejezetten verset, verskatedrálisat gondol. Olyan belső szabályszerűségek szerint fölepülő rendet, ritmikai szegmentáltságot és megkomponáltságot, amely bizonyos geometriai elvek jelenlétére, a vers mértanára enged következtetni. A beírtság és be nem írtság, a sorok és sorközök vizualitása, a vers tipográfiai képe már azelőtt közöl valamit, mielőtt a szöveg az értelmünkig elhatolna és jelentéseket rendelne hozzá.

A komplex hatásmechanizmusokat alkalmazó, a külső-belső történéseket, szimultaneizmusokat leképező Lipcsei Márta meghatározó létélményként fejezi ki a káosz a rendben mindennapi tapasztalatát, miközben minden idegszálával arra törekszik, hogy az általa teremtett világban rend legyen a káosz helyén. Akár csak a József Attila előtt tisztelgő kötetében, legújabb, Dsida Jenőt megidéző verseskönyvében is erre tesz igen reményteljes kísérletet.

Lipcsei Márta a szellemi rokonkereső attitűd jegyében fordul a poeta angelicus felé, s a költő *Kalendárium szonettekben* ciklusából az *Augusztus* című darabbal folytat élményszerűen reveláló párbeszédet. A vendéglét talányos-tragikus misztériumát s az emberi világ metafizikai távlatból fölsejlő mélyebb és teljesebb értelmét bölcs derűvel és szelíd elégikusággal kifejező alaptextus igen gazdag inspirációval szolgál ahhoz, hogy a lírai én a Dsida-élményén túl saját ars poeticáját és létbeli pozícióját is megvallja. Így lesz ez a geometriai pontossággal és artisztikus szépséggel fölépülő kompozíció a portré és önportré poétikai-műfai jegyeit egyesítő kettős portré. Hangsúlyoznunk kell, hogy a referenciaszöveggel folytatott dialógus során Lipcsei Márta a Dsida-sonett úgynevezett „kitöltetlen helyeire” koncentrálna olvassa és teremti újra a választott hagyományt. Ilyenformán a Lipcsei-féle *Életdicséret* a Dsida-vers tradíciójának újraolvasását, másként értését és fölülírását is jelenti egészerre.

Jelzésértékű, hogy a Dsida által adott cím (*Az élet dicsérete*) apró módosítással Lipcsei Mártánál is megmarad, ami a két értékvilág közötti lényegi azonosságra utal. Az életet persze hitelesen az dicsérheti, aki ismeri a szenvedést, és az imitatio Christi jegyében az áldozattól sem riad vissza, hiszen örök emberi törvény, hogy mindenki a maga keresztjét hordozva, a személyes áldozat révén vállalhat részt a megváltás egyetemes művéből. A fényteli öröklét esélyét kínáló szolgálat s a tiszta szívből hozott áldozat talaján álló lírai alany a beavatottság örömeivel és a létmegértés többletével mondhatja, hogy „igéim vannak, árnak ellenében”, s bukolikus derűvel élheti át a „forró nap” által szétsugárzott és árnyakkal dacoló „nagy, tiszta békét”.

A két költői univerzum jellegzetes élmény-, gondolat- és motívumköreit felvonultató szonettkoszorúban életremény és haláltudat küzdelme zajlik, melyet a rettenetekkel szembenező illúziótlan bátorság és a hittel, reménnyel, szeretettel fölvértezett spirituális emelkedettség avat művészi és emberi értelemben marandóvá és hitelessé. Az *Életdicséret* partitúráját, egész értékszerkezetét az emocionális és racionális tartalmak folytonos érintkezéséből fakadó drámaiság, az egymásnak feszülő minőségek (szakrális és profán, tragikum és idill) egyidejűségéből következő paradoxitás határozza meg.

A sokféle ösztönzésből táplálkozó, változatos élmény- és érzékenységformákból létrejövő kompozíció kétségkívül a maga transzcendenciájára, a saját növéstervé-

re éberem figyelő lírai személyiség reprezentatív alkotása. Ha úgy tetszik, a létről való tudás igen figyelemreméltó darabja s ebbéli minőségében a költői kiteljesedés felé vezető útnak is fontos állomása. Az életörömök és életszépségek halhatatlan énekesével dialógust folytató Lipcsei Márta a Dsida-sonett születése után majd' nyolcvan évvel, a létrontás és létabszurditás közepette tudatosítja az életértékek és életszentségek nélkülözhetetlen fontosságát. A végső időkben, a „létvégi hájrában” is a kétségbeesés méltóságával artikulálva az emberi helytállás, a megkapaszkodás és továbblépés archaikus léttörvényekből táplálkozó elemi parancsát. A Kürthy Sándor festőművész képei nyomán Kemenes Norbert által kötetbe került kitűnő illusztrációk is ezt a benyomást erősítik bennünk.

Az *Életdicséret* az olvasót egész egzisztenciájában megrázó, messze ható létfilozófiai tanulságokkal szolgál. A szemünk láttára végbemenő világomlás idején újfent igazolva láthatjuk Wittgenstein sajnálatosan ritkán hivatkozott mondását: „Nem az a misztikum, hogy milyen a világ, hanem az, hogy van.” A riadalom és reménykedés, erkölcs és rémület kettősségében fogant értékvilágok között leginkább az a kagylótürelemmel kihordott felismerés teremt mély és lényegi összhangot, amely talán számunkra is vigaszként és oltalomként szolgálhat a félelmek és fájdalmak idején: „Csak hallgatom a lomb meleg neszét/ s az árnyas fákat bölcsen megmosolygom:/ a tölgyet, hársat, bükköt, gesztenyét-// a forró nap vidáman vagy borongón/ nagy, tiszta békét csurgat szertesét.../ Mégis csak jó e vénhedt, lomha bolygón!” Az is egyfajta kegyelem, hogy éppen ez lett az utolsó akkord.

(Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2008.)

Csiha László

Ferdinandy György: A bolondok királya

Az egri irodalomszerető közönség által is ismert író, Ferdinandy György 2008. október 17-én kapta meg a Déry Tibor Alapítvány díját.

Az alkotó 1956-ban kényszerült elhagyni hazáját, előbb Franciaországban, majd Puerto Ricóban élt. Az utóbbi évtizedben egy fél évet itthon, egy fél évet – családi kötöttségek miatt – az Egyesült Államokban tölt.

Azon kevesek közé tartozik, aki idegen nyelven (franciául) is sikeres regényeket írt. Ezt bizonyítják külföldi díjai (Del Duca, Saint Exupéry, Nemzetközi Pen Klub), s persze nem felejtkezhetünk magyarországi elismeréseiről sem: József Attila-, Márai Sándor-, Krúdy Gyula-díj.

Bár kizárólagosan magyar írónak vallja magát „nekem a nyelv a hazám”, francia és magyar nyelven írt művekben tehetségének és helyzetének köszönhetően hitelesen mutatja be a hazájukat elhagyni kényszerült és visszatérni vágyók léthelyzetét és gondolkodásmódját, az itthon maradás és az emigráció konfliktusát.

Részben ez a témája *A bolondok királya* című regénynek, amely a 2007-es hazai kiadás után 2008-ban Franciaországban is megjelent.

Ferdinandy műve a laicizált szentség regénye, kevésbé ünnepélyesen fogalmazva, arra keresi és meg is találja a választ, hogyan lehet etikusan létezni egy etikátlan világban.

A mű főhőse az író édesapja. Foglalkozására nézve orvos volt, aki a második világháború végén, a nyilas rémuralom napjaiban zsidókat mentett. Emiatt a Hűség Házában kegyetlenül megverték úgy, hogy hátralevő életében, mintegy harminc éven át tolösztékhez, ágyhoz kötött beteg volt. Állapotát neuropátiája is súlyosbította, így élete utolsó éveiben teljesen megbénult, nyelvével lapozott a könyvben, mikor az oldal végére ért.

Ennek az embernek a példáján mutatja be a szerző, hogy egyes kivételes egyének milyen erkölcsi magaslatokra juthatnak fel, s azt is, milyen embertelen szenvedések árán kell megvalósítani az etikus magatartást a történelem viharáiban.

Példáján mutatja be, de nem példázatos mű. Különösen nagy jelentősége van a cím alatti műfaji meghatározásnak: tényregény. A példázat fikció tanító jelleggel, míg ez a mű a legnagyobb fokú hitelességre törekszik. A szerző gyerek- és fiatalkori benyomásainak felidézése mellett felhasználja édesapja emlékiratát, a családi levelezés egyes darabjait, rokonok, ismerősök elbeszéléseit, az oral history módszerével élve.

Az alkotás ereje nem a kitalálásban van, hanem a kompozícióban, ahogy az egyes cselekményeket egymás mellé teszi, megbontva a lineáris időstruktúrát.

Leírja apja családfáját. Ez két szempontból is többletjelentéssel bír. Egyrészt jelzi,

hogy nem voltak zsidók, tehát az üldözöttek mentése teljesen önzetlen, humanista, a kockázatot belső kényszerből vállaló cselekedet volt.

Másrészt a család az idők folyamán lecsúszott a társadalmi ranglétrán: „Attól fogva szegény a család... Földművesek és hivatalnokok” (121) A főszereplő házassága is megromlott, s feleségétől való elhidegülésében szerepet játszott, hogy a vidéki mentalitás és a feleség családjának urbánus szokásrendje közti ellentét. „Zajos társaság voltak. Sírtak, kiabáltak a szűk udvari szobában. Nagy sajtuszagú kosarakban hozták a kolbászt, a szalonnát, a laposra préselt söteményeket. Apának ilyen rokonsága volt. Anya nemhiába mondta, hogy a magyarok mind vidékiek.” (56)

A Doki – ez volt a ragadványneve a főszereplőnek – többszörösen sorsüldözött ember. Házassága felbomlott, neuropátiája évről évre súlyosbodott. Helyzetét szinte elviselhetetlenné tette a magyarországi betegellátás katasztrofális helyzete. „Láttam Bécsben is neuropatiás betegeket. De ezek kint kocsikáztak az utcán. Bevásároltak, intézték a dolgaikat.” (80) Itthon csak az elfekvő osztályokon kapnak helyet a gyógyíthatatlannak ítélt szenvedők. Verisztikus leírás érzékelteti a kórházi állapotokat. „Még csak egy szék sem volt a szobában, fel sem ültették, mint egy zsák, úgy feküdt az ágyon. Még azzal sem törődtek, ha maga alá piszkított.” (78)

Ehhez a helyzethez képest javulás, hogy a zárt osztályon, a Róbert Károly körúton megüresedett egy orvosi szoba, és az épeszű Doki itt, a „mrev katatonok és bárgyú imbecilisek” között kapja meg a bolondok királya „epitethon ornans”. Betegtársai szerették, tisztelték, tekintélynek fogadták el, s állapota rosszabbodásával segítették, gondozták, jobban mint az egészségügyi alkalmazottak.

„Ma már tudom mi volt titka. Apám szerette ezeket az embereket.” (55)

A teljes szeretet feltételezi a megbocsátást. „Ő mindenkinek megbocsátott. A kiengesztelődés édessége még itt, a Csengery utcában is megszépítette az életét. Olyan nagy erőt merített belőle, hogy még a szenvedést sem vette komolyan.” (65)

Szeretet, megbocsátás, az adott életsorsot tekintve érthetetlen, megmagyarázhatatlan, irracionális fogalmak. A gyakorlatiasan önző, indulatait csak szükségből fékező átlagember bolondságnak tartja azokat. Talán ilyen vonatkozásban is lehet újabb értelmezést tulajdonítani a keserűen ironikus regénycímnek.

Az istenhit adna magyarázatot erre a magatartásra, de az író azon túl, hogy az édesapjának volt egy Bibliája, nem tesz utalást a főszereplő vallásosságára. Sík Sándor, a nagy piarista költő használja Makarenkóval kapcsolatban a következő meghatározást: „anima naturaliter Christiana”, azaz a keresztény erkölccsel megegyező, de laikus morált követő személyiség. Ennek megtestesítője az író édesapja.

Még egy üzenet kapcsolódik a bolondok királya ranghoz. Mikor az apát el akarják helyezni a zárt osztályról arra hivatkozva, hogy „maga normális”, így válaszol: „Normális annyit tesz, alkalmazkodó. Én pedig nem alkalmazkodom.” (100) Súlyos kritikája a diktatúrának, hogy az a szó: alkalmazkodás az egyéniség feladásának, a szólás- és

gondolatszabadság elvesztésének a rokon értelmű kifejezésévé válik, paradox módon szellemi-lelki autonómiáját csak a zárt osztályon őrizheti meg az ember.

Az is jellemző volt a diktatúra éveire, hogy sokak megmentője nem kap a párt- és állami szervektől semmi segítséget, ugyanakkor gátlástalan ügyeskedők munkásmozgalmi múltat hazudtak össze maguknak.

Eszünkbe jutnak a régi április negyedikék, amikor külön oszlopban álltak a tizenkilences veteránok, s létszámuk évről évre gyarapodott.

A regény utolsó mondata: „Lehet, hogy a bolondok királya én vagyok.” Ezzel is jelzi a szerző, hogy a regénynek ő is központi szereplője, nem csak megfigyelő és lejegyző. A visszaemlékezések, belső monológok között is felsejlik egy fejlődésregényre emlékeztető folyamat, amely az író gyerekkorától a megírás jelenéig tart.

A szerzőt nagyon megviselte szüleinek válása. Bár az édesanyjával lakott, rendszeresen látogatta édesapját a kórházban. Tolószékbe ültette, nagy fizikai erőfeszítéssel levitte a járművet a földszintre, együtt mentek a Fradi-meccsre. Naivsága és éhsége által támogatott tudat alatti önzése elhitette vele, hogy az apja nem éhes, s jóízűen megette annak vacsoráját.

56 után el kellett hagynia az országot. Nem látogathatta többé a beteget, szerepét a húga vette át. Az önfeláldozó gyermeki szeretet nagyon szép, lírai megfogalmazása a fiatalasszony rendszeres kórházi vizitjeinek leírása.

Ferdinandy lélekben eltávolodott apjától, s mikor végre hazajöhetett, nem találta meg vele a hangot. Meghitt beszélgetés helyett külsődleges eszközökkel próbál neki örömet szerezni. „Van itt minden; képernyő, hangfal, zeneszekrény, még kazetta is.” (117)

Később az író lelkiismeret-furdalást érez, hogy a forradalom elbukása után magára hagyta az apját. Jellemző kortünet ez az önmarcangolás is. A fiú kényszerből távozott, sorsúzóttan, sajnos a politikai körülmények, családalapítása nem tették lehetővé számára a hazatérést. A diktatúrának a jellemzője, hogy önvádat kelt az emberben. Ne csak a koncepciók perekre gondoljunk, hanem az átlagember hétköznapijaira is. Mivel az etikus életvitelt csak nagy áldozatok árán lehet megvalósítani, azok az emberek, akikben megvan az igény a morális magatartásra, de gyengeségből vagy más okból nem tudják azt megvalósítani, állandó önelégületlenségre vannak ítélve.

Parlez-moi d’amour! – idézi a mű végén a régi számot. Beszélj nekem a szerelemről, de a franciában az amour nem csak szerelmet, hanem szeretetet is jelent. Úgy is fordíthatjuk. Beszélj nekem a szeretetről. Végső kicsengésben azt mondja a szerző, hogy életünk problémáira a szeretet és a megbocsátás a megoldás. Megbocsátás mindenkinek és megbocsátás önmagunknak is. És ha ez nem is mindig praktikus, vállaljuk fel: Lehet, hogy a bolondok királya én vagyok.

Orpheusz Kiadó, Budapest, 2007.

Bacher Katalin

Apor Elemér emlékezete

Dajkárd völgy eme várost. In memoriam Apor Elemér

„A szépség fogja megmenteni a világot” (Dosztojevszkij), s érezzük is, nem csak tudjuk: nagy szükség van hiteles lélekemberekre, akik felmutatják számunkra a dolgok mélyén rejlő-fénylő igazi Szépséget, megfogalmazzák ősi vágyunkat, az Igazságot, s ha csak egy kicsit is, de általuk megvalósul a *splendor ordinis*: a *Rend ragyogása*, fénylése... A műalkotások *conditio sine qua non*ja a szépség, amelynek ezer és ezer arca, rejtett mélysége van, de az emberi megnyilvánulások, tettek, szándékok *valódisága, tisztasága* az, amely biztosan megérint bennünket: a lélek jósága. Ez, a jobbik-szebbik arcunkat felmutató nemes igény, a szépség meghonosításának vágya fogalmazódik meg Apor Elemér költeményeiben és hitvallásában is: „*hiszem a jót és vallom a szépet.*”

Ezt az emlékkönyvet kézbe venni kettős örömforrás: Apor Elemér eredeti műveinek fénykörébe az emlékezők, tisztelgők sorai újabb sugarakat fonnak, gondozzák szellemi örökségét, a visszaemlékezés verőfényében „élő-eleven hagyomány-nyá” téve azt, s írásaikkal – a költő verseivel együtt – immár sokszorosan kínálják a lehetőséget az igenlésre, annak igenlésére, amit ebből a világból törékeny mulandóságában is öröknek vélnek... Szépség és igazság határmezsgyéjén, néha a metszéspontján járunk, mikor kinyitjuk a küllemében is gondosan tervezett, küllemre is artisztikusan szép kötetet. Benne értéket, közösséget szolgáló szellem-emberek az adakozás, a megosztás nemes gesztusával, életdarabkákból gyűjtögetve építik s mutatják fel az olvasónak szívből való, jobbító ajándékként Apor Elemér, Eger díszpolgárának költői-írói pályáját, sok tanulsággal szolgáló életútját.

Számukra könnyed mutatvány élővé varázsolni a közel száz esztendő, 93 év leheletnyi időnek tűnik csupán, s a kötet végén szinte önkéntelenül is kérnénk: folytatódjék még ez a titokfejtő, közös szellemi séta!

Habis László polgármester, értékeket felmutató, kitűnően összegező ajánlása után – az *Emlékkönyv: az emlékév summája* – *Murawski Magdolna* ihletett versekben és érzékeny, gazdag hangú írásban emlékezik; *Cseh Károly* egyedülálló líraisággal, meghitt hétköznapisággal, rézkarc-pontossággal rajzolja meg Apor Elemér költői-emberi arcélét, s verssel adózik barátja emléke előtt *Csillag László* is.

Dr. Cs. Varga István az Apor Elemér életmű kutatásában meghatározó fontosságú, széles ívű s egyben érzelmi azonosulásra készítő tanulmányban értékeli az életművet. Nélkülözhetetlen, esszenciális *Ködöböcz Gábor és Csűrös Miklós* írása: mélyreható, nagy erejű munkájuk által pontosan rátalálunk Apor Elemér és

Kálnoky László költészetének közös, megtartó pontjára; láthatóvá válik, „esztétikai magatartásukban” hogyan jelenik meg kristályalakként a „magatartás esztétikája”, s létértelmezésükben, a „nyugatos verskultúra anyanyelvszerűen természetes” művelésében, a „zsáner- és portréfestés hajlamában” rejlő közös forráspontok mellett a különváló költői utak, a megkülönböztető jegyek is feltárulnak.

Szentesi Zsolt és Alföldy Jenő tollából további árnyalt, mértékadó képet kapunk a mester és tanítvány emberi és költői magatartásáról. A szülőváros, Rimaszombat is méltóképpen tisztelleg szülötte előtt *B. Kovács István* és *Sebők Valéria* írásában. *Löffler Erzsébet* reflektív, lélekteli gondolatokkal, emlékekkel színezi a kötetet. *Dóra Zoltán* és *Fekete Péter* nyomán pedig értékes nyelvtörténeti-etimológiai vonatkozással egészül ki az irodalmi kép. Apor Elemér személyisége *Jámbor Ildikó*, *F. Molnár Gabriella*, *Fajcsák Attila*, *Renn Oszkár*, *M. Soós Tamás*, *Kovács-Pászthy Balázs* szeretetteljes, élmény- és emlékvillanásokat felidéző, hangulatos írásai, valamint *Kozma György*, *Surányi Imre*, *Barna Béla*, *Szecsó Károly*, *dr. Lukács Tamás* tudást gazdagító visszaemlékezései nyomán immár teljességében bontakozik ki előttünk.

Tudvalevőleg az emlékkönyv hőse nem csupán költő, hanem író, újságíró és -szerkesztő, amatőr színész is volt, a magyar nyelv szerelmese, az egeri kulturális élet fáradhatatlan szervezője. Történelmi regényéről *Bitskey István* és *Nagy Sándor* szolgál bölcs meglátásokkal, s nagyívű, horizontos kitekintéssel gazdagodunk: hogyan szolgálhatott Bethlen Gábor fejedelem történelmi példaadása és a róla szóló könyv ösztönzésül a regényes Dobó-életrajzhoz, a fejedelemség története tanulságos párhuzamul az ország későbbi helyzetéhez, továbbá mennyire jelentős „összekötő erőnek” tartotta Apor Elemér is Bethlen életét és egyéniségét a nemzetudat ápolásának-erősítésének szempontjából. *Sz. Király Júlia* értő, elmélyült s egyben „rendhagyó”, vagyis izgalmas tárlatvezetésre hív a könyv végén. A kötetet igen alapos és gondos *Apor Elemér-bibliográfia* zárja, *Guszmáné Nagy Ágnes* munkája, amely megalapozza minden további kutatás lehetőségét. *Guszmáné Nagy Ágnes* sokat tett azért, hogy ez a jelenleg monográfiapótló könyv nyomán egy igazi, átfogó, életutat és életművet összegező monográfia is megszülethessen.

Habis László polgármester ajánlásából kitűnik: igen szép összefogás valósult meg az emlékév során, ennek eredménye ez az emlékkönyv. Nemcsak egyes egeri alkotók, költők, írók, irodalomárok, színművészek, grafikusok, az egeri közművelődés elkötelezettjei fogtak össze a jó ügy érdekében, hanem különböző pártállású emberek, különböző felekezeti egyházi személyek, különböző foglalkozású egeri polgárok, jogászok, mérnökök, borászok is. Eger Város Önkormányzata minden tagjának a támogatásával és az egyes kulturális intézmények példaértékű, a jövőre nézve is reményt adó összefogásával jött létre az *Apor Elemér Emlékév* és *Emlékkönyv*. Az írások hatását linómetszetek, rézkarc, fényképek erősítik.

Apor Elemér alkotásait esztétikai egyensúlyérzék s egyfajta ősi természetesség, érzékletesség jellemzi. A humánus, a hiteles emberség ezernyi bizonyítéka, megjelenítő erejű, poétikus szépségű képe mutatható ki verseiből. Költeményei a türelem, szelídség belső szívhangjain szólnak, s épp ehhez illő a mérték, az arányosság, a szellemi-érzelmi nyitottság, a gazdag humánus, amely az emlékkönyvből árad. Mintha széles gesztussal hívná-bátorítaná olvasóit, hogy a befogadás tiszta örömevel ki-ki találjon rá a személyiségének megfelelő szépségre a költeményekben, fedezzen fel a maga számára valami megújítót, továbbvivőt az életműben. Célját eléri: kisugárzásával részvételre, azonosulásra, átélésre késztet, lelki erőket mozgósít.

Méltó és igazságos, hogy 1991-ben Eger Város Önkormányzata díszpolgárrá választotta Apor Elemért. A költő és író az életművéért – a Magyar Írószövetség előterjesztésére, Jókai Anna javaslatára – 1992-ben a Parlamentben átvehette a *Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét*.

Az ajánlásban *Habis László* polgármester köszönetét és elismerését fejezi ki az emlékév fő szervezőinek: dr. Cs. *Varga Istvánnak*, *Homa Jánosnak* és *Agyagási Dezsőnek*. Megköszöni *Eger Megyei Jogú Város Közgyűlése* minden tagjának, hogy egyhangúlag támogatták az emlékév megrendezését. Köszönet illeti az emlékkönyv minden egyes szerzőjét, a *Segít a Város Alapítvány* munkatársait, főképpen *Mandák Attila* és *Hanuszlik Csaba* munkáját, *Molnár István Géza* és *Fejér István* fotóművészeket, akik fényképeikkel segítették korhűvé és ünnepélyesebbé tenni rendezvényeinket. Öröm, hogy *Hubai Gruber Miklós* rádiós-író jóvoltából az interneten is elérhető Apor Elemér *Feje fölött a pallos árnyéka* című, Dobó Istvánról szóló regénye...

Az emlékkönyv utóélete, fogadtatástörténete is elkezdődött. Csak az időbeli (*duratio, durée*) esztendő fejeződött be, de remény van arra is, hogy a jeles egri elődök kultusza folytatódik. Eger önmagát tiszteli meg, amikor kiválóságainak emléket állít, amikor hűen őrzi emlékezetüket. Az emlékkönyv egri bemutatóját követően sor került a budapesti, az Írószövetségben rendezett bemutatóra is május 19-én. *Vasy Géza*, az Írószövetség elnöke és *Habis László* köszöntője után az egri születésű *Bánffy György*, Kossuth-díjas színművész lenyűgözően szép és hiteles tolmácsolásában hangzottak el Apor Elemér versei és a hajdani tanítványból jelentős költővé, igazi mesterré vált Kálnoky László *Adóság* című, a 75 esztendő Apor Elemért köszöntő verse. Az írószövetségi könyvbemutató előtt egy egri küldöttség, *Habis László* polgármesterrel az élen – Cs. *Varga István*, *Ködöböcz Gábor*, *Homa János*, *Agyagási Dezső* –, koszorút helyezett el *Kálnoky László* sírján a Farkasréti temetőben. A koszorúzás és a fővárosi könyvbemutató ünnepélyes eseményeit, közreműködő résztvevőit *Fejér István* fotóművész örökítette meg.

Eger városa Cs. *Varga István irodalomtörténész, az ELTE professzora* szerkeszté-

sében és gondozásában méltó ünnepi kiadvánnyal zárta a költő születésének 100. évfordulójára meghirdetett, gazdag programú *Apor Elemér- emléket*. A szerzők a „*lélek tápanyagát*” írták hiteles, igaz könyvvé, egyéni s egyben közösségmegtartó élménnyé... Apor Elemér *Épül a város* című költeményének áldáskívánása adja a kötet kompozícióját. A természeti és építészeti értékeiről, szépségeiről méltán híres, csodálatos szépségű, számára Civitast jelentő lakóhelyére – Balassi áldáskívánását újítva, „*Mint sok fát gyümölcscsel, sok jó szerencsével áldjon Isten mezőkbe!*” –, áldást mond: „*Dajkáld völgy eme várost / dombok öleljétek / süsd nap, hold te vigyázd / pattogó csillagok koszorúja / szikrázzon árnya fölött. / Legyen boldogság, béke hazája / örökké!*”

Apor Elemér, Eger díszpolgára élete végéig művelt, európai magyar és hűséges lokálpatrióta maradt: a „*legegribb egri*”... Azt kívánjuk, hogy vágya, hogy az olyan yira szeretett „*selyemgubó város*”-ában élők – a címbéli idézet szerint – találjanak oltalmat a gyönyörű táj, a természet, a Mindenség szeretettel letekintő elemeinek védelmében, megkülönböztető szellemi értékeinek burkában. Remény van arra, hogy az *Apor Elemér- emléké*v és *- emlékkönyv* fontos lépcsőfok, igaz gradáció lehet (*gradus ad Parnassum*) Kálnoky László születésének századik – négy év múlva esedékes – jubileumához, méltó megünnepléséhez.

Dajkáld völgy eme várost. In memoriam Apor Elemér. Eger, 2008. Segít a Város Alapítvány. Szerk.: Cs. Varga István.

Véghelyi Balázs

Egy férfias verseskötet

Fazekas István: Férfitánc

Fazekas István *Férfitánc* című verseskötete – a címhez hűen – a férfilét örömeit és csalódásait, a felelősségteljes férfi feladatait és gondolkodását mutatja be.

A kötet első ciklusa egy szerelmes verssel, a címadó *Férfitánc*ccal indul, amelyben a lelki szerelem teljes odaadását érezzük a szeretett nő iránt, majd a fürdőző kedvest megörökítő életképben a testi vágyakozás kerül előtérbe. Ezt követően a felnőttként is gyermek férfi édesanyjához írt énekét olvashatjuk, amely szinte zenét kíván magának, és a zeneileg képzett szerző nem is hagyta kielégítetlenül ezt az óhajt: a verseskötet százhalombattai bemutatóján – más versei mellett – ezt is előadta énekszóval, gitárkísérettel. A cikluszáró *Könyörgés* a magyar istenes versek szép hagyományát folytatja. A földi harmóniáért és a mennyei békéért fohászkodik a szerző: „Én nélküled csak por vagyok, / miként por lesz majd a testem. / Ha szétnyílik ama függöny, / Uram, ne felejts el engem.”

A második ciklus Fazekas István maroknyi gyermekversét foglalja magába: apró életképeket a természet, az állatok és az emberek világából. A versekben többször is feltűnik a költő két kislányának, Annának és Lilinek az alakja, szoros és intenzív apa–gyermek kapcsolatról tanúskodva.

A harmadik rész – Kisfaludy Sándor kifejezésével – a keserű szerelem verseit gyűjti csokorba. Egy magára hagyott férfi alakja bontakozik ki az olvasó előtt, aki eleinte még reménykedik társának visszatérésében: „Elporladt kezünk újra ölel majd, / csókjainkban lesz még feltámadás.” (*Őszi tűnődés*) A ciklus végére azonban mindez szertefoszlik: „Lélekig hasítva / színed elé álltam: / repkénylevél lettél. / Rád már nem találtam.” (*Üzenet*) Csoóri Sándor szerint Fazekas István ezekben a versekben „ugyanarról a fájdalomról ír, mint amelyről József Attila egyetlen verse, a *Nagyon fáj* című remekműve tanúskodik. De amíg József Attila a tűzhányók hangját kéri kölcsön a vershez és az árva gyerekeket, addig Fazekas a kötél-táncosok visszafogott és szakadozott lélegzetvételével lépked egy kifeszített kötél a szakadék fölött.”

Változatos formájú és tematikájú versek sorakoznak a kötet záró ciklusában: sms-versek, haikuk, nemzeti és emberi létünk jelenkori helyzetét bemutató költemények, emlékversek... Sorban felidézi a szemléletét befolyásoló ősoket, legelőször a szekérúton a gyeplőt valóságosan és jelképesen is kezébe adó nagyapát, akit a „görcsbe-rándult szabadság” és a „kálvinista konokság” jelképeként ír le. Megrázó erejű prózaversben mutatja be nagyanya, a „madárcontvázzá aszott kis

öregasszony” utolsó napjait, perceit, amint elbúcsúzik a szeretteitől, meghagyva, hogy vigyázzanak egymásra. A hat elemít végzett asszony utolsó szavai ezek voltak: „A földöntúli vidékek befogadtak engem.”

A *Férfitánc* verseit végül egy interjú követi, amelyben szó esik a szerző indításáról, szellemi örökségéről, élete három pillérének, a jognak, a politikának és az irodalomnak a viszonyáról, a mesterekről, illetve a kultúra mai helyzetéről és szerepéről, amit leginkább a bajok kimondásában és elviselésének segítségével lát.

Összességében elmondhatjuk: ez a vékony, de értékes kötet hiteles keresztmetszetét adja Fazekas István eddig megtett költői útjának. Formai és gondolati igényesség jellemzi darabjait, valamint az a szándék, amelyet Illyés Gyula a következőképpen fogalmazott meg egyik versében: „Gondolatoddal tégy túl a lángelmén, / az lesz a nagy dolog! / De még nagyobb: / mondd el az egyszerű nép napi nyelvén.”

Fazekas István: Férfitánc, Hungarovox Kiadó, 2008.

Oláh András

Ködösítés nélkül

Gondolatok Hamar Péter Móricz-tanulmányairól

Ismét igazi irodalomtörténeti szenzációval rukkolt elő *Hamar Péter*, amikor a könyvhétre megjelentette „*Ködösítés nélkül*” című könyvét. Mint azt már a cím is sejteti, a kötetbe gyűjtött tanulmányok egyenes folytatásai a tavaly kiadott „*Móricz Zsigmond utolsó szerelme*” című nagyszabású munkának, amellyel a szerző jószereivel átrajzolta a köztudatban élő Móricz-képet. Azt a képet, amelyre – valljuk be – mind a mai napig rányomja bélyegét az ötvenes évek sematizmusa. Akkor a parasztíró portréjának való megfeleltetés kényszere motiválta a monográfiáírókat (Nagy Péter), és bizony ebből a zsákutcából a későbbi szerzők, a móriczi életművet már valóságközelibb aspektusból vizsgáló kutatók (pl. Czine Mihály) sem tudtak igazán kitörni.

„...bár életútját gazdag irodalom tárja fel, amelynek fontos részei magától az írótól származnak” vagy a közvetlen tapasztalattal rendelkező testvérektől (Miklós, Ida) és gyermekektől (Virág, Lili) – „a részletező vizsgálatok mégis azt igazolják, hogy tévedések, pontatlanságok, homályban hagyott részletek s néhány ponton szándékos ferdítések akadályozzák a letisztult kép kibontakozását”. Az igazság homályba merüléseért persze maga Móricz is felelős. (A Csibével való kapcsolatáról például sok mindent nem tárt a nyilvánosság elé.) És persze felelős „ködösítésért” az életművet gondozó Móricz Virág is, aki pedig az apai nimbusz védelmében hallgatott el tényeket.

Előző könyvében – eddig nem, vagy csak részben ismert forrásokra hivatkozva – azt fejtette ki Hamar Péter, hogy az író fogadott lányaként számon tartott *Csibe* (*Litkei Erzsébet*) valójában az író kedvese volt. (Az eddigi életrajzok azt állították – elsősorban az író lányának, *Móricz Virágnak* a monográfiájára alapozva –, hogy Csibe és *Móricz* először 1936 őszén találkozott a Ferenc József hídon, amikor a tizenéves lány épp a Dunába készült ugrani. Az író szoba elegyedett az elkeseredett, apátlan-anyátlan árvával, pártfogásába vette, iskolába íratta, majd örökbe fogadta. Csibe vált aztán *Móricz* utolsó éveinek múzsájává, az ő élményei alapján írta az *Árvácska* című regényét is.) Most ez a kép megdőlni látszik. Mi több: Hamar Péter azt is igazolja, hogy Csibe fia, akit *Móricz* szintén örökbe fogadott és a nevére vett, valójában az író gyermeke. (Mint az *Móricz Imre* elbeszéléséből kiderül, *Litkei Erzsébet* neki is csak 1946-ban mondta meg az igazságot, amikor az apukának szólította a férjét, dr. Keresztes Károlyt.)

Megkönnyítette a kutató munkáját *Móricz* naplója, melyben az író pontosan

rögzítette a vele történeteket. A napló érdekessége, hogy nem füzetbe írta, hanem indigóval és írógéppel különálló lapokra. Ebben az író részletesen beszámolt Csibével való kapcsolatáról, és ebből egyértelműen igazolódik, hogy szerelmi viszonyt folytattak. Az író lányai bizonyára ismerték a naplóbejegyzéseket, ám abból csak részeket adtak közre. Sőt a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdonába kerülő kézirat sok helyen töredékes, nyilvánvaló, hogy bizonyos lapok hiányoznak belőle. Nyilván nem ok nélkül. Hamar Péter további forrásai között szerepelt még Csibe naplója (amelyet a lány Móricz kérésére írt), illetve Csibe és az író levelezése. Mindez izgalmas nyomozásra teremtett alkalmat, melynek nyomán egy sokkal emberibb portré kezd kibontakozni az íróról.

Mostani könyvével is azt bizonyítja a szerző, hogy a már lezárt írói pályák esetében sem haszontalan az újabb kutatás, hiszen számtalan titok, megválaszolatlan kérdés van még a magyar irodalomtörténetben. Sok esetben ezeket a titkokat szándékos ferdítések, elhallgatások eredményezték. Olykor – mint Móricz esetében – a politika is belenyúlt az írói pályakép alakításába. Az újabb Hamar Péter-kötet éppen ezért ismét az illúziókkal való leszámolást tűzte ki célul.

A könyv öt tanulmány laza füzére. (A tanulmányok némelyike korábban folyóirat-publikáció formájában már napvilágot látott.) A szerző – csakúgy, mint előző könyvében – sziszifuszi aprólékossággal járja körül a móríci legendákat, gyűjti csokorba az egymásnak ellentmondó információkat, tárja fel a tényeket, s a bevégezett oknyomozás eredményét teszi közzé.

A könyv elolvasása után választ kaphatunk egyebek közt arra, hogy miért nem az író szülőháza helyezették az emléktáblát 1952-ben, milyen körülmények között vesztette el vagyontát a Móricz-család a tüzesgép felrobbanása után, mi történt az író népköltészeti gyűjtőútjainak anyagával, mi állt az 1929-es díszpolgárávató ünnepség háttérében.

A helyi hagyományok ismeretében azt már régóta tudjuk, hogy a jelenleg emlékházként funkcionáló épület nem az író szülőháza. Hamar Péter Móricz saját kezű rajzával, visszaemlékezésekkel, az *Életem regényéből* vett idézetekkel és Móricz leveleivel bizonyítja, hogy az igazi szülőház épp a falu ellenkező (milotai) végén található. („...édesapám már az első évben átvette anyai nagyanyámnak, Pallagi Józsefnének birtokát, s beköltözött a falu túlsó végén lévő Pallagi-házba, s itt születtem én” [Móricz levele Orosz Kálmánnak]). Hamar Péter nyomozásának eredményeként egyértelművé válik, hogy itt bizony a politikának volt jelentős szerepe a téveszme kialakításában. A valódi ház ugyanis zsindeletetős, módos falusi ház. Márpedig az ötvenes évek rákosista szemlélete szerint egy vérbeli parasztíróhoz szalmatetőtős ház dukál, nem zsindeletetős. Még aggasztóbb volt, hogy a ház tulajdonosa 1952-ben éppen egy kulák volt. Így került hát az emléktábla egy olyan házra, amelyhez Móricznak semmi köze sem volt.

Még izgalmasabb a tüzesgép története: felrobbant-e vagy szándékos robbantás történt? Móricz maga is utalt rá, hogy e körül valami titok lappang („...ez a gépfelrobbanás volt a nagy titok... Már házasember voltam, még mindig nyugtalanított, kínozott ez az emlék. Mint egy közös bűn a családban.”). A gyanút tovább növelte, hogy a hatóságok akkoriban találtak egy levelet, amelyben Móricz Bálint azt írta a sógorának, aki a gépet feljavította, de utána is folyton problémák adódtak a működés során, hogy „csináljon valamit a géppel, vagy robbantsa fel”. Ráadásul 1884 aug. 28-án Móricz Bálint minden ingatlanát a feleségére íratta. A gép fölrobbanásakor nem volt ingatlan a nevében. A dolog azért érdekes, mert Móricz Bálint ugyanis használtan vette a gépet 1883-ban 3.400 koronáért, és kötelezvényt írt alá: jelzalogot jegyeztek be a földingatlanjaira.

Hamar Péter aprólékos kutatómunkával tisztázza a visszaemlékezések körüli pontatlanságokat. És rávilágít arra is, hogy bár a közhiedelem szerint a gép felrobbanása miatti anyagi helyzet motiválta a „Hét krajcár” című novellát, Móriczék valójában korántsem szegényedtek el annyira, mint erre a műből következtetni lehet. S bár a család elköltözött Prügyre, Móricz eltúlozta az ottani szenvedéseket – melyek sokkal inkább lelki okokra vezethetők vissza, mint anyagiakra. (Az anyja varrta ruháit szegyeellte, rövidnadrágjéért lezsidózták, „cicmóricnak” csúfolták, a tanító elverte.)

Fontos adalékokkal szolgál a Móricz-életművel ismerkedők számára az író népköltészeti gyűjtőútjával kapcsolatos ellentmondásokat tisztázó tanulmány is. Móricz a Kisfaludy Társaság megbízásából végezte a gyűjtőmunkát. Öt alkalommal tett kísérletet a Szatmár-vidék folklórájának papírra vetésére. A gyűjtemény sajnos soha sem rendeződött kötetté. Hamar Péter áttekintette a Petőfi Irodalmi Múzeumban fellelhető hagyatékot. Tisztázta az egyes gyűjtőutak időpontjait, állomásaikat (ezekre vonatkozóan ugyanis szintén ellentmondásos visszaemlékezések álltak eddig rendelkezésünkre).

Hasonlóan izgalmas az író ötvenedik születésnapja körüli események sora, s a díszpolgárrá avatás 1929-ben. A korabeli levélváltásokból, újságcikkekből, naplóból és visszaemlékezésekből vett idézetek közreadásával Hamar Péter azon véleményének ad hangot, hogy az ünnepséggel alakulásával kapcsolatban Móricz alighanem csalódott lehetett. Egyrészt mert elmaradt például a köszöntésére tervezett pesti ünnepség, ahol az irodalmi társaságok tisztelegtek volna előtte. Állami kitüntetésről szó sem esett. A csécsi ünnepségre pedig egyetlen nagynevű személyiség sem jött el (csak néhány üdvözlő távirat érkezett – pl. Klebelsbergtől). Rangot csupán az alispán, a főszolgabíró és két képviselő jelenléte adott az eseménynek.

A falu sem úgy fogadta az írókat, ahogy ő arra számított – ezt alátámasztja Móricz naplója: „A falu tömve emberekkel. Semmi éljen. Gaál Endre éljenez a kocsiból.

Erre néhányan visítanak. A falu csak csodálkozik és bámul.” Felesége sem értékelte igazán az ünnepséget. (Móricz valószínűleg többet szeretett volna mutatni Simonyi Máriának – aki elégedetlen volt [főleg az elszállásolással].) Hogy Simonyi Mária menyire nem érezte otthon magát a vidéki Magyarországon, jól példázza, hogy nem kísérte el az író a Nyilas-portára sem rokonlátogatóba. Ráadásul – mint kiderül a levelekből – eredetileg szobor- és emléktábla-avatás is volt tervezve. Ezekből bizony semmi sem valósult meg.

A kötet záró tanulmánya az önéletrajzi elemek hitelességét vizsgálja Móricz írásaiban. A szerző arra a megállapításra jut, hogy ezek az elemek inkább csak színezik a történetet – nem értelmezhetőek hiteles dokumentumként. Az viszont kétségtelen, hogy Móricz írásaiban gyakran felbukkantak olyan fordulatok, jellemek, amelyek papírra vetésével mások érzékenységét sértette (mert némelyek magukra ismertek egy-egy történetben).

Hamar Péter újabb értékes munkával gazdagította irodalomtörténet-kutatási eredményeinket. Izgalmas, laikusok számára is olvasmányos tanulmánygyűjteményt, valóságos filológiai krimit tett az olvasók asztalára – segítve ezzel a Móricz-portré továbbgazdagítását.

Hamar Péter: Ködösítés nélkül. Kairosz Kiadó, Bp. 2008.

Nagy Gábor

A Zöld Ászban*

Vadaskend mintegy négyszázötven lelkes falu volt akkoriban (mára majdnem a felére fogyatkozott), Sásvár és Ürmönd között félúton. A nyugat felől érkezőt keskeny, kanyargós utak vezetik, a Dancs hajtúkanyarral kezdődő meredek lejtője komoly próbatétel szekérnek, busznak, autónak egyaránt. Mintha szakadékba zuhanna az utas, olyan a sötétzöld lombok övezte út, amelyből a Gógán roppant emelkedője visz ki a napra. Ez a profán kálvária, mint látható ez abból, hogy nevet adtak a dülőknek, megérintette a régieket, félelmet és büszkeséget kelthetett bennük. Később aztán rutinná vált, mindennapi kellemetlenséggé, amit a gépi erő elterjedése lassacskán megfosztott misztikumától – nem is tudták már az öregek sem, mit is jelenthetnek ezek a szokatlan szavak.

A falu neve nem kevésbé rejtelmes. A kend mint a régi világban dívó lekezelő megszólítása a parasztembernek, nem igazán fér össze azzal az értelmezéssel, hogy egy földesúr vadashirtoka, vadászterülete lett volna hajdan a vidék. A mi időnkben arra meg a magyar őstörténetben járatosak is csak magukban mertek gondolni, hogy a *kend* szóalak kapcsolatban lehet a *kende* méltóságnévvel. Másféle szellemi vezérek voltak divatban.

A falu körül zöldellő dombok az alpokalji ember sajátos tájélménye folytán mind a megtisztelő *hegy* elnevezésnek örvendtek. Ki tudja, tényleg *Sas-hegy-e* a *Sais-hegy* jelentése, az viszont bizonyos, hogy a *Kerál-hegy* – ez volt messzebb, északi irányban – *Király-hegyet* tesz az itteni tájszólásban. Igaz, hogy sas éppoly kevésbé volt fellelhető a környéken, mint király – legfeljebb kisebb ragadozó madarak: héják, vércsék, karvalyok, kerecsensólymok csaptak le áldozatukra, meg bocskoros-bakancsos kiskirályok.

A valaha érintetlen, vadakban bővelkedő erdők java részét kiirtották, s az így nyert szabad síkságot szántóföldekre parcellázták. Búza, árpa, kukorica, valamint cukorrépa, repce, napraforgó, lóhere és paprika, paradicsom, főzelékfélék hajtásai, kalászhajladoztak a szélben. A természet megtanult alkalmazkodni az ember szabta szigorú rendhez. A téveszesítések után aztán még egysíkúbbá vált a táj, a Nagymezőn (a helybeliek valójában Nagymezőnek hívják) kiadott egyholdas tagföldekre és a háztájira korlátozódott a zöldségtermesztés java, s messziről azt hihette volna a tekintetével a tájat pásztázó idegen, mindenütt csak búza meg kukorica terem. A dombok – vagyis a Sais meg a Kerál – szőlőültetvényeit, gyümölcsöseit, veteményeseit megtarthatták a parasztok a tagosítás után is: nem nagyon

* Részlet a szerzőnek a Barankovics Alapítvány támogatásával írt regényéből.

akaródzott a nagyüzemi traktoroknak a bükkös, gyertyános erdők keskeny föld-útjain fölkapaszkodni.

A falu voltaképpen három hosszú, ipszilont formázó út mentén terül el. Az Iskola utca – szinte nyílegyenes, a végén földúttá szegényedő aszfaltút – Sásvár felé vitt. A Gógán felől a Fő utca torkollik belé, a két utca találkozási pontján áll a katolikus templom. A Kút utca – a helyiek ajkán réges-rég Kuticára torzult – a templomnál ágazik el északi irányba, kanyargós lejtője Dörözme felé lendíti az utazót. Mi tagadás, Vadaskend valójában háromutcás falu – a Kutica kiszögellései oly jelentéktelenek, hogy külön nevet sem kaptak. A leghosszabb az Iskola utca. Nevét arról a régi emberi tapasztalatról is kaphatta volna, hogy egészen a koporsóig járhatja az ember az élet iskoláját. Az általános iskola ugyanis a kisajátítások óta nem itt, hanem a Fő utcában volt, a Sibrik-kastélyban. Az Iskola utca legfeljebb iskolába vezető útként szolgált, túlvégről meg, miután elfogytak a házak, igazából már a faluhatáron túlra, az Új Élet Mgtsz-hez vitt ki.

Alig félszáz, többé-kevésbé takaros, javarészt a háború előtt felhúzott porta volt a faluban, sőt egyik-másik még az első világháború előttről való. Többnyire már cseréptetővel, de néhány zsúptetős vályogház is maradt régebről, munkából, életből kiöregedett lakókkal. A lakrész többnyire csak konyhából, szobával, előszobából állt. A legtöbb házban már fürdőszoba is volt, igaz, jobbára még fürdőkád nélkül: a hetvenes évek vége, nyolcvanas évek eleje hozza meg a kádbeépítés divatját. Fontos helyiség volt a helyi tájszólásban spájznak nevezett, ám a városi, lakótelepi spájzoknál sokkal tágasabb kamra. Tisztaszoba nem mindenhol volt, bár egyre többen fognak bele ekkortájt a ház bővítésébe. Hálóhelynek azonban, enyhébb időben, megfelelt a kisudvari kamra (sok háznál innen lehet feljutni a padlásra is), nem kevésbé az istálló.

A háztáji szinte minden portán ugyanazt jelentette: kisudvar körülkerített kiskerttel, ahol saláta, káposzta, tök, bab, sárgarépa termett a vegyesen ültetett bor- és csemegeszlők (főképpen noha, kevesebb otelló meg kármin, mutatóba egy kis kecskecsöcsű, csabagyöngye) tövei alatt, meg esetleg egy kis földi eper. A kisudvart egy másik kerítés választotta le a baromfiudvarról, ahol terebélyes diófa vagy sötét szilvafa, istálló, disznóól, pajta, magtár, borospince, budi, trágyadomb jelentett tájékozódási pontot a kapingáló majorságnak. Az istállóban két-három tehén, alkalmanként még egy borjú ha volt a négy állásban. A ló – miután az ötvenes években begyűjtötték vagy leöldösték őket, a földmunkában pedig leváltották a traktorral – gyanús fényezésnek számított, többnyire annak volt csak, akinek a mestersége indokolta: fuvarosnak, kocsisnak. A disznóólat két hízó, a tyúkólat két tucatsnyi tyúk meg egy kakas lakta. Ritka volt az olyan porta, ahol kendermagos meg kopasznyakú tyúk színesítette az állományt, s még kevesebben tartottak gyöngytyúkot

(fülsértően rikoltoz, mondták). Az igényesebbek nem sajnálták a libával, kacsával járó vesződtséget, de közülük se igen vállalkoztak pulyka tartására (csak összefossák az udvart!). Csupán az igen szorgalmasak piszmológtak nyulakkal vagy méhessel, a habókosabbak galambokkal. Még kutya sem volt minden udvarban – talán mert megtanulta a parasztember, hogy mostanság ahonnan a veszély jó, arrafelé a kutya is hiába acsarog; azt meg igencsak elúnta, hogy újra meg újra meglőtt jószágát sirassa.

Így hát a legtöbb háznál zavartalanul uralkodtak a macskák. Több volt belőlük az elégnél – de ritka is volt a patkány, egér ott, ahol tej vagy parizer csak rendszertelenül jutott a macska tálkájába. (Tejet még a gazdasszony is löttyintett neki, de a macskabajsztot megrezegtető hússzagú parizerre csak a rosszcsont fiú fejadagijából számíthatott némelyik jobb sorsú jószág.) A bőséges almok fölösleges macskakölykeit a legtöbb helyen vízbe fojtották vagy falhoz csapdosták – mielőtt még a szemük kinyílt volna. A városba szakadt rokonság – gyerekek, menyek és vejek, unokák – nem győztek szörnyülnödni. Arra azonban nem tudtak választ adni, mit is lehetne csinálni annyi macskával, mikor ők a világ minden kincséért sem vinnének belőlük lakótelepi otthonukba. Havonta egyszer, kétszer, amikor szülőfalujukba hazalátogatnak, túlradó szeretettel simogatják, kényeztetik a cicákat (már amelyik kezes), és fejüket csóválva elrévedeznek szüleik barbársága fölött.

Az udvaron túl, újabb kerítés mögött húzódik a telek: mintegy száz négyszögöl, legfeljebb fél hektár gyümölcsös, ropogós meg fekete cseresznyével, egy-két meggyfával és körtével, elvétve barackkal színezett almás. Leggyakrabban a szerszamos műhely is ide szorult ki, a kukoricagóréval, fásszínnel együtt.

Voltak persze szegényebb meg gazdagabb porták. Tyúkszar kiölte agyagos meg szép gyepes udvarok, ahol a tyúkok el voltak kerítve. Nagy, a házaknál kétszerte magasabb kocsiszínek a szekérnek – ez persze kivételszámba ment, s a megüresedett kocsiszín szénapajtaként szolgált –, másutt meg melléképületek nélkül búslakodó, rogyant viskó a gazos udvar szélén. Kinek ahogy a sorja hozta – jegyezték meg bölcsen a helyiek, ha ilyesmire fordult a szó. De mostanság jobban meggondolták az emberszólást.

Sunyi lett a parasztember, gyanakvó, ravaszkodó, bizalmatlan – még a saját fajtájával szemben is. Megegzette, megkérgesítette szívét az idő, és mert sohasem törődött bele, hogy jussa a közösbe került a még gazdagabb gyümölcsötetés végett, lelkében örökké készen állt a bosszúra – ha nem az ellen, akit illetett volna, hát bárki ellen, aki elég gyengének bizonyul. De ugyanezért volt nagyvonalú, nagylelkű is: igazán már nem volt mit veszítenie. A zsigereibe ivódott földszerzési vágy bizonytalan emlékké fakult, ezért megegzedhette

magának azt a fényűzést, hogy segítsen a szomszédján, odaálljon az esendő ember mellé – még ha nem is volt ez mindennapos jelenség.

A faluban a parasztokkal együtt éltek az urak: tanítók és tanárok, pap, orvos, jegyző, téeszelnök, agronómus meg a tanácsi emberek. Ez utóbbiak maguk is többnyire egykori paraszto, ez azonban nem jelentette azt, hogy kevésbé volnának urak, mint akiknek a zsarnokságától éppen ők megszabadították a népet. Amazok nagyurak voltak – nagy hatalommal, nagy galantériával; emezek csak játékszerei a hatalom óriásának, akinek hiába kutatta az ember az arcvonásait, mert nem emberi lény volt valójában, inkább valami mesebeli szörnyeteg, amely azonban ha emberi alakot öltött is helytartói képében, ugyanolyan kiismerhetetlen és kiszámíthatatlan maradt.

De mégis inkább olyan volt, mint egy irdatlan nagy pók. Mindent és mindenkit behálózott.

E háló csomói voltak az intézmények. Bölcsőde és óvoda, iskola felső tagozattal, orvosi rendelő, posta, vegyesbolt, tejszarnok, ifjúsági ház meg tanácsháza volt a faluban. És katolikus templom meg a nem csekély evangélikus hívő számára imaház, ahová vasárnaponként Ürmöndről érkezett lelkipásztor. Igen, a templom még afféle menedék volt, ahová végre megint különösebb kockázat nélkül el lehetett járni, de valahogy mégse nyújthatta azt az éterien tiszta, lelket megkönnyebbítő áhítatot, mint azelőtt.

Az azelőtt: az a nagy háború előtti évtizedek. Magának se merte a parasztember bevallani, de némi nosztalgia patinája vonta be ezt a szót, akárhányszor kiejtette a száján. Talán még azok is a múltnak kijáró tisztelettel mondták – persze amikor nem figyeltek magukra eléggé oda –, akik az új élet hitében, az új világ építésében éltek megújult életüket, ha nem is a háló csomópontjaiban, de legalább nem zsákmányállatként.

Mert ilyen rongy ember – ahogy egymás közt nevezték őket – minden időben akad. A fordulat után az apák ellen lázadó fiatalok közül verbuválódtak, többnyire föld nélküli napszamosok vagy elszegényedő kiszáradt kölykeiből. Lelkesek voltak és kegyetlenek. Az igazság kedvéért persze hozzá kell tenni, akadt számukra igazodási pont elég: néhány középkorú gyüttment, aki a város polipkezei közül löködött ide falura, olyan úrhatnám lenézéssel vegyes gyűlölettel kezelte a parasztot, hogy az lassanként gyanakodni kezdett magára, nem érdemli-e meg csakugyan az embertelen bánásmódot.

És mindenki e hatalmi háló szálainak gabalyodását érezte idegvégződéseiben, amikor feltűnt a faluban az az átkozott szekér, és bekövetkezett a tragédia. Felbolydult a falu, szinte felélénkült, ugyanakkor éberén figyelővé, gyanakvóvá is vált, mint a földre kushadó kutya. A portákra belopódzott a fortélyos félelem.

Egyedül a kocsmá – igaz, kettő is volt belőle – nyújtott némi menedéket a félelmek elől. Itt mindenki ledobott egy kis terhet a válláról – átrakva asztal-szomszédja vagy a pultnál dülleszkedő társa vállára. Végül persze mindenki ugyanakkora teherrel ment haza, s a gondok cseréje is látszatnak bizonyult utóvégre – hisz megoldani nem tudtak semmit. Így hát nem is a mindennapi élet roppant terheitől roskadozó vállak, hanem a szívek könnyebbültek meg valamelyest: pusztán a kimondás, kibeszélés már enyhítette a fájdalmakat. Danolászás, éneklés nemigen volt már divatban, tánc sem, ezért hát asszonyok sem igen jártak ide (ha mégis, arról megvolt a véleménye az egész falunak, még a züllött fehérnép kocsmái ivócimboráinak is). A bort a fiatalabbnál mind gyakrabban váltotta föl a sör (Kőbányai meg Balatoni világos), amihez kísérőnek pálinka, vodka, rum dukált.

A rutinosabbak a katolikus templom szomszédságába, az Iskola és Fő utca kereszteződésébe épített *Zöld Ászba* jártak általában, a fiatalabbak, akik csak ismerkedtek a korhelykedés gyönyöreivel meg inkább változatosságra vágytak, mint az állandóság biztonságára, a Kutica lejtőjének aljában nyílt *Italboltba*, amit a helybeliek maguk közt *Erdőkerülőnek* hívtak. Onnan kapta a nevét, hogy a Kút utca végéből kapaszkodik fel az a lomberdő, amelyik a Kerál-hegy tetejébe visz föl. Hogy a *Zöld Ász* honnan, elegendő bekukkantani az ablakon – ha nem párasodott be még teljesen –, hány asztalnál verik a blattot. Ekkoriban már a városban sem tudnak tarokkozni, de még alsózni sem – az ulti meg a snapszli a divat. És, különösen falun, ahol rendőr nemigen szól bele, a huszonegy. S az ászok közül is talán azért a zöld élvez előnyt, mert Gergál, a kocsmáros megveszekedett Fradi-drukker, s ha saját tulajdona lenne a kocsmá, már rég átfestette volna a homlokzatot zöld–fehérre – így beérte azzal, hogy a falra kiragassza azt a füsttől és az emberi testek kipárolgásától hamar megsárgult újságkivágást a Népsportból, amelyen Albert Flóri – a zöld ász – búvóli a labdát.

Az emberek minden hétköznapi reggel fél nyolctól a Zöld Ásznál gyülekeztek: várták a munkavezetőket, akik megszervezik a munkanapot, szétosztják őket brigádokba. Aztán ki-ki egyik vagy másik csoport tagjaként elindult a térszbe vagy a földekre. Ez a munkaszervezés gyakran délelőtt tízig is eltartott. Az idő java részét a kocsmapultnál verték el, rosszkedvűen poharazgatva, hisz előttük állt még az egész nap. Időnként kimentek a kocsmá elé, az eget fürkészték, nem felhősödik-e be: a tartós eső a szabadban végzett munkák jó részét lehetetlenné tette; ilyenkor a többség dolgvégezetlenül ballagott haza.

Aznap reggel szinte bizonyos volt, hogy a földeken nem lehet dolgozni, komor felhők gyülekeztek, kilenckor már el is eredt, esett késő délutánig. Valahogy mégsem akaródzott hazamenni.

– Meglássátok, rossz jel ez – emelte ki az orrát poharából Hajba Mihály, s végigjártatta tekintetét a társaságon.

Nem értették, mit beszél.

– Hát az a jelenés, amit az asszony hallott – magyarázta. – Megfogja reggel a karom, ráz, mondok neki, mi ütött beléd? Hallod? – kérdi, majd szétvetett a méreg, mi a fenét hallok-e, mondok, aludhatnék, ha nem ráznál, mint Krisztus a vargát. Hát valami robajt meg kerézkörgést hallott, én biza semmit, mondok neki, álmodtál, aludj. Oszt észreveszem, hogy vacog a foga. Aszongya, az égből gyűtt a zaj, messziről, de egyre közelgett, és tisztán hallotta egy ember sikoltását. És ez a sikoly addig nem halt el, amíg az a kerézkörgés el nem távolodott. Bagzottak a macskák, mondok neki, oszt a másik oldalamra fordultam. De mán én sem tudtam aludni.

Nem szóltak rögtön; mindenki megrágta, meghányta-vetette magában a hallottakat. Asszonyi beszéd, kétségtelen, de nem zörög a haraszt... Orbán Pesta törte meg a csendet, lassan forgatva a szót.

– Én láttam is. Csak messzebről, akkor már elhaladt előttünk. Kamaz vót az, nem egyéb. Nem köll mindenhun ördögöt látni. Füstölgött a hátulja, a kipufogó.

– Az ördögöt Kamaz! – csapott az asztalra Berta Laci. – Én is láttam, nem vót az más, mint egy szekér. Beveszitek estére a pálinkát, oszt még reggel is zöldeket beszéltek. Öreg szekér – szögezte le, s bólogatott a szóhoz.

– De ki a ménkü szekerezne az iccakában! – kiáltott fel a kis Kovács, mindannyiuk kétségét megfogalmazva. Ő is itt kezdte a napot, noha nem a téeszcsében dolgozott; előző nap a szomszéd faluba volt hivatalos tetőt javítani, hát most volt egy kis pénze kisfröccsre. De nem volt ivós fajta: inkább a társaság miatt nézett be olykor a kocsmába.

Megfontoltak minden eshetőséget, még az öreg Gérynit sem röhögték ki, pedig igencsak kardoskodott, hogy hintó volt az, talán az öreg Sibrik szelleme kísértett, hogy mivé tették a birtokát. Gergál sorra mérte a fröccsöket, olykor megcsóválta a fejét, mint aki többet tud, de nem látja érdemesnek a többiek orrára kötni. Igaz, már hatkor kinyitott, mint mindig (kivéve, ha nagyon főbe kólintja az előző napi italozás), de a jelenés még azelőtt átsuhant a falun, ha egyáltalán, ő a maga részéről mintha hallott volna valamit, de ez idáig nem tulajdonított neki jelentőséget, arra meg éppen semmi kedve nem volt, hogy akár csak tíz perccel is előbb kimásszon az ágyból, mint feltétlenül szükséges. Ha zörgött, majd abbahagyja. Nem mozdul ki a világ tengelye.

A különböző hallucinációk meg álomlátások keltette homályból, amit csak növelt a kinti esős szűrkeség meg a bent gomolygó sűrű cigarettafüst, az rántotta ki a társalgást, amikor Orbán Pesta azt mondta, akár szekér, akár te-

herautó – hogy a többit: asszonyok hagymázás képzelgéseit most számba ne vegyük –, egy ésszerű magyarázat lehetséges: feketefuvar volt. Gergál később úgy számolt be erről a pillanatról, hogy azt lehetett volna hinni, hosszú percekig tartott. Először mindenki megdermedt, megálltak a levegőben a poharat tartó kezek, Hajba Mihály kefebajuszán megdermedt egy csepp a szája sarkán visszacsurgó seritalból, volt, aki megvakarta üstökét, más irányból megkönynyebbült sóhaj hallatszott, az emberek egyszer csak elkezdték keresni egymás tekintetét, bólogattak, majd egyre-másra szóra nyitva szájukat, igazi kocsmai hangzavar támadt, az az áthatolhatatlanul sűrű zajgás, amelyből csak egy-egy hangosabb szó, jobban megnyomott káromkodás vehető ki. Annyi bizonyos, hogy a többség egyetértett, örült a kézenfekvő magyarázatnak, rögtön firtatni kezdtek, ki, honnan, hová, mit szállíthatott az éj leple alatt, és ebben a folytonos zsongásban, mely jótékonyan felváltotta az iménti darabos megszólalásokra következő tanácstalan némaságot, csak látni lehetett, az üveg roppanását hallani nem, ahogy a Berta Laci marokra szorítja a fröccsös poharat. Vékony erekben szaladt szét a csuklóján a vér, egy erecske a pohár öblébe szaladt bele, Berta fürgén előhúzott a zsebéből egy rongyot, rátekerde a sebre, s a többség csak akkor vette észre, mi történt, hogy egyáltalán történt valami, amikor szó nélkül kifordult a kocsmából, a megszokottnál egy leheletnyivel talán nagyobb lendülettel csapva be az ajtót.

Sokaknak átsuhant a fején a szóbeszéd Berta furcsa ügyleteiről, de nem volt idő megvitatni, mert egy percre rá, hogy Berta kiviharzott, megérkezett Karvalics brigádvezető, hogy legalább azoknak kiadja az ukázt, akik istállóban, ólban, műhelyben dolgoznak: őket nem teszi szabaddá az eső, igaz, a bérük is jobb a gyalogmunkásokénál.

E számunk szerzői

- Alföldy Jenő (1939) Kecskemét
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Ádám Tamás (1954) Budapest
Bacher Katalin (1965) Budapest
Bakos Kiss Károly (1977) Beregújfalu
Barabás Zoltán (1953) Nagyvárad
Bartha Gusztáv (1963) Nagyberég
Becske József Lajos (1965) Visk
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bozók Ferenc (1973) Budapest
Csiha László (1938) Hajdúböszörmény
Csontos János (1962) Budapest
Csoóri Sándor (1930) Üröm
Czébely Lajos (1951) Visk
Demeter József (1947) Ballószög
Dobozi Eszter (1956) Kecskemét
Döbrentei Kornél (1946) Budapest
Dudás Sándor (1941) Bükkábrány
Fazekas István (1967) Százhalombatta
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Fekete Gyula (1922) Budapest
Fodor Géza (1950) Dercen
Furmann Imre (1951) Budapest
Gittai István (1946) Nagyvárad
Győrffy Sándor (1951) Budapest
Hanti Krisztina (1982) Budapest
Holló Barna (1951) Nagyvárad
Hutvágner Éva (1988) Dunaújváros
Kaiser László (1953) Budapest
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kiss Benedek (1943) Budapest
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Korpa Tamás (1987) Szendrő
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Kusper Judit (1976) Eger
Lászlóffy Csaba (1939) Kolozsvár
Lipcsei Márta (1943) Nagyvárad
Madár János (1948) Budapest
Magolcsay Nagy Gábor (1981) Eger
Nagy Gábor (1972) Vasszécseny
Nagy Zoltán Mihály (1949) Csonkapapi
Oláh András (1959) Mátészalka
Paizs Tibor (1946) Pomáz
Papp János (1976) Hajdúböszörmény
Penckófer János (1959) Beregszász
Posta Marianna (1983) Eger
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Szabó Bogár Imre (1944) Miskolc
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szentesi Zsolt (1957) Eger
Szei Ernő (1938) Kisújszállás
Székelyhidi Ágoston (1933) Hajdúböszörmény
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tari István (1953) Óbecse
Tornai József (1927) Budapest
Tóth Erzsébet (1951) Budapest
Tüzes Bálint (1951) Nagyvárad
Cs. Varga István (1946) Eger
Vári Fábíán László (1951) Mezővári
Vasy Géza (1942) Budapest
Véghelyi Balázs (1983) Százhalombatta
Zselicki József (1949) Kisgejőc